

Scrisorii

Cătălina Mărculea

onzelele editării

Emanuel Vasiliu

mm

**ELEMENTE
DE
FILOSOFIE
A LIMBAJULUI**

CV
VII 1

Editura Academiei Române
București, 1995

Eléments de la philosophie du langage

Elements of the language philosophy

ISBN 973-27-0492-6

Editura Academiei Române

R 76117 București

Calea 13 Septembrie nr. 13

LM

Sumar

<i>Introducere</i>	7
1. Semn și realitate	9
1. Sens și existență	9
2. Noțiunea de "interpretant"	11
2. Designatum : obiect sau concept	13
1. Semn și "interpretant"	13
2. Semnul în concepția lui F. de Saussure	14
3. Încercări de eliminare a elementului conceptual	15
4. Critica încercărilor de eliminare a elementului conceptual	17
5. Reprezentare și concept	19
3. Sens (concept) și referință	21
1. Concept și referință	21
2. Entități fictive	24
3. Considerații finale	27
4. "Predicată" și "nume"	28
1. "Predicație" și referință	28
2. Cuvinte predicative și cuvinte nepredicative	30
3. Noțiunea de verb copulativ	31
4. Substantive și "nume"	32
5. Sensul propoziției ca valoare de adevăr	35
1. Sensul propozițiilor	35
2. Relațiile dintre constituenții propozițiilor	35
3. Condițiile de adevăr și relația dintre mulțimi	36
4. Valoarea de adevăr ca denotat	37

5. Conectori sintactici și sensul lor	37
6. Propoziții factuale	41
7. Propoziții logic determinate (L-determinate)	41
8. L-determinare și necesitate	44
9. L-echivalența propozițiilor L-determinate	45
Y D M N Z	
6. Propoziții analitice și propoziții sintetice	47
1. Introducere	47
2. Originea kantiană a distincției	47
3. Analitic și aprioric	48
4. Analiticitate și semantică	49
5. Analiticitate și necesitate	49
6. Analiticitate și "postulate de sens"	50
7. Caracterul "subiectiv" al postulatelor de sens	50
7. Privire retrospectivă	53

ANEXE

I. Semn, sens, referință	57
II. Semn și cunoaștere	75
III. Câteva reflecții asupra distincției semn-simbol	81
IV. Numire și sens	93
1. Relația semn-obiect	93
2. Câteva observații privitoare la abordarea nominalistă a "sensului" de către Goodman	94
3. Câteva observații asupra "numirii"	97
4. Numire și cunoaștere	99
V. Sens și definiție lexicografică	101
VI. Adevăr analitic și definiție lexicografică	108
VII. Nume și eidos : de la Cratylos la F. de Saussure	116
Abrevieri bibliografice	127
Contents	131

Introducere

Ne-am propus să examinăm, în această lucrare, raporturile dintre limbaj, pe de o parte, și universul în care limbajul funcționează ca sistem semiotic, pe de altă parte.

Această relație se stabilește, în primul rând, prin *agenți* care utilizează limbajul, aceștia fiind și ei o parte a universului. În al doilea rând, relația se stabilește prin însăși *natură* elementelor constitutive ale limbajului. Se știe că limbajul, ca sistem semiotic, este o colecție de *semne* manipulate de către *agenții* care îl utilizează.

Semnul însuși are o valoare dublă : este în primul rând un *obiect*, ca toate celelalte existente în natură și percepute ca atare de către agenți. În al doilea rând, *semnul* are o natură specifică, fiind, în același timp, obiect (așa cum am văzut) și fiind utilizat de către agenți ca mijloc de a "semnifica" obiectele lumii înconjurătoare. Am putea spune că *semnul* se semnifică, mai întâi, pe el însuși și, în al doilea rând, semnifică "obiecte" din realitate.

Această dublă natură a *semnului* constituie unul dintre aspectele examinate în paginile care urmează.

Semnele se raportează nu numai la obiecte (simple), ci și la *complexe de obiecte*, pe care le numim "stări de fapt". Ca modalități de referire la "stările de fapt", *semnele* pot fi utilizate în mod *adevărat* sau în mod *fals*. Este, credem, limpede că, în acest fel, prin folosirea *semnelor* ca modalități de referire la realitate, intervine în teoria limbajului teoria adevărului. De aceea, am abordat în această lucrare problema distincției între

adevărul logic și adevărul factual. Adevărul logic este direct legat de modul de a gândi al agenților, deci de modul lor de a percepe realitatea.

Tot de modul de a percepe realitatea este legată și o altă distincție examinată în această lucrare, anume distincția dintre propozițiile *analitice* și cele *sintetice* (care ține, și ea, de modalitatea de percepție a realității).

Fiind legat, în același timp, de realitate și de modul de percepere a realității, semnul lingvistic a fost considerat în lingvistica modernă, începând cu Ferdinand de Saussure, ca având o structură binară: un *semnificant* și un *semnificat*. În această structură binară, semnul este legat de *concept* (noțiune), care este considerat de F. de Saussure a fi cea de a doua "față" a semnului. Prin urmare, pentru F. de Saussure, ca și pentru întreaga școală structuralistă care are la bază ideile sale¹, problema obiectului material (la care semnul se referă) nu se pune.

Există însă o serie de inconveniente legate de tendința de a exclude *obiectul real* din sfera de preocupări a lingvistului. Am analizat mai pe larg aceste inconveniente cu altă ocazie².

"Reintroducerea" obiectelor în domeniul de preocupări ale lingviștilor nu înseamnă însă excluderea elementelor mentale din domeniul de semnificație a semnului. Dimpotrivă, am încercat să arătăm că referirea la obiectele reale nu se poate face decât prin intermediul unui element de natură "conceptuală" pe care semnul îl semnifică (vezi Cap. II, § 3.-5.).

Am inclus în încheierea lucrării șapte articole (Anexele I-VII) publicate de mine în ultimii ani, pe care le-am considerat legate de cele discutate în prezentul volum.

¹ V. de exemplu, E. Coseriu, *Pour une sémiotique...*, p. 139-186 și, în special, p. 139; E. Benveniste, *Problèmes...*, p. 28, 50, 52-53; A. J. Greimas, *Sémiotique structurale. Recherche de méthode*, Paris, Larousse, 1966, p. 13-14.

² Emanuel Vasiliu, *Sens, adevăr analitic, cunoaștere*, București, EȘE, 1984, p. 17-21.

1. Semn și realitate

1. Sens și existență. Ch. Morris¹ a definit sistemele semiotice ca sisteme cu ajutorul cărora un individ ia cunoștință indirect de realitate. Aceasta revine la a spune că individul ia cunoștință de domeniul real nu direct, prin percepția directă a obiectelor realității, ci prin intermediul unor obiecte aparținând sistemului semiotic (= *semne*). Se pune problema de a arăta cum se poate realiza această "luare de cunoștință" indirectă.

Orice obiect, A, este "înregistrat" de conștiința umană prin percepție directă, percepția fiind impresia pe care A o produce asupra simțurilor noastre. Eu percep (cu ochii) acest *creion*. Evident că percepția poate avea (și are) un caracter mai complex : de la acest *creion* eu primesc senzații vizuale, tactile etc. E sigur că, de la același obiect, putem avea mai multe percepții (depinzând de momentul în care ni se prezintă obiectul respectiv : lumină, poziție în spațiu etc.). În momentul în care percepțiile imediate ajung la nivelul conștiinței, avem a face cu *apercepții*.

Prin organizarea (mentală) a percepțiilor se ajunge la un "conținut de conștiință" (percepții organizate) corespunzător obiectului respectiv ; convenim să notăm cu α conținutul² de conștiință corespunzător obiectului A.

Semnul (lingvistic) este pentru conștiința noastră un fel de substitut al obiectului. Ce înseamnă aceasta ? Aceasta înseamnă

¹ Ch. Morris, *Writings...*, p. 19.

² Vezi E. Cassirer, *The Philosophy...*, p. 85-89.

că, dacă α este conținutul de conștiință corespunzător obiectului A, atunci α poate fi produs în conștiința noastră de un obiect oarecare S_A , care este semn pentru A.

Pentru ca percepția obiectului A, anume conținutul de conștiință α , să poată fi "chemat în conștiință" de obiectul S_A , este necesar ca percepția obiectului-semn S_A să determine, la rândul ei, un conținut de conștiință α_A și ca acest conținut de conștiință, la rândul său, să fie legat nu numai de obiectul S_A (= semnul), ci și, în același timp, de obiectul A. Am avea a face, prin urmare, cu un conținut de conștiință legat de două obiecte: S_A (= semnul) și A (= obiectul semnificat). Socotind "conținutul de conștiință" α_{SA} drept un fel de *simbol*, putem considera că semnul lingvistic este un "simbol" cu două elemente simbolizate: *obiectul și semnul* obiectului.

Trebuie să admitem însă că proprietatea conținutului de *conștiință-semn* de a se reprezenta pe sine (ca semn) se estompează, până la dispariție. Probă este faptul că agenții identifică cu greu *semnul ca semn* (adică independent de ceea ce acesta semnifică). Augustin³ arată: "Semnul este ceea ce se arată pe sine însuși simțurilor și, în afară de sine, mai indică spiritului și altceva". Acest "altceva" de care vorbește Augustin este *obiectul* la care semnul se referă: "Cuvintele sînt semne ale lucrurilor atunci când își primesc puterea [de semnificare] de la ele. [...] cuvintele sînt semne ale lucrurilor fără să înceteze să fie [ele însele și] lucruri"⁴.

Despre dubla funcție a semnului perceput (= percepț-semn), Augustin observă⁵: "Ceea ce percepe din cuvânt

³ *De dialectica*. Ediție, traducere, introducere, note, comentarii și bibliografie de Eugen Munteanu, București, Humanitas, 1991, Cap.V, p. 49.

⁴ *Op. cit.*, Cap.V, p. 53. Completările din paranteze sunt ale editorului.

⁵ *Op. cit.*, Cap.V, p. 55. Completările din paranteze, ca și sublinierile, sunt ale editorului.

spiritul, și nu urechea, și [totodată] este păstrat în spirit se numește *dicibile* 'ceea ce se poate spune'; în schimb, când cuvântul pornește nu pentru sine însuși, ci spre a semnifica altceva anume, atunci se numește *dictio* 'exprimare'.

Semnul este deci, în terminologia augustiniană, un *dicibile* cu ajutorul căruia se realizează o *dictio*.

Se pune acum problema de a stabili cum anume un obiect oarecare, S_A , ajunge să fie perceput de către cineva ca *semn pentru A*.

Răspunsul la această întrebare constă în următoarele: un individ oarecare este învățat să asocieze mental prezența obiectului A de prezența semnului S_A . În felul acesta, conținutul de conștiință determinat de prezența obiectului A este asociat de prezența semnului S_A . Din acest moment, conștiința noastră nu mai percepe obiectul S_A ca pe un obiect oarecare, ci îl percepe "ca pe obiectul A" însuși. De aceea este cazul să considerăm că "procesul de semnificare" este un fenomen ireductibil.

Acest proces de "învățare" poate să aibă caracter *explicit* (cineva să indice obiectul și, în același timp, semnul) sau poate să se datoreze exclusiv experienței unui individ: de câte ori percepe obiectul A, percepe și semnul S_A .

2. Noțiunea de "interpretant". Ch. Morris arată că, alături de obiectul-semn, în procesul de semioză intervine și un alt element, anume modul în care un individ percepe obiectul A prin intermediul semnului S_A ; acest mod de a percepe un obiect prin intermediul semnului este numit de Ch. Morris *interpretant*.

Ajunși în acest punct, este cazul să facem observația că, pentru a exista semne ale obiectelor și interpretanți ai acestor semne, este necesar ca obiectele să *existe*, adică să existe *independent* de conștiința celui care le percepe. Observația este necesară, întrucât s-ar putea spune că "existența" unui obiect se manifestă prin însăși prezența unui conținut de conștiință la nivelul

psihicului individual : obiectul A există, întrucât există în conștiința unui individ care îl percepe.

Dacă "existența" obiectelor ar fi același lucru cu prezența lor în conștiința individului, atunci nu ar mai avea sens să vorbim despre faptul că un individ "ia cunoștință" de un obiect. Este deci necesar să subliniem *opozitia* care se stabilește între *conștiință* și obiectele pe care le percepem : obiectele trebuie să existe *independent de conștiință*.

De asemenea, dacă obiectele nu ar exista independent de conștiință n-ar mai avea sens să vorbim despre *semne* ale obiectelor.

2. *Designatum* : obiect sau concept

1. Semn și "interpretant". Conform cu cele arătate de Ch. Morris, în procesul de semioză intervin *semnele*. Un semn este un obiect cu ajutorul căruia "agenții" iau cunoștință de alt(e) obiect(e). Obiectul de care se ia cunoștință mediat se numește *designatum*. După cum se observă, *designatum*-ul unui semn este, în acord cu Ch. Morris, un *obiect*.

Pe de altă parte însă, Ch. Morris vorbește și de "modul în care cineva ia act" de un obiect prin intermediul semnului. Acesta este *interpretantul*¹. Prin urmare, putem considera, în acord cu Ch. Morris, că cineva ia cunoștință de realitate prin *semn* și printr-un element de natură conceptuală, *interpretantul* semnului.

Trebuie observat însă că *interpretantul nu este o parte a semnului*, ci este oarecum independent de semn. Am putea, eventual, considera că interpretantul există, oarecum, "alături de" semn, în conștiința agenților (care folosesc semnele). Precizarea este utilă întrucât, cu ajutorul ei, putem face distincția între felul în care este conceput semnul de către Ch. Morris și felul în care este conceput semnul de către F. de Saussure. Pentru acesta din urmă, semnul este unitatea constituită din *nume* și *concept*².

Am putea spune deci că, pentru F. de Saussure, semnul este ceva care stă în locul unui concept, în timp ce, pentru Ch. Morris, semnul este ceva care stă în locul unui obiect.

¹ Ch. Morris, *Writings...*, p. 19.

² F. de Saussure, *Cours...*, p. 99.

Pe de altă parte, trebuie să observăm, în acord cu tradiția conceptualistă, că agentul poate *cunoaște* obiectul numai în măsura în care îl subsumează unui concept. Prin urmare, pentru a putea spune că pentru un agent, X, semnul "stă în locul" unui obiect, B, este necesar ca agentul X să *identifice* obiectul B. Or, pentru a opera această identificare, trebuie ca agentul să aibă capacitatea de a subsuma obiectul B unui concept distinct. De aceea trebuie să presupunem că semnul nu se atașează în mod direct obiectului (nu este pus în relație directă cu obiectul), ci i se atașează prin intermediul conceptului. Un cuvânt ca *masă* nu este legat în mod direct de "obiectul masă", ci este legat de acest obiect prin intermediul "conceptului masă". Credem că aici "conceptul masă" îndeplinește funcția de interpretant, întrucât indică modul în care un "interpret" (= agent) ia cunoștință de obiectul respectiv : ia cunoștință prin intermediul conceptului care corespunde obiectului.

2. Semnul în concepția lui F. de Saussure. Un mod asemănător de a vedea lucrurile poate fi întâlnit la F. de Saussure, cu deosebirea – într-un fel esențială – că F. de Saussure nu are în vedere niciodată relația semn-obiect. Pentru F. de Saussure, relația care se stabilește este între *semn* și *concept*³. Se poate însă observa cu ușurință că ceea ce F. de Saussure numește "concept" poate fi înțeles ca având același rol cu "interpretantul" din teoria lui Ch. Morris : conceptul "mediază" – după cum am văzut – între semn și obiect tot așa cum "interpretantul" media pentru conștiința agentului între semn și obiect⁴.

După cum ușor se poate observa – în măsura în care admitem că, în teoria lui F. de Saussure, conceptul joacă rolul

³ *Cours...*, p. 98 : "Le signe linguistique unit non une chose et un nom, mais un concept et une image acoustique".

⁴ Am văzut că pentru Ch. Morris (*Writings...*, p. 19) interpretantul indică modul cum agentul "ia cunoștință" de obiect prin semn.

“interpretantului” din teoria lui Ch. Morris —, putem considera că în teoria lui F. de Saussure a semnului lingvistic *interpretantul* face parte din semn. Am putea spune deci, interpretând teoria lui F. de Saussure din punctul de vedere al semioticii lui Ch. Morris, că, pentru F. de Saussure, ceea ce semnul semnifică este *interpretantul* semnului respectiv.

În încheierea celor discutate mai sus, vom încerca să răspundem la următoarea întrebare : care este *designatum-ul* semnului lingvistic în acord cu cele două teorii ?

Pentru F. de Saussure, ținând seama de terminologia pe care o propune (*signe* este constituit din *signifiant* și *signifié*), *designatum-ul*, deci ceea ce semnul semnifică, este *conceptul* (adică un element care — după cum am văzut — poate fi echivalat cu “interpretantul” lui Ch. Morris).

Pentru Ch. Morris⁵, după cum am arătat, ceea ce semnul semnifică, adică “*designatum-ul*” semnului, este *obiectul* (de care agentul ia cunoștință *prin semn*, prin intermediul interpretantului, care este, după cum am văzut, în afara semnului).

3. Încercări de eliminare a elementului conceptual. Din cele arătate în secțiunea precedentă, rezultă că ideea de *designatum* este legată, într-un anumit sens, de existența unui element conceptual⁶.

Existența acestui element conceptual este legată, după cum ușor se poate vedea, de concepția platoniciană : conștiința umană ia cunoștință de realitatea exterioară prin intermediul “ideilor” la care lucrurile “participă”.

⁵ *Writings...*, p. 19.

⁶ Evident că, la F. de Saussure, problema se pune altfel, întrucât, după cum am văzut, pentru el, relația semn-obiect nu se pune ; rămâne, așadar, numai relația dintre *semn* și *concept* (*Cours...*, p. 98).

Pe de altă parte, însăși natura acestui element, ca și rolul pe care el îl are în actul de a "designa" sunt de natură mai puțin clară. Acesta este motivul pentru care mulți cercetători (în special filosofi) au încercat să elaboreze teorii care se dispensează de elementul conceptual din teoria semnului.

Astfel, Nelson Goodman arată că, în concepția nominalistă, conceptul (= proprietatea) trebuie suprimat, iar semnele (predicative) urmează să intre într-o relație "unu - mai mulți" cu obiectele cărora li se aplică⁷.

Alți cercetători elimină elementul de natură conceptuală (sensul), înlocuindu-l cu ideea de uz⁸.

Pentru Gilbert Ryle⁹, a cunoaște sensul unui cuvânt înseamnă "a ști cum să-l utilizezi".

Trebuie să observăm totuși că, atunci când Austin¹⁰ vorbește despre "indicarea semanticii unui cuvânt" (= Engl. demonstrating the semantics of the word), el înțelege prin aceasta indicarea relațiilor care se stabilesc între cuvinte (ca părți ale propozițiilor) și situațiile descrise în propozițiile respective. Altfel spus, situațiile selectate pentru a explica semantica unui anumit cuvânt, *a*, trebuie să conțină un lucru în comun, anume pe acela în raport cu care *a*, se folosește¹¹.

⁷ Nelson Goodman, *Predicates without Properties*, în Theodore E. Uehling Jr., Howard Wettstein (eds.), *Contemporary Perspectives in the Philosophy of Language*, Minneapolis, 1979 (University of Minnesota Press), p. 347-348.

⁸ "The meaning of a word is its use in the language". Ludwig Wittgenstein, *Philosophical Investigations* (translated by G.E.M. Anscombe), ed. a II-a, New York, Macmillan, 1958, p. 20.

⁹ *Ordinary language*, în Charles E. Caton (ed.), *Philosophy and Ordinary Language*, Urbana, University of Illinois Press, 1963, p. 119.

¹⁰ J. L. Austin, *Philosophical...*, p. 57.

¹¹ V. Emanuel Vasiliu, 'Meaning and Use' Revisited, în RRL, XXXII, 1987, nr.3, p. 302.

"Legarea" unui semn, P , de un obiect, X , se realizează într-o procedură ostensivă de tipul celei descrise de Quine¹². Se indică unui vorbitor, A , un obiect, X_1 , și i se spune : "acesta este (un) P "; i se indică lui A un alt obiect, X_2 , și i se spune din nou : "acesta este un P "; i se indică lui A un alt obiect, X_3 , și i se spune : "acesta este un P " ș.a.m.d. până în momentul în care A începe să reacționeze atunci când percepe în mod real obiectul X prin pronunțarea cuvântului P și invers, să reacționeze la pronunțarea cuvântului P prin indicarea obiectului X .

4. Critica încercărilor de eliminare a elementului conceptual. Spunând că, atunci când aude cuvântul P , A reacționează ca și cum însuși obiectul X ar fi fost perceput în mod real, aceasta nu înseamnă în nici un caz că organele de simț ale lui A ar reacționa ca și cum ar fi fost impresionate de un lucru real. Când un vorbitor aude cuvântul *zăpadă*, el nu simte efectiv "răceala". În asemenea împrejurări, trebuie să admitem că A are numai *reprezentarea răcelii*.

Trebuie să observăm, pe de altă parte, că, în momentul în care un stimul oarecare încetează să acționeze asupra simțurilor noastre, orice senzație propriu-zisă (de la stimul) dispare. În locul acestei senzații rămâne numai *reprezentarea* ei în conștiința subiectului.

În acord cu cele arătate, trebuie să admitem că atunci când un subiect, A , recunoaște un obiect oarecare, X , aceasta nu se întâmplă pentru că A identifică efectiv senzațiile produse de X cu senzațiile produse de același stimul mai înainte, ci, pur și simplu, pentru că percepția actuală a obiectului X coincide cu *reprezentarea* pe care A o are în legătură cu obiectul X .

¹² Willard van Orman Quine, *From a Logical Point of View*, ed. a II-a, New York și Evanston, Harper and Row, 1963, p. 22

Observațiile de mai sus sunt de natură să arunce mai multă lumină asupra modului în care trebuie înțeleasă ideea lui Nelson Goodman că între semn și obiect(e) se stabilește o relație directă. Această relație este, după părerea mea, de natură psihofiziologică și trebuie înțeleasă ca dependentă în întregime de activitatea psihofiziologică a agenților. Din acest punct de vedere, trebuie să fim complet de acord cu Ch. Morris, care susține că ceva este semn și are un "interpretant" numai pentru cineva implicat în activitatea semiotică. Fără o astfel de precizare, relația semn-obiect de care vorbește Goodman rămâne la fel de obscură ca și conceptul tradițional de "sens". Aceasta deoarece relația semn-obiect, de care vorbește Goodman, nu este dată direct observației noastre, ci poate fi numai "dedusă" din comportamentul vorbitorilor.

De aceea trebuie să admitem că, cel puțin în cazul semnelor numite "generale", este implicat un element de natură mentală. Așadar, ceea ce semnifică un semn nu poate fi specificat pur și simplu ca ceva de natură "obiectuală" legat de semn.

Ceea ce am numit mai sus "element de natură mentală" este de natură să ne împiedice să considerăm relația semn-obiect ca simplu proces de "legare" a unor senzații. Dimpotrivă, această concepție ne dă motive să considerăm că relația menționată presupune o activitate la etajele superioare ale psihicului uman.

Ajunși în acest punct¹³, trebuie să remarcăm că, reducând relația de "numire" la simpla relație stereotipă dintre senzația venită de la obiectul denumit și senzația venită de la obiectul-semn, orice contestare sau orice apărare a acestei relații¹⁴ devine lipsită de sens. Atâta timp cât numesc pisică animalul pe care îl văd în fața mea, fac acest lucru numai pentru că am fost învățat să am această reacție verbală în momentul în care am

¹³ Emanuel Vasiliu, *Numire și sens*. Anexa IV, p. 98-99.

¹⁴ J. L. Austin, *Philosophical...*, p. 76-116.

senzația provocată de prezența acestui animal. Atunci, la orice încercare de a contesta corectitudinea acestei numiri, nu pot să reacționez decât spunând că, "în acord cu datele mele senzoriale și cu felul în care am fost învățat să folosesc cuvântul *pisică*", animalul din fața mea trebuie numit *pisică*.

De observat că o astfel de "apărare" a numelui folosit nu se bazează decât la elemente aparținând nivelurilor inferioare ale psihicului uman ca "date senzoriale", stereotipul achiziționat al legăturii dintre datele senzoriale etc.

În momentul în care vrem să realizăm o apărare mai substanțială a modului de numire, suntem nevoiți să recurgem la investigarea nivelurilor superioare ale psihicului uman și să luăm în considerare "reprezentările" pe care ni le evocă semnul : vom spune că o anumită denumire a unui obiect este conformă cu reprezentarea pe care o evocă în mintea mea folosirea semnului respectiv. Cu alte cuvinte, numirea unui obiect este corectă în măsura în care reprezentarea pe care mi-o evocă semnul respectiv coincide cu ceea ce percep în mod real prin intermediul simțurilor.

5. Reprezentare și concept. În paragraful precedent am încercat să punem în evidență faptul că trebuie să admitem că între semn și obiect intervine un element de natură mentală, nume reprezentarea. Problema care se pune în acest moment este de a răspunde la următoarea întrebare : se poate spune că reprezentarea este același lucru cu conceptul și deci că semnificația unui semn (= sensul său) este reprezentarea ?

La prima parte a întrebării, credem că răspunsul nu poate fi decât negativ : din punct de vedere psihologic, reprezentarea nu poate fi identificată cu conceptul ; prima este legată de domeniul senzorial (de nivelurile joase ale psihicului). Este un fel de "reproducere" a senzațiilor în absența stimulilor.

Emanuel Vasiliu

Conceptul se bazează însă pe altceva, și anume pe *organizarea* de către intelect a reprezentărilor (selecția acelor reprezentări pe care le socotim "esențiale" sau "definitorii" pentru obiect, de exemplu). Conceptul este – credem – rezultatul acestor "operații" făcute de intelectul nostru asupra reprezentărilor.

Am putea spune că există două etape în formarea unui concept pe baza semnului : în prima, semnul se atașează unei *reprezentări* globale a obiectului ; în cea de a doua, se realizează *organizarea* reprezentării și, prin urmare, se trece la formarea conceptului propriu-zis. Când acest concept s-a format, putem considera că semnul se atașează *conceptului*.

3. *Sens (concept) și referință*

1. **Concept și referință.** După cum s-a arătat¹, elementul conceptual (sau *gândul*, în terminologia lui Ogden și Richards²) are rolul de a stabili legătura dintre *semn* (sau *simbol*) și *referent* (= obiectul în locul căruia este folosit *semnul*).

Într-adevăr, pentru a folosi un obiect (= *semnul*) în locul altui obiect și pentru a putea comunica ceva în legătură cu obiectul respectiv, este necesar : (a) ca agenții să poată *identifica* obiectul și (b) ca *semnul* să nu fie folosit întâmplător în legătură cu obiectul respectiv.

Condiția (a) este în acord cu ideea că intelectul nostru nu poate identifica propriu-zis un obiect decât în măsura în care îl subsumează unui concept, ceea ce este conform cu tradiția antichității.

Condiția (b) se referă la modul în care obiectul poate deveni "obiect al cunoașterii" de către agenți. Admițând că agenții iau cunoștință de obiectele realității prin intermediul semnelor, urmează că semnele au proprietatea de a "chema în conștiință" obiectele. Or, *semnul* poate "chema în conștiință" un obiect în măsura în care este legat în mod sistematic de anumite proprietăți ale obiectului. Dar aceste proprietăți ale obiectului sunt conținute în *conceptul* pe care agenții îl dețin în legătură cu acest obiect. Așa stând lucrurile, legat de *concept*, *semnul* poate "chema în

¹ C. K. Ogden & I. A. Richards, *The Meaning of Meaning*, New York, ed. a VIII-a, Harcourt, Brace & World, Inc., 1946, p. 11.

² Id., *ib.*

conștiință” obiectul. Dacă semnul n-ar fi legat în mod constant de un anumit concept, el ar putea chema în conștiință indiferent care obiect. În realitate însă, convenția care leagă un anumit semn de un anumit obiect definește obiectul căruia semnul urmează să i se atașeze prin intermediul conceptului : semnul A se atașează obiectului X dacă și numai dacă X cade sub conceptul, să spunem, α .

Formularea “A se atașează obiectului X” trebuie înțeleasă ca *referire la X*. Trebuie să observăm însă că formularea impersonală “se atașează” înseamnă un act prin care un agent determinat “atașează” în mod efectiv semnul A obiectului X. Numim referință actul prin care un agent “atașează” un semn, A, unui obiect, X. Se poate observa că referința se face pe baza unei convenții, în care intervine conceptul de care semnul A este legat în mod sistematic. Trebuie să reținem că actul de referință este făcut posibil de (i) existența conceptului și de (ii) legătura sistematică dintre semn și concept.

Observăm însă că însuși conceptul se formează în conștiința agenților prin repetarea actului de referință, când, o dată cu indicarea obiectului X, se cere folosirea semnului A. S-ar putea considera că elementul conceptual α , legat de un semn definit, A, reprezintă o posibilitate de a referi semnul A la un anumit obiect, X. Așadar sensul (de natură conceptuală al) unui semn, A, reprezintă, în fond, condiția pe care un obiect, X, trebuie să o satisfacă pentru ca agentul să se poată referi la el cu ajutorul semnului A³.

După cum se observă, în relația semn-obiect (de care se ocupă, în acord cu Ch. Morris⁴, semantica) intervine actul de referință, care ține de o anumită utilizare a semnului de către agenți. Intervine deci un factor care ține de pragmatică⁵.

³ R. Carnap, *Meaning...*, p. 234.

⁴ Ch. Morris, *Writings...*, p. 21-24.

⁵ Id., *ib.*

Retinem, prin urmare, că *actul de referință* este de natură pragmatică, în timp ce sensul unui semn (= conceptul) este de natură semantică.

În aceste condiții, se poate înțelege care sunt cauzele care pot face ca "actul de referință" să eșueze (total sau parțial). Se poate întâmpla ca agentul (= cel care face actul de referință) să cunoască imperfect conceptul legat de semnul utilizat sau să perceapă imperfect proprietățile obiectului la care intenționează să se refere.

Se poate întâmpla ca un sistem de semne să nu fie folosit pentru a se referi la anumite entități. Putem vorbi despre lucruri absente din domeniul de percepție directă a agenților.

Se pune deci problema următoare : care este designatum-ul semnelor care se folosesc atunci când se vorbește despre obiecte absente din domeniul de percepție directă al agenților. Trebuie să știm că, în aceste cazuri, semnele semnifică exclusiv "concepte". Dacă se formulează (aici în România) propoziția

(1) *Gheorghe vede un jaguar*

cuvântul *jaguar* nu are referent.

Trebuie observat însă că este, din punct de vedere logic, o simplă întâmplare faptul că *jaguar* nu are referent. Am putea spune, în acest caz, că referința semnului *jaguar* este vidă.

O chestiune care se pune în acest moment este următoarea : cel care folosește propoziția (1) intenționează sau nu intenționează să se refere la un obiect ?

Răspunsul pare a fi afirmativ : cel care folosește propoziția (1) o face cu intenția de se referi la un obiect, anume la un *jaguar* (care se află în relație cu obiectul denumit *Gheorghe*). În absența obiectului, semnul *jaguar* este folosit în exclusivitate pentru "conceptul jaguar". Acest concept este folosit numai ca o "intenție de referință".

Plasată într-un context adecvat, propoziția (1) se poate referi în mod efectiv la un obiect determinat.

Ni se pare suficient de clar că, în absența obiectului, un semn determinat (pentru obiectul respectiv) poate fi întrebuințat de către agent în mod aproximativ (întrucât semnul nu poate fi controlat din punctul de vedere al referinței sale); în acest sens, propoziția (1) poate fi folosită de către un agent cu intenția de a exprima relația dintre subiectul *Gheorghe* și un obiect care este un *leu*. În aceste condiții pot apărea controverse de tipul celor menționate în capitolul anterior, sub 4., cu referire la corectitudinea “numirii”.

2. Entități fictive. Din conceptele denumite cu ajutorul semnelor se pot construi, prin alăturarea acestora, concepte noi. Din semnul *cretă* și semnul *alb* se poate construi un nou concept, cu un referent distinct de al celor două semne, anume conceptul de “cretă albă”, care denumește un obiect care are, în același timp, proprietatea de a fi *cretă* și proprietatea de a fi *alb*.

Întâmplător, în acest caz, referentul semnului *cretă albă* există. Se poate întâmpla însă ca un concept construit pe baza unor procedee asemănătoare să nu poată avea referent. De exemplu, alăturând semnul *cerc* de semnul *pătrat*, se obține semnul

(2) *cerc pătrat*,

care denumește și el un concept, anume conceptul de

(3) “cerc pătrat”.

Este însă clar că, prin conceptul de sub (2), nu putem identifica nici un obiect din lumea aceasta. Deosebirea dintre *jaguar* (discutat mai sus) și *cerc pătrat* (din exemplul pe care îl discutăm acum) constă în aceea că este o întâmplare faptul că *jaguar* nu are un referent în împrejurarea în care un *român* formulează propoziția (1), în timp ce semnul (2) nu are referent în nici o împrejurare în care ar putea fi folosit.

Deosebirea dintre (1) și (2) constă în aceea că, în timp ce (1) poate fi folosit cu intenție referențială, (2) nu poate fi folosit cu o astfel de intenție. Evident că (2) nu poate fi folosit cu o astfel de intenție numai în cazul în care agenții știu că (2) nu poate avea referent.

O propoziție ca

(4) *Gheorghe vede un cerc pătrat*

nu poate fi folosită cu intenție referențială (pentru a denumi obiectul aflat în relație cu Gheorghe), întrucât (2) nu poate avea referent.

Urmează din cele arătate aici că *sensul* unei construcții poate fi un obstacol în calea întrebuirii construcției cu funcție referențială. Realitatea este că un agent nu utilizează un semn totdeauna cu *intenția* de a se referi la un obiect anume (este cazul construcției (1)). El poate folosi semnul numai cu intenția de a "evoca" un anumit concept. Acesta este cazul semnului care "se întâmplă" să nu aibă referință într-o anumită situație de comunicare.

Sunt însă și cazuri în care agentul nu intenționează să se refere la un obiect, întrucât *știe* că semnul respectiv nu poate avea referință (e cazul unei construcții ca (2)).

În acord cu R. Carnap⁶, numim *intensiune* elementul de natură mentală (proprietate, concept etc.) atașat unui semn, și *extensiune* elementul (material) la care semnul se referă.

Trebuie atrasă atenția asupra faptului că *intensiunea* ca atare nu există nicăieri (nici în realitate, nici în semn). Ea nu reprezintă altceva decât o modalitate pe care mintea noastră o folosește cu scopul de a defini clasa de obiecte la care se referă un semn general. Este ceea ce fac până la un punct glosele lexicografice. Aceste definiții nu pot avea, prin însăși natura lucrurilor

⁶ R. Carnap, *Meaning...*, p. 15-22.

(= caracterul "deschis" al clasei de obiecte la care se referă semnul), decât un caracter aproximativ⁷.

Este motivul pentru care considerăm că este preferabil să tratăm conceptele de "sens", "intensiune" etc. în termenii unei logici a conceptelor (și mulțimilor) *vagi*⁸. Din acest punct de vedere, este preferabil să nu considerăm că un obiect determinat pur și simplu aparține sau nu aparține mulțimii la care se referă un semn dat, ci că apartenența la noțiunea denotată de semn este *gradabilă*.

În acord cu cele discutate în acest paragraf, este clar că intensiunea unui semn este acel element al semnului care face posibil actul de *referire*.

Se consideră că extensiunea unui semn (= obiectul sau obiectele la care semnul se poate referi) este determinată de intensiune⁹. Când un cuvânt este folosit de un agent, acesta îl folosește cu intenția de a se referi la ceea ce el însuși (și deci societatea, în întregimea ei) a stabilit că face parte din extensiunea termenului¹⁰. În această formă, actul de referință constă în a preciza care sunt obiectele cărora convenim să le aplicăm un anumit semn pornind de la intensiunea semnului respectiv.

Răspunsul pe care Eva Picardi îl dă la această problemă, dezvoltând o idee a lui Hilary Putnam, are o incontestabilă conotație kratyliană : este nevoie de un *expert* (în *Kratylos*, un

⁷ Emanuel Vasiliu, *Sens și definiție lexicografică*, Anexa V, în special, p. 106-107.

⁸ În sensul lui Gr. C. Moisil, *Lecții despre logica raționamentului nuanțat*, București, EȘE, 1975, p. 5-6.

⁹ V. Eva Picardi, *Linguaggio e analisi filosofica. Elementi di filosofia del linguaggio*, Bologna, Patron, 1992, p. 76, n.7.

¹⁰ Vezi Eva Picardi, *op. cit.*, p. 201. Aici, Eva Picardi dezvoltă o idee a lui Hilary Putnam, *The Meaning of "Meaning"*, în K. Gunderson (ed.), *Language, Mind and Knowledge*, *Minnesota Studies in the Philosophy of Science*, VII Univ. of Minnesota Press, 1975.

“onomaturg”) care, cunoscând “natura” lucrurilor, să știe care sunt semnele cu care lucrurile pot fi numite.

Prin urmare, în acord cu punctul de vedere expus mai sus, în colectivitatea de vorbitori există un număr de “experți” care, pe baza cunoașterii *intensiunii*, pot decide care anume sunt obiectele cărora li se poate aplica semnul respectiv : restul colectivității de vorbitori nu are altceva de făcut decât să se *conformeze* celor “prescrise” de către “expert”, tot așa cum colectivitatea de vorbitori nu avea altceva de făcut – din punctul de vedere al teoriei “numirii” dezvoltate de Platon în *Kratylos* – decât să respecte denumirile date de “onomaturg”.

Prin urmare, determinarea *extensiunii* unui semn nu este o operație pe care fiecare vorbitor este ținut să o facă în mod efectiv. Putem bănuși că vorbitorul obișnuit determină extensiunea semnului pe baza normelor stabilite de către “experți”¹¹.

3. Considerații finale. Cele discutate în acest capitol ne conduc la concluzia că relația dintre *semn* și *realitate* se stabilește pe baza *actului de referință* : semnul este folosit de către “agenți” cu intenția de a evoca în conștiință obiectele lumii reale.

Posibilitatea *actului de referință* este dată de faptul că semnele sunt dotate cu *intensiuni*, care stipulează condițiile în care un semn poate fi utilizat pentru a realiza *actul de referire* la o anumită categorie de obiecte. În măsura în care *intensiunea* este un fapt de *conștiință*, agentul o poate cunoaște în grade diferite de corectitudine. De aceea, se poate întâmpla ca *intenția* actului de referire să nu se realizeze întotdeauna. Așa se explică folosirea “greșită” a unui anumit semn cu intenția de a face un act de referire la un obiect care nu aparține extensiunii semnului respectiv (în exemplul discutat în acest paragraf, folosirea cuvântului *jaguar* cu intenția de a numi un *leu*).

¹¹ Vezi Emanuël Vasiliu, *From de Saussure to Cratylos and Backwards*, în RRL, XXXI, 1986, nr.6, p. 491–502 și, în special, p. 501–502.

4. "Predicate" și "nume"

1. "Predicație" și referință. Se înțelege prin "predicație" orice act prin care unui obiect i se atribuie un *semn*.

"Atribuirea" se face, de obicei, cu ajutorul expresiei "acesta (aceasta) este (un (o))...", unde în locul punctelor figurează semnul pe care vrem să-l atribuim.

Prin actul de *predicație* se intenționează să se atribuie obiectului indicat prin *acesta (aceasta)* o anumită calitate. Dacă spun

(1) *acesta este (un) creion*

sau

(2) *acesta este negru*

sau

(3) *acesta doarme*

nu fac altceva decât să atribuie obiectului (indicat de *acesta*) proprietatea *creion* (în (1)), proprietatea *negru* (în (2)) și proprietatea *doarme* (în (3)).

Semnul se "atribuie" obiectului în acord cu *intensiunea* semnului respectiv.

Am văzut (v. cap. 3., § 2.) că orice semn este dotat cu *intensiune* și că această *intensiune* îi determină *extensiunea*. Trebuie să amintim însă că actul propriu-zis de *referire* este o *virtualitate*, care se poate realiza în acord cu *intenția* agentului și cu *intensiunea*

semnului (care determină, fără a *specifica* însă, domeniul de obiecte la care semnul *se poate referi*).

Trebuie să observăm, în același timp, că, așa cum am arătat, semnelor li se atașează *concepte*. Conceptele însă, așa cum a arătat Frege¹, au natură *predicativă* (= se enunță despre un obiect).

Suntem în prezența următoarei situații : (a) semnul este aplicat unui *concept* ; (b) conceptul are natură *predicativă* ; (c) conceptul, prin el însuși, este indeterminat, în sensul că nu putem preciza *care sunt* obiectele care “cad” sub conceptul respectiv. Așa se explică faptul că o expresie predicativă de forma

(1) *este (un) creion*

(2) *este negru*

(3) *doarme*

(4) *mănâncă*

are caracter “nesaturat”, în sensul că are nevoie de o “completare” pentru a putea exprima un “gând”.

Spre deosebire de concepte, obiectele au un caracter “autonom” (nu au nevoie de o “completare” spre a putea fi “gândite”). De aceea, Frege consideră că predicatele sunt semne care au nevoie de o “întregire”. Spre a folosi formularea lui Frege, putem caracteriza predicatele ca nesaturate, iar numele (proprii) ca având caracter saturat.

Spunem că numele pe lângă care stă un predicat are rolul de a “satura” conceptul predicativ, în așa fel, încât expresia realizată să poată *exprima un gând*. Această “saturare” a conceptului (predicativ) se obține, în ultimă analiză, prin specificarea obiectului la care se referă conceptul predicativ. Căci fără specificarea obiectului, conceptul predicativ rămâne cu extensiunea nedeterminată.

¹ Gottlob Frege, *Scrieri logico-filozofice* (traducere, studiu introductiv și note de Sorin Vieru), București, EȘE, 1975, p. 295 și, în special, capitolele “Funcție și concept” (p. 19–56) și “Despre concept și obiect” (p. 289–306).

În propozițiile

- (1) *Acesta este (un) creion*
- (2) *Acesta este negru*
- (3) *Acesta doarme*
- (4) *Acesta mănâncă*

cuvântul *acesta* (cu rol deictic) are rolul de a indica obiectul la care se "referă" predicatul *creion, negru, doarme, mănâncă*.

În acord cu cele arătate, putem considera relația de *predicație* dintre două semne ca o relație prin care *se specifică obiectul* care cade sub incidența semnului predicat (= care "saturează" acest predicat). Observăm deci că actul de predicație nu poate fi separat de actul de referire. Am putea considera că *predicația* este o *formă a unui act de referire*.

În felul în care am prezentat "predicația" mai sus l-am urmat, în linii generale, pe S. Kleiber : "Le prédicat peut être conçu en termes référentiels, indépendamment de considérations propositionnelles, comme une propriété, un concept, c'est-à-dire comme un terme général"².

2. Cuvinte predicative și cuvinte nepredicative. Cu această accepție, se poate observa, după cum remarcă Marleen Van Peteghem, că "toate lexemele sunt predicative, substantivele, la fel cu verbele și adjectivele, în măsura în care [acestea] trimit la proprietăți sau la concepte care spun ceva în legătură cu obiectul de referință"³.

Putem considera că cuvintele pot fi *predicative* (substantive, verbe, adjective) și *nepredicative* (celelalte categorii de cuvinte).

² Georges Kleiber, *Problèmes de référence : descriptions définies et noms propres*, Paris, Klincksieck, 1989, p. 111, ap. Marleen Van Peteghem, *Les phrases copulatives dans les langues romanes*, Heidelberg, Egert, 1991, p. 2.

³ Vezi Marleen Van Peteghem, *op. cit.*, p. 2.

Trebuie observat însă că există cuvinte care prin însăși natura lor *morfologică* pot funcționa ca predicate (acestea sunt *verbele*) și cuvinte care funcționează ca predicate numai în măsura în care se combină cu anumite alte cuvinte. Verbe ca *mânca, dormi, citi* etc. pot figura neînsoțite de nici un alt cuvânt ca predicate într-o propoziție.

3. Noțiunea de verb copulativ. Pe de altă parte, *substantivele* și *adjectivele* figurează ca predicate într-o propoziție numai în măsura în care sunt însoțite de *a fi* (sau de alte cuvinte echivalente cu acesta). În împrejurările menționate, se spune că *a fi* are rol de *copulă* (=“leagă” cuvântul subiect de cuvântul cu funcție predicativă). Într-o propoziție ca

(1) *Acesta este (un) creion*

verbul *este* “leagă” subiectul *acesta* de predicatul *(un) creion*.

În acest context, verbul *a fi* are rolul de a conferi adjectivului sau substantivului predicat caracter verbal, indicând *timpul, modul și persoana*.

Bineînțeles că nu numai acest rol de “verbalizare” a numelui îl are verbul *a fi* în contextul pe care îl discutăm ; *a fi* aduce și un sens propriu. Astfel în

(5) *Acesta este Ion*

verbul *a fi* exprimă *identitatea* dintre subiect și predicat (= nume predicativ). În

(6) *Ion este student*

verbul *a fi* exprimă *apartenența* obiectului denumit *Ion* la *clasa* denumită de predicat, după cum în

(7) *Leul este carnivor*

este exprimă *ideea de incluziune* a clasei denotate de subiect (= leul) în *clasa* denumită de predicat (= carnivor). Putem spune

că, în cazurile de acest fel, *a fi* exprimă ideea că noțiunea exprimată de *leu* cade sub noțiunea exprimată de *carnivor*.

4. **Substantive și “nume”**. Vorbind despre semnificația semnului, am spune că această semnificație este un *concept*. Într-o exprimare mai puțin îngrijită, am putea considera că semnele sunt “nume” ale conceptelor.

Ca “nume ale conceptelor”, semnele ar trebui să se refere (totdeauna) la *clase* de obiecte. În realitate însă, nu toate semnele se referă la clase de obiecte (deci la *mai multe* obiecte); există semne care se referă la un singur obiect.

Vom discuta, în continuare, numai o categorie de semne, și anume pe cele numite *substantive*. Substantivele denumesc, în general, clase de obiecte: clasa *oamenilor*, clasa *animalelor*, clasa *pomilor* etc.

Semnele care denumesc clase de obiecte se numesc *termeni generali*. Pe lângă *termenii generali*, există și substantive care au rolul de a *selecta un* (singur) obiect dintr-un număr de obiecte asemănătoare. Acestea sunt, în conformitate cu terminologia gramaticală curentă, numele *propriu* sau, mai simplu, *numele*. Trebuie observat însă că limbile au la dispoziție diverse modalități de a transforma un substantiv oarecare în nume. Aceste modalități constau în primul rând în adăugarea unui *determinativ* pe lângă substantivul comun: articolul definit (*casa* față de *casă*), un *adjectiv demonstrativ* (*această casă* față de *casă*) sau, în sfârșit – și de cele mai multe ori –, o combinație între aceste modalități (*casa aceasta*). În exemplele citate, substantivul numește *un singur* exemplar din totalitatea celor numite *casă*. Același “efect” poate fi obținut prin folosirea unui atribut (sau a unei atributive) pe lângă substantivul comun *casă*: *casa din colț* sau *casa pe care ți-am arătat-o ieri*. În toate aceste exemple, grupul constituit din *substantiv* și *determinant* său are același rol cu acela jucat de un nume propriu: este ca și cum aș da un “nume” obiectului la care mă refer.

Construcțiile de acest fel (substantiv însoțit de un atribut) care denumesc *un singur obiect* din clasa celor denumite de substantiv poartă numele de *descripții definite* (individuale).

Prin urmare, se poate realiza o descripție definită dintr-un substantiv prin

(a) articularea cu articol definit a substantivului ;

(b) adăugarea demonstrativului *acest* ca determinativ al substantivului.

Este cunoscut faptul că, în română, substantivul primește în mod automat articol atunci când este urmat de un atribut. Prin urmare, prezența determinativului *aceasta* după substantivul *casă* face obligatorie (în română ca și, probabil, în alte limbi) prezența articolului definit : *casa aceasta*.

Același "efect" îl are orice altă construcție atributivă : *casa din colț ; casa pe care am văzut-o*.

Putem vorbi deci de o *combinație* între *articolul definit*, pe de o parte, și prezența unei *construcții atributive*, atunci când avem în vedere procesul prin care (în română) se obține dintr-un substantiv (comun) o *descripție individuală*.

Din punctul de vedere al semnificației, descripțiile individuale au proprietatea de a selecta *un singur exemplar* (și numai unul singur) din multitudinea celor la care se referă substantivul (comun). Prin această proprietate, descripțiile individuale se apropie de *numele proprii*. După cum se știe, numele proprii nu au propriu-zis un sens. Ele sunt folosite exclusiv cu scopul de a *singulariza* un obiect dintr-o mulțime de obiecte asemănătoare. Această "singularizare" se realizează prin simplul fapt de "a da nume" obiectului respectiv.

Între *numele (proprii)* și *descripțiile individuale* se poate stabili o relație : ambele au funcția de a *singulariza* un obiect dintre mai multe obiecte asemănătoare. Urmându-l pe B. Russell,

putem considera că "orice nume este o descripție care include un *acest*"⁴. În ordinea de idei pe care o discutăm, trebuie să menționăm că *acest* însuși poate fi considerat ca un fel de *nume propriu*⁵. Când cineva spune : *acesta este un creion*, *acesta* este un fel de nume pentru obiectul pe care vorbitorul îl indică.

⁴ Vezi Bertrand Russell, *Human Knowledge. Its Scope and Limits*, (a doua imprimare), New York, Simon and Schuster, 1964, p. 79 : "every name is a description involving some *this*".

⁵ B. Russell, *op. cit.*, p. 81 : "«that» is in one sense a proper name, though of that peculiar sort that I call «egocentric»".

5. *Sensul propoziției ca valoare de adevăr*

1. **Sensul propozițiilor.** Am văzut că intensitatea semnelor descriptive este reprezentată de totalitatea condițiilor pe care un obiect (sau clasă de obiecte) trebuie să le îndeplinească pentru a i se putea "aplica" semnul respectiv. În cazul unor semne cu caracter complex, cum este propoziția, intervin o serie de factori cu caracter puțin diferit. Dacă semnele "obișnuite" au ca referent obiecte sau clase de obiecte din universul care ne înconjoară, propozițiile au ca referent *stări de lucruri* (deci "obiecte" de o complexitate mai mare decât cele din prima categorie). Putem spune, prin urmare, că propoziția descrie, cel puțin în intenție, *stări de lucruri*. Pentru a se putea referi la o anumită stare de lucruri, propoziția trebuie să satisfacă anumite *condiții*; aceste condiții alcătuiesc **Intensiunea propoziției** respective. În cazul în care starea de lucruri satisface condițiile specificate de intensiunea propoziției respective, spunem că această propoziție este **adevărată** (=A); în caz contrar, spunem că propoziția este **falsă** (=F).

2. **Relațiile dintre constituenții propozițiilor.** Admițând că denotatul subiectului și al predicatului sunt *mulțimi* de obiecte, ne putem pune problema raportului existent între aceste două mulțimi.

În principiu, cele două mulțimi pot să nu se afle în nici un raport (= să fie disjuncte), pot fi astfel încât mulțimea denotată de subiect să fie *inclusă* în mulțimea denotată de predicat sau, în sfârșit, cele două mulțimi se pot *intersecta*.

Raportul dintre cele două mulțimi este, de obicei, exprimat cu ajutorul unor cuvinte atașate subiectului : când subiectul este determinat de *toți, fiecare, orice* etc., raportul dintre mulțimi este de *incluziune* (= mulțimea denotată de subiect este *inclusă* în mulțimea denotată de predicat, prin urmare, propozițiile sunt *universale*) ; când subiectul este determinat de *unii, niște* etc., raportul dintre cele două mulțimi este de *intersecție* (= propoziții *existențiale*) ; în sfârșit, când subiectul este determinat de *acest, acel* etc. sau este determinat de articolul hotărât (cu funcție de individualizare), construcția indică faptul că obiectul (unic) denotat de subiect este membru al mulțimii denotate de predicat (= propoziții *individuale*).

Într-un exemplu ca:

(1) *Toți oamenii sunt muritori*

avem a face cu primul raport.

Într-un exemplu ca:

(2) *Unii oameni sunt muritori*

avem a face cu cel de al doilea raport.

În sfârșit, într-un exemplu ca :

(3) *Acest om este muritor*

avem a face cu cel de al treilea raport.

3. **Condițiile de adevăr și relația dintre mulțimi.** Din cele arătate, rezultă că raportul dintre mulțimea denumită de subiect și mulțimea denumită de predicat poate constitui condiția de adevăr a unei propoziții după cum urmează :

a) *Pentru propoziții universale.* Când subiectul este determinat de *toți, fiecare, orice* sau de articolul definit cu valoare de generalizare, propoziția (universală) este *adevărată* în cazul în care mulțimea denotată de subiect este *inclusă* în mulțimea denotată de predicat. În caz contrar, propoziția este *falsă*.

b) *Pentru propoziții existențiale.* Când subiectul este determinat de cuantificatorii *unii, niște*, propoziția este *adevărată* în cazul în care există cel puțin un element al mulțimii denotate de subiect care să facă parte din mulțimea denotată de predicat. În caz contrar, propoziția este *falsă*.

c) *Pentru propozițiile individuale.* Când subiectul este determinat de *acest, acel etc.*, propoziția este *adevărată* atunci și numai atunci când obiectul (unic) denotat de subiect este membru al mulțimii denotate de predicat. În caz contrar, deci atunci când există mai multe obiecte denotate de subiect sau când obiectul (unic) denotat de subiect nu este membru al mulțimii denotate de predicat, propoziția este *falsă*.

4. **Valoarea de adevăr ca denotat.** Spunând că o propoziție *oarecare*, α , este *adevărată* atunci și numai atunci când X are loc, exprimăm, în fond, echivalența dintre X (= starea de lucruri descrisă în propoziție) și valoarea *Adevărat*. Am putea reformula această idee spunând că, din punctul de vedere al propoziției α , *adevărul* este echivalent cu starea de lucruri descrisă prin propoziția respectivă.

Menținând distincția făcută între intensiunea unui semn și extensiunea lui, putem considera, împreună cu Carnap¹, că extensiunea unei propoziții este *valoarea ei de adevăr* și că intensiunea unei propoziții este *condiția ei de adevăr* (sau "judecata" pe care o exprimă).

5. **Conectorii sintactici și sensul lor.** Alături de semnele care au ca intensiune propozițiile (= judecățile), există semne care servesc la a *lega* semnele propoziționale între ele, spre a se forma (cu ajutorul lor) semne de complexitate mai mare, *frazele*. Numim

¹ R. Carnap, *Meaning...*, p. 25–26. Am folosit termenul de *judecată* (engl. statement) pentru a reproduce termenul engl. *proposition*, folosit de Carnap în acest context, ca să facem distincția între engl. *sentence* și engl. *proposition*.

aceste semne (care leagă între ele propozițiile) conectori (sintactici).

Din categoria conectorilor fac parte :

a) Negația

Prin *negație* ne referim la adverbul de negație *nu* (pus înaintea propoziției negate) precum și la grupul de cuvinte *nu este adevărat că* (formă de negație pe care o vom numi, în acord cu structura ei, *sintactică*). Deși nu “leagă” între ele propoziții, o considerăm a face parte totuși din categoria conectorilor din următorul motiv : ca și ceilalți conectori, nu are sens propriu (= nu constituie o “parte de propoziție”), însă contribuie la sensul întregii construcții.

Pe lângă aceste considerente, avem în vedere și următoarea caracteristică : conectorii presupun cel puțin *două* elemente care urmează să fie legate între ele. Putem însă să ne imaginăm și situații în care al doilea element (care este presupus a fi “legat”) nu apare (= este absent). Putem, prin urmare, să considerăm negația drept un *conector* care leagă două elemente dintre care unul este *totdeauna absent*.

b) Ceea ce gramaticile numesc de obicei conjuncții (simple sau compuse) : *și, sau, dacă... atunci, numai dacă* etc. Prin conjuncții se exprimă următoarele raporturi :

1° *Conjunția* : numim conjuncție o construcție în care două (sau mai multe) elemente sunt legate prin *și* ; elementele legate le vom numi *conjuncți*.

2° *Disjunția* : numim disjunție construcția în care două (sau mai multe) elemente sunt legate prin *sau* ; elementele legate prin *sau* le numim *disjuncți*.

3° *Implicația* (condițională) : numim implicație construcția în care două elemente (propoziții) sunt legate prin *dacă..., atunci* (în locul punctelor de suspensie apar propoziții oarecare, P_1, P_2, \dots etc.) ; numim antecedent propoziția care urmează după *dacă* și

Sensul propoziției ca valoare de adevăr

secesvent propoziția care urmează după *atunci*. Este de observat
tul că uneori – cel puțin în limba vorbită – cea de a doua
poziție nu este precedată de *atunci*.

4° *Echivalența* : numim echivalență raportul exprimat prin
numai dacă : P_1 *numai dacă* P_2 . Acest raport exprimă condiția
cesară și suficientă pentru ca starea descrisă prin P_1 să aibă loc.

Sensul construcțiilor de sub a) și b) 1°–4° se descrie cu
torul tabelelor de adevăr după cum urmează : în prima coloană
înregistrează valorile de adevăr ale propozițiilor constituate ;
coloana (sau coloanele) următoare se înscriu valorile de adevăr
care fraza le ia pentru combinația de valori menționate în capul
adului.

a) *Negația* (notăm prin P_i o propoziție oarecare și prin $\text{nu-}P_i$
negația acestei propoziții).

P_i	$\text{nu-}P_i$
A	F
F	A

b) 1° *Conjuncția* (notăm prin P_1, P_2 două propoziții oarecare
gate prin *și*).

P_1	P_2	P_1 și P_2
A	A	A
A	F	F
F	A	F
F	F	F

2° *Disjuncția* (notăm, ca și în tabelul precedent, prin P_1, P_2
e două propoziții legate prin *sau*).

P_1	P_2	$P_1 \text{ sau } P_2$
A	A	A
A	F	A
F	A	A
F	F	F

3° *Implicația* (condiționala) (ca și în tabelele de mai sus, notăm prin P_1 , P_2 două propoziții oarecare legate prin *dacă... atunci*).

P_1	P_2	<i>dacă P_1, atunci P_2</i>
A	A	A
A	F	F
F	A	A
F	F	A

4° *Echivalența* (ca și în tabelele de mai sus, notăm prin P_1 , P_2 două propoziții oarecare legate prin *numai dacă*).

P_1	P_2	P_1 numai dacă P_2
A	A	A
A	F	F
F	A	F
F	F	A

Observații :

a) În legătură cu 3° de mai sus, trebuie observat că prin *dacă... atunci* nu se exprimă faptul că P_2 "decurge din" P_1 sau că e o *consecință logică* a lui P_1 . Expresia nu spune nimic altceva decât că nu se poate întâmpla ca P_1 să fie adevărat și P_2 să fie fals sau că P_2 este adevărat, iar P_1 este fals. Această relație este numită "implicație materială" și este deosebită de "implicația logică", prin care se exprimă o relație de "consecință logică".

b) În legătură cu 4° de mai sus, trebuie observat că *echivalența* nu exprimă o *identitate de sens* (= sinonimie) între propoziția P_1 și propoziția P_2 . Ca și în cazul 3°, tabela definește *echivalența "materială"* (= identitatea de valoare de adevăr între două propoziții, P_1 și P_2). De *identitate de sens* se poate vorbi mai în cazul în care echivalența este *logică*.

6. Propoziții factuale. Toate proprietățile discutate în § 4. se referă la valorile de adevăr A sau F. *Condiția* în care o propoziție are valoarea A (sau F) este dată de *intensiunea* ei (adică de raportul dintre mulțimea obiectelor denotate de subiect și mulțimea obiectelor denotate de predicat). Pentru a decide dacă o propoziție este adevărată sau falsă este deci necesar să cunoaștem starea de lucruri la care propoziția respectivă se referă (= să cunoaștem raportul dintre cele două mulțimi).

Putem considera, prin urmare, că decidem dacă o propoziție notă *adevărul* sau *falsul* în urma examinării stării de lucruri. Adevărul sau falsul unei propoziții se stabilește deci prin confruntarea propoziției respective (a judecării exprimate prin ea) cu starea de fapt a mulțimilor denotate de constituenții ei.

În cazul *frazelor* (formate din propoziții cu ajutorul conectorilor), valoarea lor de adevăr decurge din valoarea de adevăr a propozițiilor componente. Spunem de aceea că sensul propozițiilor discutate mai sus au caracter *factual* (= decurge din confruntarea acestor expresii cu starea de fapt a universului).

7. Propoziții logice determinate. În afara propozițiilor a căror valoare de adevăr se stabilește în urma confruntării propoziției respective cu starea de fapt, există o serie de propoziții a căror valoare de adevăr se stabilește *independent* de starea reală a universului, exclusiv pe baza regulilor sistemului.

Putem decide asupra adevărului unei propoziții ca P_1 sau $\neg P_1$, având în vedere modul în care negația și disjuncția au fost definite cu ajutorul diagramelor valorii de adevăr (cf. § 5.).

Într-adevăr, pentru orice valoare de adevăr atribuită propoziției P_1 , disjuncția " P_1 sau nu- P_1 " are valoarea *Adevărat*, conform cu diagrama următoare :

P_1	nu- P_1	P_1 sau nu- P_1
A	F	A
F	A	A

Există deci fraze a căror valoare de adevăr este totdeauna *Adevărat*, pentru orice valoare de adevăr atribuită propozițiilor simple care le constituie.

În același fel, există și fraze care, pentru orice valoare atribuită propozițiilor (simple) constitutive, au valoarea *Fals*. De exemplu pentru fraza " P_1 și nu- P_1 " obținem totdeauna valoarea *Fals*, independent de valoarea atribuită propoziției P_1 :

P_1	nu- P_1	P_1 și nu- P_1
A	F	F
F	A	F

Se observă că, pentru a putea atribui valoarea de adevăr întregii fraze, nu este necesar decât să respectăm regulile de adevăr stabilite pentru *și*, *sau* și negație. Altfel spus, pentru a decide că o frază ca " P_1 sau nu- P_1 " este adevărată și o frază ca " P_1 și nu- P_1 " este falsă, nu este necesar să facem o investigație asupra "stării de lucruri", ci este suficient să cunoaștem regulile sistemului (de semne) respectiv.

Spunem că cele două fraze sunt L(ogic)-*determinate* ; în speță, spunem că prima frază este L(ogic)-*adevărată*, în timp ce cea de a doua frază este L-*falsă*.

Trebuie ca, în încheiere, să facem observația că negația unei propoziții L-determinate este, de asemenea, o propoziție L-determinată.

Într-adevăr, conform cu regula stabilită pentru negație, propoziția negată are valoare contrară cu valoarea propoziției cedate de negație. Mai departe, o propoziție (frază) determinată nu are decât fie valoarea A, fie valoarea F. Prin urmare, negația unei fraze L-adevărate va fi o frază L-falsă, iar valoarea negației unei fraze L-false va fi o frază L-adevărată.

Folosind o formulare mai tehnică, vom spune că o frază adevărată este o frază care are numai A pe întreaga coloană în care se înregistrează valorile ei de adevăr. O frază L-falsă este o frază care are numai F pe întreaga coloană pe care se înregistrează valorile ei de adevăr.

Existența propozițiilor (frazelor) L-determinate reflectă anumite proprietăți ale modului de *gândire* al celor care folosesc anumită limbă : propozițiile L-adevărate reflectă modul în care numărul de propoziții (frazе) decurg unele dintr-altele, realizându-ne să facem raționamente. Acestea, după cum se știe, sunt secvențe de propoziții (frazе) înlănțuite, care conduc la o *concluzie*.

Spre exemplu, dintr-o propoziție universală ca

(1) *Toți oamenii sunt muritori*

decurge în mod imediat propoziția existențială

(2) *Unii oameni sunt muritori*

pe baza principiului : tot ce e valabil pentru *toți* este valabil pentru *unii*.

Sau : dintr-o propoziție ca

(3) *Acest câine este alb*

decurge imediat că propoziția

(4) *Unii câini sunt albi*

este adevărată (principiul inferenței existențiale).

Spunem că, dacă o propoziție ca (1) este adevărată, atunci propoziția (2) este și ea adevărată ; sau : dacă o propoziție ca (3)

este adevărată, atunci și o propoziție ca (4) este adevărată. Între propozițiile (1) și (2), ca și între propozițiile (3) și (4) se stabilește un raport de *implicație* (logică) și această implicație este L-adevărată.

Prin negarea unei propoziții L-adevărate se ajunge la *contradicție* (v. mai sus sub 5.), iar mintea omenească se pare că refuză să admită contradicția.

8. L-determinare și necesitate. Valoarea A sau F a unei propoziții L-determinate este stabilită în mod necesar, în sensul că valoarea ei de adevăr rezultă din regulile (semantice ale) sistemului. Este, în același timp, de observat că o propoziție L-determinată are valoarea de adevăr determinată în *orice* împrejurare ; altfel spus, valoarea de adevăr a unei propoziții L-determinate nu variază în raport cu starea de lucruri în legătură cu care este enunțată. O propoziție ca

(1) *Ion doarme*

poate fi *adevărată* în cazul în care se referă la starea în care individul numit *Ion* face parte din mulțimea de obiecte la care se referă *dormi*, după cum poate fi *falsă* în cazul în care se referă la o stare de lucruri în care individul numit *Ion* nu face parte din mulțimea de obiecte la care se referă *dormi*. În schimb, o frază ca :

(2) *Ion doarme sau Ion nu doarme*

are totdeauna valoarea A, indiferent de starea de lucruri la care se referă. De asemenea, o frază ca

(3) *Ion doarme și Ion nu doarme*

are totdeauna valoarea F, indiferent de starea de lucruri la care se referă.

Se poate observa că frazele L-determinate au o valoare de adevăr (A sau F) independentă de starea de lucruri la care le raportăm.

Pe de altă parte, se poate observa că această valoare de adevăr este *totdeauna aceeași*.

Putem spune, în consecință, că valoarea de adevăr a propozițiilor L-determinate este necesară, în sensul că este *totdeauna aceeași* și că nu depinde de stările de lucruri la care ele respective se referă.

Pentru a stabili valoarea de adevăr a unei fraze L-determinate, este suficient să cunoaștem regulile (semantice) ale sistemului, și nu a fi nevoie să luăm în considerare *faptele* la care se referă fraza respectivă. Putem considera deci că această valoare de adevăr este determinată exclusiv *în mod logic*, și nu de coincidența sau lipsa coincidenței a faptelor descrise. Fiind logic determinată, valoarea de adevăr a frazelor aici în discuție este *necesară* (și nu factuală). Putem considera că frazele L-determinate reflectă proprietăți ale *dirii* umane, și nu proprietăți ale *lucrurilor*.

9. L-echivalența propozițiilor L-determinate. Am văzut că o propoziție L-determinată nu are decât valoarea A sau valoarea F.

Am văzut, de asemenea, că echivalența propozițiilor presupune identitatea valorilor de adevăr ale celor două propoziții. Trebuie să ne amintim de aici că oricare două propoziții L-adevărate sunt *echivalente*, tot așa cum oricare două propoziții L-false sunt *echivalente* între ele.

Putem adăuga că echivalența dintre aceste perechi de propoziții este L-adevărată întrucât nu există posibilitatea de a da unei propoziții L-adevărate valoarea A și unei alte propoziții L-adevărate valoarea F, căci, prin aceasta, am ajunge să negăm caracterul L-adevărat al propoziției respective. Pentru același motiv, nu putem acorda unei propoziții L-false valoarea A.

Fiind L-echivalente, am putea spune că oricare două propoziții L-determinate au *sens identic*. Mai corect, ar trebui să spunem că o frază ca

(1) *Ion doarme sau Ion nu doarme*

are același sens cu o frază ca

(2) *(Dacă (Ion dorme) și (Ion citește)), atunci (Ion doarme).*

Se poate observa că a admite identitatea de sens între (1) și (2) contravine modului în care este înțeleasă limba română.

Realitatea este însă că echivalența logică a două propoziții nu este suficientă pentru a considera că aceste propoziții sunt sinonime. Pentru sinonimie, trebuie să admitem o condiție "mai tare" decât simpla echivalență logică a constituenților, anume aceea de *izomorfism intensional*², adică situația în care fiecare constituent propozițional al uneia dintre fraze este L-echivalent cu constituentul corespunzător din cealaltă frază³.

² Vezi Emanuel Vasiliu, *Preliminarii logice la semantica frazei*, București, EȘE, 1975, p. 160, teorema nr. 5-19; cf. id., *Sens, adevăr analitic, cunoaștere*, București, EȘE, 1984, p.179; vezi și R. Carnap, *Meaning...*, p. 56-59; p. 59 pentru definiție.

³ De fapt, așa cum arată Wittgenstein (*Tractatus logico-philosophicus*, London, Routledge & Kegan Paul, 1969, § 4.461), ceea ce am numit propoziție L-determinată este vidă de sens (dar nu fără sens): propoziția L-adevărată nu are condiții de adevăr, deoarece este necondiționat adevărată; propoziția L-falsă nu are condiții de adevăr, deoarece nu este adevărată în nici o împrejurare.

6. Propoziții analitice și propoziții sintetice

1. **Introducere.** În acest capitol ne ocupăm de propozițiile *analitice*, care seamănă cu propozițiile L-determinate prin faptul că au caracter necesar.

2. **Originea kantiană a distincției.** Distincția dintre judecățile analitice și cele sintetice a fost făcută de Kant¹: “În judecățile în care se gândește raportul unui subiect cu un predicat, [...] acest raport e posibil în două feluri. Sau predicatul B ține subiectului A ca ceva ce e cuprins (în mod ascuns) în concept ; sau B se găsește cu totul în afară de conceptul A, stă cu el în legătură. În cazul întâi, judecata o numesc analitică, în celălalt, sintetică”.

Judecățile analitice se caracterizează prin aceea că “nu adaugă predicat nimic la conceptul subiectului, ci îl despică numai în destrămarea în conceptele sale parțiale, care erau anume gândite (deși în mod confuz)”².

Mai departe, Kant dă exemplul judecății în care *corpul* se prezintă ca subiect. Prin judecata *toate corpurile sunt întinse* nu adaugă o caracteristică acestui concept. Nu se face altceva decât să se “destrame” conceptul-subiect pentru ca cel care se prezintă judecata să devină conștient de faptul că gândește o anumită caracteristică în acest concept.

¹ Kant, *Critica...*, p. 44.

² Kant, *loc. cit.*

Prin urmare, o judecată (propoziție) analitică face explicită una dintre trăsăturile subiectului. Ceea ce caracterizează judecățile (propozițiile) analitice este faptul că acestea au un caracter aprioric, adică nu sunt bazate pe experiență. "Ar fi absurd de a întemeia o judecată analitică pe experiență, deoarece eu n-am nevoie să ies deloc din conceptul meu, pentru a formula judecata, și deci n-am nevoie, pentru aceasta, de o mărturie a experienței. Că un corp e întins este o propoziție care e certă *a priori* [s.n., E.V.] și nu e o judecată de experiență. [...] eu am toate condițiunile pentru judecata mea acuma în conceptul din care eu pot scoate numai predicatul [...] și prin aceasta pot totodată deveni conștiu de *necesitatea judecății* [s.n., E.V.], necesitate pe care experiența nici nu mi-ar putea-o demonstra"³.

Se poate observa că, pentru Kant, propozițiile (judecățile) analitice nu sunt numai *apriorice*, ci și *necesare*.

3. Analitic și aprioric. Se pune acum întrebarea : ce anume este *aprioric* în judecățile analitice ?

În conformitate cu cele arătate de Kant, apriorică este numai *legătura* (unirea) dintre conceptul-subiect și conceptul-predicat. Această legătură nu este dată de experiență, ci rezultă din "analiza" conceptului-subiect ; în urma acestei analize, una dintre caracteristicile subiectului este separată de acesta și atașată ulterior conceptului original, în calitate de *predicat*. De aceea experiența nu poate nici să confirme, nici să infirme o judecată analitică (pentru că legătura dintre conceptul-subiect și conceptul-predicat nu ne este "dată" de experiență, ci este o pură operație a intelectului nostru de *analiză* a conceptului-subiect și, ulterior, de transformare în predicat a ceea ce rezultă din analiză).

Admițând că judecățile (propozițiile) analitice sunt apriorice, nu trebuie să admitem, de asemenea, și că *ambele* concepte (subiect

³ Kant, *Critica...*, p. 45-46.

predicat) ar fi tot apriorice ; prin analiza unui concept de experiență se ajunge la un predicat tot de experiență, fără ca ceea ce rezultă din această operație de analiză să-și piardă caracterul analitic.

Se pare că distincția dintre conceptele apriorice și conceptele de experiență nu se poate face decât prin "introspecție", după cum tot prin introspecție putem distinge între predicatul "aprioric" și predicatul "de experiență".

4. Analiticitate și semantică. Din felul în care prezintă chestiunea judecăților (propozițiilor) analitice, se poate vedea că analiticismul este în primul rând o chestiune care ține de *sensul* cuvintelor : ea se bazează în primul rând pe ideea de *analiză* a conceptelor și, după aceea, pe raportul de predicție.

Faptul că problema analiticismului este o chestiune de semantică a fost pus în evidență de R. Carnap⁴. În acord cu Carnap, există propoziții care exprimă relații între sensurile cuvintelor descriptive. De exemplu, faptul că sensul unui cuvânt *celibatar* exclude sensul cuvântului *însurat* sau că sensul unui cuvânt precum *câine* îl implică pe acela al unui cuvânt ca *animal*. Aceste relații de apartenență sau de excluziune "explică" ideea lui Carnap că unele concepte *sunt gândite împreună* (sau că nu sunt gândite împreună).

Faptul de "a fi gândit împreună" sau de "a nu fi gândit împreună" nu ține de experiență. În acest sens, spunem că judecățile analitice sunt *apriorice*.

5. Analiticitate și necesitate. Am văzut (cf. 2.) că, pentru a fi adevărat, experiența faptelor nu poate nici confirma, nici infirma o judecată analitică.

⁴ R. Carnap, *Meaning...*, p. 222-229. Vezi și Anexa VI : Emanuel Ilieșiu, *Adevăr analitic și definiție lexicografică*.

În termenii semantici pe care i-am discutat în paragraful 4., vom spune că, întrucât propozițiile analitice sunt propoziții referitoare la sensul cuvintelor (și nu la fapte), ele nu pot fi contrazise de fapte. De aici, caracterul *necesar* al propozițiilor analitice : ele sunt valabile *oricând și oriunde*, cu condiția de a reflecta “relațiile de sens” dintre cuvintele respective.

6. Analiticitate și “postulate de sens”. Toate propozițiile analitice ale unei limbi se pot deduce dintr-un număr (relativ mic) de propoziții care stabilesc relațiile de sens dintre anumite cuvinte. Aceste propoziții sunt numite “postulate de sens”.⁵ O propoziție analitică este, prin urmare, fie un *postulat de sens*, fie o propoziție dedusă dintr-unul sau mai multe postulate de sens.

De exemplu, o propoziție ca

(1) *Toate corpurile sunt întinse*

este o propoziție care stabilește o relație de sens între cuvântul *corp* și cuvântul *întins*. Din (1) se poate deduce propoziția

(2) *Unele corpuri sunt întinse*

care este o propoziție analitică, fiind dedusă din postulatul de sens (1).

7. Caracterul “subiectiv” al postulatelor de sens. Ajunși în acest punct, ne putem întreba : cine stabilește (alege) postulatele de sens ? Răspunsul la această întrebare pare simplu : cine stabilește și regulile gramaticii.

Ele se stabilesc deci prin simpla observare a modului de funcționare a limbii. Altfel spus, ele se “extrag” de către cercetător din felul în care unitățile limbii se comportă în “uz”.

Mai exact, postulatele de sens reflectă modul în care intelectul nostru își elaborează *semnele* pe care agenții urmează să

⁵ R. Carnap, *Meaning...*, p. 222–229.

olosească în procesul de semioză. În acest sens poate fi înțeles
ficativul de “subiectiv” pe care l-am folosit mai sus.

Pe de altă parte însă, aceste postulate au și un caracter
ectiv, în sensul că ele, prin însăși existența lor, reglează modul
folosire a semnelor și pot fi, deci, “descoperite” în modul de
cționare a sistemului semiotic.

Am putea spune, prin urmare, că postulatele de sens reflectă
“ceva” care determină modul de utilizare a semnelor și care
și, în același timp, elaborat de intelectul uman.

De altfel, putem spune că *întreaga problemă a analitismului*
e o problemă lingvistică (mai exact, semantică), care, deci, nu
asă percepută decât *prin limbă*.

Așa cum cercetătorii elaborează “modele” gramaticale pentru
socoteală de modul în care semnele sunt “legate” în propoziții
raze, tot așa sistemul de postulate de sens poate fi înțeles ca un
odel” care dă socoteală de raporturile *de sens* dintre cuvinte.

Problema care se pune în acest moment este următoarea :
e este motivul pentru care un “model” semantic dă socoteală
relația existentă între *corp* și *întins* și nu dă socoteală de relația
sens dintre *corp* și *greu* ?⁶

Aici trebuie să atragem atenția asupra faptului că un limbaj
reprezintă un tot omogen, ci este constituit din *mai multe*
limbaje. Unul dintre aceste sublimbaje este sublimbajul științei.
din punctul de vedere al științei, *greu* nu este un atribut
cesar) al conceptului *corp*. În schimb, din punctul de vedere al
bajului “obișnuit”, *greu* poate fi considerat un atribut al
ceptului *corp*.

O propoziție care stabilește relația de sens dintre *corp* și
u este *analitică* din punctul de vedere al limbajului obișnuit și

⁶ “Întorcându-mi privirea spre experiență, din care eu scosesem acest
cept al corpului, [...] găsesc unită cu notele de mai sus totdeauna și
itate”. Kant, *Critica...*, p. 46.

Emanuel Vasiliu

nu este analitică din punctul de vedere al limbajului științei. Urmează, din această observație, că există cazuri în care una și aceeași propoziție poate fi considerată ca analitică sau ca factuală⁷.

Cele două propoziții prezumtiv *analitice* ar reproduce *uzul* lingvistic al celor două cuvinte.

Rezultă, prin urmare, din cele discutate, că o propoziție poate fi analitică sau nu (necesară sau nu) în raport cu contextul în care este astfel calificată. Prin urmare, însuși conceptul de *analitic* este determinat a) de sublimbajul în legătură cu care este folosit și b) de gradul în care acest sublimbaj este cunoscut de către cel care stabilește care sunt propozițiile analitice ale sublimbajului respectiv.

⁷ Vezi Emanuel Vasiliu, *Adevăr analitic...*, în special p. 115.

7. *Privire retrospectivă*

Ca sistem de semne, limba pune o problemă filosofică interesantă : care este natura semnului lingvistic ?

Aici, în primul capitol, am încercat să punem în lumină ceea ce am putea numi dubla *natură* a semnului : semnul este el însuși *obiect* care are proprietatea de a reprezenta alt obiect (diferit de însuși). Aceasta înseamnă, pe de o parte, că semnul lingvistic "reprezintă" pe sine (ca obiect) și, pe de altă parte, că reprezintă alt obiect. Această dublă natură a semnului a fost pusă în discuție de Augustin.

Pe de altă parte, semnul lingvistic este "legat" de un obiect în realitate. Legătura aceasta se realizează *indirect*, prin intermediul conceptului. Intelectul uman percepe obiectele pe care, ulterior, le "numește" cu ajutorul conceptelor. Mai exact : intelectul dă nume conceptelor sub care cad diversele obiecte. Legătura dintre semn, concept și obiect se *învață* de către vorbitori. Dacă obiectul poate fi considerat un *stimul* pentru senzația noastră, acest stimul se poate asocia prin învățare cu un alt stimul, anume cu cel venit de la obiectul-semn.

În felul acesta se creează o legătură stereotipă între stimulul venit de la obiect și stimulul venit de la semn, iar agentul care percepe semnul ajunge să "răspundă" la stimulul venit de la obiect prin reacția la stimulul venit de la semn și, invers, să răspundă la stimulul venit de la semn prin răspunsul la stimulul venit de la obiect.

Acest mod de a reacționa la diversele tipuri de stimuli reprezintă, în ultimă analiză, faptul – remarcat de Ch. Morris – că, în cazul semiozei, agenții iau cunoștință de realitate în mod *indirect*, prin intermediul semnelor.

Pe de altă parte, trebuie remarcat că intelectul nostru are capacitatea de a identifica obiectele numai în măsura în care le subsumează unui concept. Acesta este principalul motiv pentru care trebuie să admitem că entitatea pe care un semn o “numește” nu poate fi de natură strict obiectuală. Acesta este reflexul în plan semiotic al faptului că semnul nu se atașează obiectului decât *prin intermediul* conceptului. De aici caracterul tripartit al relației semn–obiect : *semn–concept–obiect*.

Pentru ca această problemă să se poată pune, este necesar ca obiectele să existe independent de conștiință.

Toată această problematică face obiectul capitolelor I și al II-lea ale prezentei lucrări.

Capitolul al III-lea încearcă să stabilească raportul dintre sens, pe de o parte, și *referință*, pe de altă parte. Se poate spune că sensul unui semn dă posibilitatea anumitor agenți de a se *referi* la un obiect. Actul de *referință* însuși este, în cadrul tripartiției lui Ch. Morris, de natură *pragmatică*. El este însă posibil datorită unui fapt de natură semantică, anume sensul.

În capitolul al IV-lea se tratează în special despre *predicație*. Se consideră că predicația nu este altceva decât actul prin care un *predicat* este pus în relație de referință cu un subiect. Aici se discută felul în care verbul *a fi* are rolul de a conferi caracter verbal numelui predicativ (substantiv, adjectiv). Dar *a fi* nu are numai rolul de a conferi caracter verbal substantivului sau adjectivului. Verbul *a fi* poate exprima sensul de *apartenență* a obiectului denotat de subiect la mulțimea denotată de predicat sau sensul de *identitate* între obiectul exprimat de subiect și obiectul exprimat de predicat sau, în sfârșit, sensul de *incluziune* a mulțimii exprimate de subiect în mulțimea exprimată de predicat.

În același capitol, se încearcă o precizare a noțiunii de *scripție individuală*, arătându-se care sunt procedeele cu ajutorul cărora dintr-un substantiv comun se poate forma o descripție individuală.

Capitolul al V-lea este dedicat raportului dintre propoziție (adevărată) și valoarea de adevăr.

Referindu-se la o "stare de lucruri", propoziția o poate face mod *adevărat* sau *fals*. Se consideră că extensiunea unei propoziții este constituită de *valoarea ei de adevăr*, în timp ce condițiunea propoziției este reprezentată de *condiția* în care propoziția respectivă poate fi adevărată sau falsă. Această "condiție" este identificabilă cu "judecata" exprimată prin propoziția respectivă.

Cu aceste precizări, se trece la judecarea distincției dintre terminarea *factuală* a valorii de adevăr a unei propoziții și terminarea strict *logică* a acestei valori.

Propozițiile a căror valoare de adevăr este determinată exclusiv pe baza regulilor sistemului sunt propoziții L(ogic)-determinate. Cele a căror valoare de adevăr este determinată prin referire la fapte sunt propoziții factuale sau indeterminate logic.

Propozițiile L-determinate sunt caracterizate prin aceea că adevărul sau falsul lor este *necesar* (= nu depinde de stările de lucruri).

Din punctul de vedere al caracterului lor necesar, propozițiile L-determinate se aseamănă cu o altă clasă de propoziții, pe care le vom numi, în acord cu Kant, propoziții *analitice*.

Caracterul necesar al acestor propoziții rezultă din aceea că ele se referă la relația dintre *sensurile* cuvintelor, și nu la fapte. Această caracteristică a propozițiilor analitice a fost pusă în evidență, după cum se știe, de Rudolf Carnap.

Ceea ce aduce nou acest capitol este discuția critică asupra caracterului *aprioric*, în sens kantian, al acestor propoziții. După Kant, judecățile (propozițiile) analitice rezultă din faptul că

Emanuel Vasiliu

predicatul acestor propoziții provine din analiza conceptului-subiect. Aceste propoziții n-ar face, după Kant, decât să *expliciteze* rezultatul acestei analize.

Ideea pe care o apărăm este aceea că, atâta timp cât conceptele-subiect își pot avea originea în *experiență*, nu se poate considera că, în general, analiza acestor concepte are ca rezultat o propoziție *apriorică*.

Apriorică nu este decât relația subiect-predicat, fără ca aceasta să însemne ceva privitor la caracterul aprioric sau de experiență al conceptului-predicat.

I. *Semn, sens, referință**

1. În acord cu teoria saussuriană, *semnul lingvistic* este constituit dintr-un *semnificant* (fr. *signifiant*) și un *semnificat* (fr. *signifié*); cei doi constituenți ai semnului se găsesc într-o relație specifică, ale cărei proprietăți nu ne interesează aici. După F. de Saussure, semnificantul unui semn lingvistic este o "imaginesc acustică", iar semnificatul este un "concept". În acord cu aceeași teorie, un concept nu poate fi considerat "signifié" decât în măsura în care este asociat de o imagine acustică, în timp ce o imagine acustică nu poate fi considerată "signifiant" decât în măsura (și numai în măsura) în care este asociată de un concept. După cum se observă, cei doi constituenți se află într-un raport de *interdependență* care este definitoriu atât pentru fiecare constituent în parte, cât și pentru semnul lingvistic în totalitatea

În legătură cu cele arătate se pot face următoarele observații :

(a) în teoria saussuriană a semnului, "semnul" își include element constituent) propria semnificație ; în acest sens, se vorbește despre caracterul *binar* al semnului lingvistic¹ ;

(b) în conformitate cu aceeași teorie, semnul nu este un *liquid pro aliquo*", adică nu este un obiect care să "țină locul"

* Articol apărut în *Probleme de lingvistică generală*, vol. VII, București, 1977, p. 109-115.

¹ Argumente în favoarea concepției binare a semnului pot fi găsite la I. Miclău, *Le signe linguistique*, Paris, Klincksieck, 1970, p. 8-11.

unui alt obiect, "semnificându-l" pe acesta din urmă, întrucât semnificația este un *constituent* al semnului (a); pentru acest motiv, în cadrul acestei teorii, problema raportului semn-obiect, adică problema *referinței*, nu se poate pune;

(c) caracterizat prin trăsăturile (a), (b), înțelesul cuvântului *semn* este deviant atât în raport cu uzul comun, cât și cu uzul caracteristic altor discipline științifice care operează cu acest concept (logica sau diverse alte discipline semiotice), unde conceptul de "semn" este totdeauna legat de proprietatea unui obiect de a fi un "aliquid pro aliquo", adică de proprietatea de a fi "semn *pentru* (sau *în raport cu*) *ceva*"; pe această deviere se bazează – credem – ideea că semnul lingvistic este, în raport cu celelalte semne (nelingvistice, probabil), un semn "sui generis", cu structură binară și în legătură cu care chestiunea referinței nu se pune.

În legătură cu punctul (c) de mai sus, trebuie observat faptul că, în accepția saussuriană a termenului, semnul lingvistic nu poate fi înțeles nici ca semn al conceptului, deoarece conceptul este conținut în semn², nici ca semn al obiectului (sau al claselor de obiecte), deoarece "semnificatul" unui semn, prin definiție, nu este obiectul (sau clasa de obiecte) în locul căruia (sau căreia) semnul stă, ci conceptul: în mod paradoxal, în teoria saussuriană, semnul, de fapt, nu "semnifică".

O consecință directă a caracteristicilor (a)–(c) este faptul că problema *verificabilității* expresiilor constituite din semne nu se pune în nici un fel; atâta timp cât semnul nu este altceva decât asocierea dintre un suport fizic și un concept, o expresie constituită din semne definite astfel nu poate fi nici "adevărată", nici "falsă", dat fiind că cele două valori derivă direct din raportul dintre o expresie și evenimentul sau starea la care se *referă*.

² Vezi Al. Graur, *Studii de lingvistică generală*, variantă nouă, București, Editura Academiei, 1960, p. 173: "semnificatul nu poate face parte din semn, căci semnul trebuie să fie întrebuițat pentru ceva diferit de el însuși".

Voi numi, în continuare, doctrină de tip *saussurian* orice teorie a semnului caracterizată (implicit sau explicit) prin clasificările (a), (b) (eventual și (c)), precum și prin lipsa de interes pentru chestiunea verificabilității, indiferent de faptul dacă această teorie se leagă sau nu se leagă genetic de doctrina formulată de F. de Saussure în *Cours de linguistique générale*, precum și de faptul dacă *motivarea* tezelor (a), (b) (eventual și (c)) este sau nu este identică cu cea sugerată mai sus.

Citatele care urmează – numai câteva din cele mult mai numeroase care se pot face – au rolul de a arăta în mod concret ce trebuie înțeles prin ceea ce am numit “teorie de tip saussurian”.

“Aux termes saussuriens – surtout quand il ne s’agit pas d’unités linguistiques en tant que telles, mais des deux plans du langage, plan signifiant et plan signifié – nous préférons cependant les termes de M. Hjelmslev, *expression et contenu*, sans toutefois nous limiter à la soi-disant «forme du contenu»... et en distinguant nettement... *significatum et designatum, meaning et thing meant* : les «signifiés» qui sont linguistiques, et les choses, qui ne le sont pas”³.

Pentru Benveniste, limbajul este “une entité à double face”⁴. Discutând chestiunea “arbitrarului” semnului lingvistic, Benveniste pornește de la definiția saussuriană a semnului, pe care o reproduce, făcând observația că semnul nu leagă un lucru cu un nume, ci un concept cu o imagine acustică. Părerăa lui Benveniste este că arbitrară nu este relația dintre concept și imaginea acustică, ci numai relația dintre obiect și imaginea acustică ; relația dintre termenii primei perechi este, dimpotrivă, necesară. Întrucât relația imagine acustică/obiect nu intră în definiția semnului, ci este introdusă de F. de Saussure ca “al treilea termen”, necuprins în definiție, concluzia lui Benveniste

³ E. Coseriu, *Pour une sémantique...*, p. 139.

⁴ E. Benveniste, *Problèmes...*, p. 28.

este că ideea de “arbitrar” se bazează pe un raționament fals. Câteva citate relevante din lucrarea lui Benveniste : “Il (= Saussure) assure... que la nature du signe est arbitraire parce qu’il n’a avec le signifié «aucune attache naturelle dans la réalité». Il est clair que le raisonnement est faussé par le recours inconscient et subreptice à un troisième terme, qui n’était pas compris dans la définition initiale. Ce troisième est la chose même, la réalité. Saussure a beau dire que l’idée de «soeur» n’est pas liée au signifiant *s-ø-r* ; il n’en pense pas moins à la *réalité* de la notion. Quand il parle de la différence entre *b-ø-f* et *o-k-s*, il se réfère malgré lui au fait que ces deux termes s’appliquent à la même réalité”⁵. “La nature du signe linguistique n’y [= relația cu obiectul real] est en rien intéressée si : on le définit comme Saussure l’a fait, puisque le propre de cette définition est précisément de n’envisager que la relation du signifiant au signifié. Le domaine de l’arbitraire est ainsi relégué hors de la compréhension du signe linguistique”⁶.

În conformitate cu opinia lui Greimas, teoria referinței, deci teoria relației semnificant–obiect nu trebuie și nu poate fi inclusă în teoria generală a semnului : “La reconnaissance de la clôture de l’univers sémantique implique, à son tour, le rejet des conceptions linguistiques qui définissent la signification comme la relation entre les *signes* et les choses, et notamment le refus d’accepter la dimension supplémentaire du *référent*, qu’introduisent, en matière de compromis, les sémanticiens «réalistes» (Ullmann) dans la théorie saussurienne du signe elle-même sujette à caution... Car la référence aux *choses* pour l’explication des *signes* ne veut rien dire de plus que tenter une transposition, impraticable, des significations contenues dans les langues naturelles en ensembles signifiants nonlinguistiques”⁷. După cum se poate observa cu ușurință, Greimas exclude referința din teoria semnului pentru

⁵ E. Benveniste, *Problèmes...*, p. 50.

⁶ Id., *ib.*, p. 52–53.

ive diferite în raport cu acelea pentru care referința este exclusă teoriile lui Coseriu sau Benveniste. Cu toate acestea, teoria lui Greimas nu rămâne mai puțin o teorie de tip saussurian, întrucât, în acest caz, suntem în prezența unui semn cu caracter binar, în sensul relația dintre semnificant și semnificat și, prin urmare, este conceput în afara relației cu obiectul (sau obiectele) la care se referă.

2. Ne propunem ca, în acest paragraf, să discutăm câteva probleme ale structurii limbii române care ni se par semnificative din punctul de vedere al unei teorii de tip saussurian, întrucât credem că o astfel de teorie – în cazul în care este aplicată în mod corect consecvent – nu poate constitui o explicație pentru un număr mare de fapte a căror relevanță pentru structura limbii în discuție poate fi contestată. Este vorba despre o serie de situații care nu pot fi descrise satisfăcător fără a folosi o serie de concepte care provin din teoria referinței sau sunt direct legate de aceasta.

a. *Atributul apozitiv*. După cum se știe⁷, atributul apozitiv poate fi definit ca atribut în cazul nominativ⁹. O consecință a acestui fapt este aceea că singurul element care distinge o suită de subiecte coordonate de o suită constituită dintr-un subiect determinat de o apozitie urmată de un al doilea subiect este identitatea sau non-identitatea referențială a celor doi termeni în cazul nominativ. Astfel o propoziție ca

(1) *Ion, fratele meu, și Paul se întâlnesc în fiecare zi*

poate fi înțeleasă în două feluri :

⁷ A. J. Greimas, *Sémantique structurale. Recherche de méthode*, Paris, Larousse, 1966, p. 13-14.

⁸ Vezi *Gramatica limbii române*, vol. II, 1966 (v. nota 10), p. 128.

⁹ Situația în care apozitia stă în același caz cu substantivul determinat, este mai puțin relevantă decât nominativul (posibilă în raport cu definiția din gramatică, *op. cit.*) este relevantă pentru discuția noastră.

(a) cei trei constituenți ai subiectului multiplu se referă fiecare la câte un individ distinct de ceilalți doi : în particular, referentul substantivului *Ion* este diferit de referentul grupului *fratele meu* ;

(b) primii doi constituenți se referă la același individ, cel de al treilea se referă la un al doilea individ, distinct de primul ; în particular referentul substantivului *Ion* este identic cu referentul grupului *fratele meu*.

Este clar că, în acest caz, identitatea referențială a primilor doi constituenți este corelată cu funcția apozitivă a celui de al doilea constituent (pe lângă primul), în timp ce non-identitatea referențială este corelată cu funcțiunea sintactică de subiecte coordonate a primilor doi constituenți.

Trebuie remarcat faptul că identitatea referențială care caracterizează în exemplul de mai sus raportul semantic dintre substantiv și apozitia care îl determină nu este specifică nici acestui exemplu, nici *tipului* de construcție la care aparține exemplul de mai sus. Am început discuția noastră cu analiza propoziției (1), deoarece, în acest tip de construcție, identitatea/non-identitatea referențială este, în mod evident, corelată cu o diferență de funcțiune sintactică : raportului apozitiv îi corespunde identitatea referențială (b), raportului non-apozitiv îi corespunde non-identitatea referențială (a). Identitatea referențială este caracteristică pentru *orice* raport apozitiv, independent de funcțiunea sintactică a substantivului determinat de o apozitie. Această identitate constituie singura explicație a faptului că, indiferent de funcțiunea sintactică a substantivului determinat, între substantiv și apozitia care îl determină există un raport de substituție reciprocă, evident, cu menținerea neschimbată a sensului (cognitiv) al expresiei (propoziției) în care se face substituția. În exemplele de mai jos, propozițiile de sub a. și b. au

același sens (cognitiv) și sunt obținute una dintr-alta prin substituirea reciprocă a substantivului cu apozitia determinată :

- (2) a. *Casa lui Ion, fratele meu, este mare.*
b. *Casa fratelui meu, Ion, este mare.*
- (3) a. *El îl vede pe Ion, fratele meu.*
b. *El îl vede pe fratele meu, Ion.*
- (4) a. *El îi dă cartea lui Ion, fratele meu.*
b. *El îi dă cartea fratelui meu, Ion.*
- (5) a. *El locuiește la Ion, fratele meu.*
b. *El locuiește la fratele meu, Ion.*

Nu cred că sunt necesare exemple pentru toate pozițiile sintactice pe care le poate ocupa un substantiv determinat de apozitie, întrucât mecanismul substituției reciproce despre care am vorbit funcționează în același fel.

Cele discutate aici, în legătură cu atributul apozitiv, nu trebuie înțelese în nici un caz ca propunere de "înlocuire" sau de "completare" a definiției strict sintactice a apozitiei cu o definiție semantică, în termeni referențiali. Ideea care se pune în evidență este numai aceea că, în cazul în care vrem să asociem o interpretare semantică unei construcții de tipul *substantiv + apozitie*, această interpretare este obligată să exprime într-un fel oarecare identitatea referențială dintre cei doi constituenți ai construcției. Mai mult, în punct de vedere semantic, această identitate referențială este singurul element corelabil cu tipul de construcție discutat. Altfel spus, dacă este să caracterizăm semantic o construcție de forma *substantiv + apozitie*, atunci această caracterizare nu poate fi altceva decât specificarea faptului că, *oricare ar fi elementele lexicale care ar apărea în cele două poziții, ele au referențialitate*. Această identitate referențială este singurul element semantic asociat invariabil cu orice construcție de tipul discutat.

b. *Pronumele substituit*. Pronumele este definit în mod tradițional ca parte de vorbire care "se declină și ține locul unui substantiv"¹⁰. Pentru acea subclasă de pronume care sunt într-adevăr substitute ale numelui, definiția este acceptabilă ca punct de plecare pentru observațiile care urmează. Din punct de vedere gramatical, faptul că pronumele "ține locul" unui nume poate fi eventual înțeles numai ca proprietate a pronumelui de a ocupa aceleași poziții sintactice pe care le ocupă substantivul. Dacă din punct de vedere strict gramatical o astfel de interpretare ar putea fi considerată suficientă și exactă (fără a fi însă în realitate nici suficientă, nici exactă), din punct de vedere semantic, "ține locul" trebuie înțeles în mod necesar ca echivalent cu "reia". Într-adevăr, o frază ca :

(6) *Ea nu știe că el o vede*

poate avea un număr de sensuri egal cu totalitatea posibilităților de substituție a pronumelor *ea, el și o* prin substantive. De exemplu :

(6) a. *Ea nu știe că Ion vede cartea*

b. *Maria nu știe că Gheorghe vede pisica*

c. *Ileana nu știe că Ion o vede pe Maria* etc.

În cazul în care aceeași frază, (6), apare într-un context apropiat, sensul ei apare ca univoc determinat. De exemplu, în fraza :

(7) *Ion o vede pe Maria, dar ea nu știe că el o vede*

expresia (6) [constituent al frazei (7)], trebuie înțeleasă prin raportarea pronumelor *ea, el, o* la substantivele *Maria, Ion* și, respectiv, din nou *Maria*, din fraza (7). În acest sens, spunem că pronumele *ea, el, o* din (6) "reiau" substantivele *Maria, Ion, Maria* din porțiunea precedentă a frazei. Putem spune, prin urmare,

¹⁰ *Gramatica limbii române*, vol. I, ed. a II-a, revăzută și adăugită, București, Editura Academiei, 1966, p. 135.

sensul frazei (6) se poate preciza numai în măsura în care tem indica, pentru fiecare dintre pronumele pe care le conține, ce este substantivul din porțiunea precedentă de frază care este "reluat" prin pronumele respectiv :

(6) d. *Ea (= Maria) nu știe că el (= Ion) o (= Maria) vede.*

La prima vedere, s-ar părea că sensul unei expresii (propoziție sau frază) care conține pronume din categoria celor discutate poate fi complet determinat în cazul în care, pentru fiecare pronume, putem specifica substantivul care este "reluat" prin pronumele respectiv. Această specificare o dată făcută, înțelegerea semnificației expresiei se obține prin înlocuirea, în interiorul acestei expresii, a fiecărui pronume cu substantivul despre care spunem că este "reluat" prin pronumele respectiv. În felul acesta, în expresia în care se face substituția, *se repetă* un număr de substantive din porțiunea anterioară de text, anume substantivele care sunt "reluate" prin pronume.

Cu toate acestea, la un examen mai amănunțit, se poate constata că, în sine, sau prin sine, repetarea unui substantiv în interiorul unei unități de text nu îndeplinește exact aceeași funcție care o îndeplinește un pronume care "reia" un anumit substantiv. Să examinăm următoarea frază :

(8) *Ion fugе de profesor, iar un profesor fugе de Ion.*

Și în propoziția care urmează după *iar* "se repetă" substantivul *profesor*, această "repetare" nu are funcție identică cu aceea a lui pronume care "reia" substantivul în discuție. Mai exact : fraza (8) nu are același sens cu fraza

(9) *Ion fugе de profesor, iar acesta fugе de Ion.*

Diferența de sens constă în faptul că în (9) subiectul celei de a doua propoziții, *acesta*, se referă la exact același individ la care se referă obiectul indirect al primei propoziții, *profesor*, în timp ce în (8) subiectul celei de a doua propoziții, *un profesor*, nu se

referă în mod necesar sau, mai probabil, pur și simplu nu se referă același individ la care se referă obiectul indirect din prima propoziție, *profesor*. Pentru ca (8) să aibă același sens cu (9), (8) trebuie reformulată în felul următor :

(8') *Ion fugă de profesor, iar profesorul fugă de Ion,*

de articolul definit marchează într-un fel identitatea referențială celor două substantive (dintre care cel de al doilea îl repetă pe primul). După cum se poate observa, ceea ce au comun construcțiile (9) și (8') și ceea ce le opune pe amândouă construcției (8) este identitatea referențială dintre subiectul celei de a doua propoziții și complementul celei dintâi. De observat, de asemenea, că (8) contrastează formal cu (8') și că acestui contrast formal îi este asociată o diferență de semnificație ; această diferență de semnificație este, după cum se vede, de natură *strict referențială* : se reduce la identitatea de referință între *profesor* și *profesorul* (8') față de non-identitatea de referință între *profesor* și *un profesor* în (8).

În legătură cu observațiile de mai sus, trebuie remarcat un fapt de o deosebită importanță : simpla recurență a unui substantiv într-o unitate de text (propoziție, frază, paragraf etc.) nu exprimă în mod necesar faptul că, la fiecare nouă apariție, același substantiv este același referent ; pentru a exprima o eventuală identitate a referențelor, limba română folosește anumite mijloace formale speciale (în cazul analizat mai sus, articolul definit). Aceasta seamănă că din recurența "conceptului" (= semnificat) exprimat de un substantiv care se repetă nu poate fi dedus faptul că, la fiecare nouă apariție, același substantiv are același referent. În același timp, am văzut că acele construcții în care pronumele "eu" și "eu" "iau" un substantiv au semnificație identică nu cu construcțiile răspunzătoare în care un substantiv se repetă pur și simplu într-o formă oarecare, ci numai cu acele construcții în care cea de a doua apariție a aceluiași substantiv exprimă formal faptul că cele două ocurențe ale aceluiași substantiv au referent identic.

În concluzia celor arătate, trebuie să spunem că pentru determinarea sensului unei expresii care conține pronume nu specificarea substantivelor "reluate" prin pronume este necesară, ci formularea explicită a raportului de *identitate* dintre referentul pronumelui (elementul variabil) și referentul unui anumit substantiv (precedent). Pentru acest motiv, este preferabil să spunem nu că un pronume "se referă la un anumit *substantiv*", ci că "se referă la referentul unui anumit *substantiv*".

c. *Articolul definit*. Să presupunem că propozițiile (10), (11) sunt enunțate în condițiile în care nici vorbitorul, nici interlocutorul său nu au în vedere o anumită carte, "singularizată" prin faptul că a fost menționată anterior sau prin faptul că este cunoscută pentru un motiv oarecare de către amândoi :

(10) *Ion aduce de acolo o carte*

(11) *Ion aduce de acolo cartea.*

Se poate spune că propoziția (10) este folosită în mod apropiat numai atunci când, în locul indicat prin *acolo* (de ex. pe o masă) există cel puțin un obiect care este, în același timp, o carte ; evident, în locul indicat pot fi și mai multe obiecte, iar dintre acestea mai multe pot fi cărți. Propoziția (10) este folosită în mod inapropiat atunci când în locul indicat nu există nici un obiect care să fie o carte (pot exista însă alte obiecte, care să nu fie cărți). Pe de altă parte, propoziția (11) este folosită în mod apropiat numai atunci când în locul indicat prin *acolo* există unul sau mai multe obiecte, dintre care *unul și numai unul* este o carte. Aceeași propoziție este folosită în mod inapropiat în cazul în care în locul indicat nu există nici un obiect (condiție identică cu aceea formulată în legătură cu (10)) sau există *mai multe obiecte* care sunt cărți (deci există mai mult decât o singură carte).

Folosirea inapropiată a propoziției (11) este perfect paralelă cu folosirea inapropiată a unei propoziții care conține un nume

1716
propriu. În cazul în care, într-o sală de clasă, se găsesc mai mulți elevi cu numele *Ionescu*, o propoziție ca

(12) *Să răspundă acum Ionescu*

este folosită în mod inapropiat, deoarece nu există numai un singur individ desemnat prin numele propriu *Ionescu*, ci mai mulți. Aceeași propoziție ar fi folosită tot inapropiat și în cazul în care n-ar exista nici un individ cu numele *Ionescu*¹¹.

După cum se poate observa, contrastului formal dintre cele două propoziții, (10) și (11), îi corespunde o diferență de semnificație, și această diferență de semnificație este asociată de prezența articolului definit în (11) și de prezența articolului indefinit în (10). Diferența de semnificație se reduce și în acest caz la o chestiune de referință : în (11), articolul definit marchează *unicitatea* referentului, în opoziție cu *existența* referentului, marcată în (10) de articolul indefinit (referentul "unic" de care am vorbit aici este un concept mai comprehensiv decât conceptul de "substantive care denumesc obiecte unice", folosit în mod tradițional¹² ; acesta din urmă este inclus, prin urmare, în sfera conceptului folosit în acest articol).

În lumina celor arătate, mi se pare foarte rezonabil să presupunem că valoarea referențială despre care tocmai am vorbit explică faptul că tot articolul definit este acela care marchează, după cum am văzut sub b., și raportul de *identitate* referențială dintre două substantive, dintre care al doilea îl repetă pe primul :

¹¹ Ceea ce, în rândurile de mai sus, am numit "condiții de folosire (in)apropiată a unei propoziții" corespunde, de fapt, *condițiilor de adevăr* ale propozițiilor din această categorie. Am evitat, cu toate acestea, termenul (mai exact) de "condiție de adevăr" pentru a nu face în nici un fel dependentă acceptarea celor de mai sus de acceptarea ideii că "valoarea de adevăr" și "condițiile de adevăr" ale unei expresii sunt concepte *semantice generale* și că, prin urmare, ele nu pot lipsi din descrierea semantică a limbilor naturale, așa cum nu pot lipsi din descrierea semantică a nici unei limbi.

¹² Vezi *Gramatica limbii române*, vol. I, p.100.

dacă în (8') articolul definit indică faptul că există un singur individ și numai unul singur la care substantivul *profesor* se referă, atunci, dacă acest lucru este adevărat, trebuie să fie adevărat și faptul că referentul celei dintâi apariții a cuvântului *profesor* nu poate fi decât *identic* cu referentul celei de a doua apariții (pentru că, dacă n-ar fi identic, atunci n-ar mai putea fi adevărat că există exact un singur individ la care se referă forma *profesorul*).

Din cele arătate, rezultă că cel puțin două dintre semnificațiile (deloc periferice ale) articolului definit, anume identitatea referențială și unicitatea referentului, se situează în întregime în domeniul teoriei referinței.

d. *Expresii autoreferențiale*. După cum se știe, există în orice limbă un număr de elemente lexicale sau de formați a căror semnificație nu poate fi specificată fără a menționa faptul că ele se referă într-un fel sau altul la ansamblul expresiei din care fac parte (sau, eventual, la o parte a ei). Din clasa de elemente de care ne ocupăm fac parte pronumele de persoana întâi și a doua (singular și plural), adverbe ca *acum*, *aici*, unele timpuri ale verbelor etc.

Definirea tradițională a lui *eu* (persoana întâi) prin formula "persoana care vorbește"¹³ mi se pare instructivă prin însăși incorectitudinea ei. Într-adevăr, dacă eu pronunț propoziția

(13) *El vorbește*

ar trebui, conform definiției citate, să înțelegem că (13) spune, de fapt, sau că

(13) a. "Eu vorbesc",

întrucât "persoana care vorbește" este, prin definiție, *eu*, sau că

(13) b. "Cel care pronunță propoziția (13) nu sunt *eu*, ci *el*",

întrucât, conform cu cele afirmate în (13), cel care "vorbește" este

¹³Vezi *ib.*, p.136.

l, nu eu. Paradoxul este evident, ceea ce face inutil orice alt comentariu.

Situația descrisă apare ca urmare a faptului că "vorbește" în definiția persoanei întâi are o comprehensiune mult prea largă : el poate fi luat atât în accepțiunea de "a nu tăcea", cât și în ceea de "a pronunța un enunț oarecare" sau de "a pronunța exact *acest* enunț, adică acela care poate fi auzit în *acest* moment". De fapt, inconvenientul semnalat se poate evita prin înlocuirea formulării "persoana care vorbește" din definiția citată prin "acel individ care pronunță enunțul concret, E (care îl conține pe eu)". Trebuie subliniat faptul că, în definiție, se folosește formularea enunțul *concret*", ceea ce înseamnă că definiția nu are în vedere enunțul-tip", ci enunțul în forma lui *actualizată* prin pronunțare ; este deci vorba despre distincția care se face în engleză între *type* și *token* ; termenul "concret" din definiția de mai sus este folosit cu intenția de a exprima această distincție.) După cum ușor se poate observa, definiția propusă reproduce, cu unele modificări, definiția lui Benveniste¹⁴. Analiza minuțioasă și subtilă făcută de Benveniste semnificației pronomelor face ca abordarea aici a altor detalii să fie inutilă. Este însă necesar de subliniat faptul că definiția semnificației pronumelui (de persoana întâi) *conține o referire explicită la un anumit enunț, E*, deci include în mod evident o specificare a unui referent ; de data aceasta, referentul nu este un obiect din universul discursului (= lumea reală), ci un obiect lingvistic, anume un enunț concret.

Întrucât persoana a doua se poate defini în raport cu persoana întâi (deci *tu* definit în raport cu *eu*), în cazul în care nu se

¹⁴*Problèmes...*, p.252. Aici *je* este definit după cum urmează : "la personne qui énonce la présente instance du discours contenant *je*" ; în definiția de care am propus-o, am evitat utilizarea unui echivalent pentru "la présente instance du discours" pentru a nu lăsa posibilitatea de a înțelege fraza-definiție referindu-se la ea însăși.

se definește, în mod direct, în raport cu un enunț concret, trebuie să admitem că și semnificația pronumelui de persoana a doua conține referire explicită la un anumit enunț concret E, indiferent de faptul dacă este definită prin intermediul lui *eu* sau prin referire la obiectul concret.

În mod analog, un adverb ca *aici* trebuie definit fie în raport cu *eu* (care, după cum am văzut, poate fi “înțeles” numai prin raportarea la un referent-enunț), fie în raport cu un enunț concret E (ceea ce revine la a spune că *aici* este “locul unde se află *eu*” sau că este “locul unde este enunțat enunțul concret E, care conține referința la *aici*”).

Aceeași referire la un enunț concret E este în mod necesar conținută și de semnificația adverbului *acum* sau de semnificația timpului *prezent* din morfologia verbului : *acum* trebuie definit ca momentul simultan cu enunțul concret E, care conține adverbul *acum*, iar *prezentul* poate fi definit ca “formă verbală care indică simultaneitatea dintre acțiunea denumită de verb și timpul în care este pronunțată enunțul concret E, din care face parte forma de prezent”; sau, prin raportare la *acum* : “formă verbală care indică simultaneitatea dintre acțiunea denumită de verb și momentul *acum*”.

Întrucât toate celelalte timpuri “absolute” ale verbului se definesc în raport cu prezentul (viitorul exprimă *posterioritatea* față de prezent, iar trecutul exprimă *anterioritatea* față de prezent), trebuie să spunem că *nici una* dintre semnificațiile timpurilor “absolute” nu poate fi definită fără raportarea (directă sau indirectă) la un referent determinat, care și de data aceasta este un constituent al discursului, și nu un obiect din universul discursului, anume un enunț concret E. Mai departe, ținând seamă de faptul că orice timp “de relație” se definește (direct sau indirect) în raport cu un timp absolut, trebuie să admitem concluzia că – cel puțin în limba română – *întregul* sistem al timpurilor verbale presupune definiții

care uzează de raportarea la un referent determinat, identificabil cu un constituent concret al discursului (= enunț concret).

Autoreferențialitatea care caracterizează categoriile de care ne-am ocupat în acest paragraf trebuie înțeleasă ca acea proprietate a lor de a nu putea fi definite din punct de vedere semantic decât prin raportarea lor la expresia concretă din care fac parte, în calitate de constituenți ai acestor expresii. De o deosebită importanță este faptul că determinarea completă a semnificației termenilor din această categorie este imposibilă fără indicarea explicită a referentului intralingvistic : *eu* nu este pur și simplu "cel care enunță", ci "cel care enunță enunțul *E* (care, eventual, îl conține pe *eu*)" ; *aici* nu este pur și simplu "locul unde se enunță ceva", ci "locul unde se enunță enunțul concret *E*, care îl conține pe *aici*" ș.a.m.d.

Oprim aici seria exemplilor, atrăgând atenția asupra faptului că în mod deliberat ne-am oprit asupra semnificației unor elemente gramaticale (cu excepția adverbilor *aici*, *acum*, care pot fi considerate ca elemente lexicale), deoarece, prin însăși natura lor, acestea *se repetă*, fiind prezente în structura semantică a unui număr foarte mare de fraze (semnificațiile legate de categoria timpului verbal sunt prezente în structura semantică a *oricărei* fraze). Această observație ne îndreptățește să considerăm că, în nici un caz, faptele discutate în acest paragraf nu pot fi considerate cumva ca periferice.

3. Ținând seamă de faptul că nici una dintre situațiile discutate sub 2. nu poate fi descrisă din punct de vedere semantic fără a recurge în mod substanțial la concepte care țin de teoria referinței și, de asemenea, ținând seama de faptul că aspectele discutate ocupă un loc important în structura semantică a unui număr foarte mare de propoziții, trebuie să admitem că o teorie semantică din care componentul referențial lipsește nu poate fi o teorie adecvată limbilor naturale. După cum am arătat în 1., orice

orie de tip saussurian se caracterizează prin refuzul de a analiza relația semn—obiect, ceea ce ne constrânge să admitem că o teorie de tip saussurian nu poate fi o teorie adecvată limbilor naturale. În legătură cu aceasta, trebuie observat faptul că Benveniste analizează o descriere semantică a pronumelor numai în măsura în care nu este consecvent cu propria sa teorie de tip saussurian : termenii ca *référence*, *classe de référence*, definiții “en termes d’objets”, “instances de *je* comme référent et instances de discours contenant *je* comme référé”¹⁵ nu pot avea sens decât prin raportare la o teorie a referinței, deci a raportului semn—obiect, raport considerat de Benveniste ca fiind în afara semnului lingvistic¹⁶.

Dacă într-un număr semnificativ de mare de cazuri descrierea semantică nu se poate limita la analiza “conceptelor” (= semnificat) asociate semnificațiilor și dacă, în aceste cazuri, este necesară considerarea raporturilor dintre semnificant și obiectul la care el se referă, atunci suntem constrânși să admitem că semnul lingvistic nu poate fi redus la simpla relație dintre un suport fonetic și un “concept”, ci trebuie conceput și descris în termenii unei relații ternare : semn—concept—obiect. Prin aceasta, semnul lingvistic nu mai poate rămâne în ipostaza bizară de semn care nu semnifică (vezi mai sus § 1.) sau de semn a cărui referință este irelevantă pentru semnificația lui, ci devine un semn cu o natură semantică cu aceea a semnelor din toate celelalte limbaje. În mod normal, semantica lingvistică nu mai poate fi redusă la o simplă analiză a “conceptelor” legate de suporturi fonice, ci trebuie tratată ca disciplină care studiază semnele lingvistice în relație cu universul discursului, ca semantica oricărui limbaj. O dată admisă ideea că semnul lingvistic trebuie privit în relație cu universul discursului, trebuie admisă și ideea că, în consecință, lingvistul trebuie să fie interesat de condițiile pe care trebuie să le

¹⁵ Benveniste, *Problèmes...*, p.252.

¹⁶ Id., *ib.*, p.52-53.

deplinească o stare sau un eveniment din universul real pentru a o expresie dată din limba naturală să se poată “referi” la acea stare sau eveniment. Or, aceste condiții nu sunt altceva decât ceea ce am numit mai sus “condiții de adevăr”, iar aceste “condiții” sunt inseparabile de ceea ce numim “sens”.

Faptul dacă semnificația face sau nu face parte din semn (problemă pusă de concepția “binaristă” a semnului) mi se pare că, în parte, rezultă destul de clar din observațiile din acest paragraf. În relația semn-sens-obiect sensul (adică “semnificatul” în terminologia lui F. de Saussure sau “conceptul”) nu face altceva decât să mijlocească legătura dintre semn și obiect ; așa cum se obișnuiește să se spună, semnul “se referă” la obiect *prin intermediul* sensului. Ceea ce numim “semnificație” nu este altceva decât acest fapt complex de “referire la un obiect prin intermediul unui sens”. Că obiectul nu poate face parte din semn (îndcă obiectul la care se referă nu poate fi situat decât *în afara* celui “ceva”) mi se pare evident. Face parte “sensul” (semnificatul, în terminologia lui de Saussure) din semn ? Dacă putem admite ideea că ansamblul de condiții care permit stabilirea unei legături între un obiect și alt obiect *face parte din* unul dintre cele două obiecte “legate” pe baza acestor condiții, atunci putem admite și ideea că sensul (= semnificat) *face parte din* semn. Mi se pare însă că nu există un motiv rezonabil pentru a admite acest lucru. În consecință, trebuie să admitem că și semnul lingvistic, și orice alt semn, are o structură monomembră. Ca orice alt semn, semnul lingvistic are *sens* și *referință* ; dar atât sensul, cât și referința rămân exterioare semnului.

II. *Semn și cunoaștere*

Într-una dintre lucrările sale consacrate “semanticii moderne”, K. Baldinger discută chestiunea relației obiect–concept (sens)–cuvânt, atrăgând atenția asupra faptului că există situații în care vorbitorii nu întâmpină nici o dificultate în a distinge între ele două sensuri, dar întâmpină dificultăți în a distinge “realitățile” (= obiectele) care corepund acestor sensuri : “ce este imprecis – se întreabă autorul citat – obiectul mental [adică sensul, n.n. E. V.] sau realitatea ? Știm să distingem foarte bine între obiectul mental ‘casa’ și obiectul mental ‘palacio’ [exemplele la care autorul se referă sunt din limba spaniolă, E.V.]. Știm foarte bine să facem distincția între obiectele mentale ‘dia’ și ‘noche’, între ‘joven’ și ‘viejo’. Dificultățile apar când vrem să aplicăm obiectele noastre mentale la realitățile care nu corespund exact schemei noastre mentale. Nu știm dacă e vorba de o ‘cabaña’ sau de o ‘casa’ în cazul în care obiectul real are în același timp trăsături ale unei ‘cabaña’ și trăsături ale unei ‘casa’. Realitatea nu corespunde nici unuia, nici altuia dintre obiectele noastre mentale. Nesiguranța noastră își are originea [...] tocmai în faptul că noi deținem o idee prea precisă despre ceea ce trebuie să fie o ‘cabaña’ și o ‘casa’”¹. Și mai departe : “În general, realitatea nu cunoaște limite, ci numai tranziții fără limite (sp. gradaciones sin limites). În aceste

*Articol apărut în LR, XXXVII, 1988, nr.2, p. 99–102.

¹ K. Baldinger, *Teoría semántica moderna*, Madrid, Ediciones Alcalá, 1970, p. 49–50.

cazuri – și acesta e cazul normal – limitele nu există în realitate, ci în limbaj”².

Cu altă ocazie³ mi-am formulat rezervele cu privire la punctul de vedere al lui K. Baldinger, încercând să arăt că, în fond, nu putem să face cu absența unor limite clare între lucruri, ci cu concepte *insuficient de bine determinate* (și nu “prea precise”, cum consideră K. Baldinger) și care – în consecință – nu pot capta lucruri net delimitate între ele.

După cum se poate observa, punctul de vedere pe care l-am adoptat explică indistincția dintre lucruri prin indistincția dintre concepte, punând astfel sub semnul întrebării ideea că realitatea noastră ar prezenta un tablou fără contururi clare între lucruri.

În fond, problema reală ni se pare acum a fi următoarea : nu cumva caracterul nedeterminat al conceptelor noastre (= sensurile) nu este decât *reflectarea* în conștiință a unui tablou al realității lipsit de contururi nete ? Altfel spus : nu cumva “tensiunea” dintre presupusa claritate a conceptelor noastre și caracterul “gradual” al distincțiilor din realitate este o simplă iluzie în sensul că semnificațiile (= concepte) sunt tot atât de vag delimitate între ele ca și lucrurile care le corespund ?

S-ar părea, la prima vedere, că o astfel de idee s-ar putea – eventual – sprijini pe caracterul *reflectoriu* al conștiinței noastre.

În realitate însă, “tensiunea” dintre cele două ordine de fapte (realitate și “schemă conceptuală”) nu numai că *există*, ci există în forma semnalată de Baldinger, și anume : conceptele noastre sunt net delimitate între ele decât obiectele cărora le corespund.

Ceea ce urmează este o încercare de a arăta că ideea unei tensiuni între “schema conceptelor” și obiectele reale de care

² Id., *ib.*, p. 50.

³ E. Vasiliu, *Some Problems in Semantic Investigation*, în Rebecca Posner & John N. Green (Eds.), *Trends in Romance Linguistics and Philology*, vol. 2, The Hague, Paris, New York, Mouton, 1981, p. 118–121.

urba K. Baldinger nu trebuie și nu poate fi respinsă în numele caracterului reflectoriu al conștiinței.

Caracterul *activ* al conștiinței care cunoaște a fost relevat începând din antichitate : Platon consideră că prin cuvinte – care amesc lucrurile – putem *distinge* între ele înseși lucrurile⁴. Aristotel⁵ vorbește despre “intelectul activ”⁶. F. de Saussure⁷ consideră că “imaginea acustică” are rolul de a delimita din “masa sonoră” a gândirii “conceptele” văzute independent de semne (cuvinte): “conceptele” asociate semnificațiilor (= imagini acustice) devin “semnificații” ale semnelor (văzute de F. de Saussure ca *semnificant* și *semnificație*). Prin urmare, pentru de Saussure, conceptele nu capătă existență decât în urma delimitărilor – realizate prin intermediul semnificațiilor – în fluxul distinct al gândirii “fără semne”. Conceptele deci – putem considera – sunt rezultatul unei *activități* a conștiinței.

Citându-l pe Ath. Joja⁸, Anton Dumitriu⁹ observa : “Gândirea este în esența ei abstractă și urmărește esențialul și generalul prin care se aprofundează cunoașterea naturii și transformarea ei. Dar este mai puțin adevărat [...] că gândirea abstractă întrerupe unitatea și sparge unitatea, bogăția obiectelor și multiplicitatea lor de relații”.

Caracterul “fluid” al realității menționat de Anton Dumitriu răspunde perfect ideii lui Baldinger pe care am citat-o la începutul acestui articol, anume că “realitatea nu cunoaște limite, numai gradații”.

⁴ *Cratylus*, 388 b 6–8, 10–12 (text stabilit și tradus de Louis Méridier, Paris, Les Belles Lettres, 1931).

⁵ *De anima* III, 5, 430 a, ap. Anton Dumitriu (v. nota 6).

⁶ Pentru această caracterizare v. Anton Dumitriu, *Teoria logicii*, București, Editura Academiei, 1973, p. 172.

⁷ F. de Saussure, *Cours...*, p. 155.

⁸ *Studii de logică*, București, Editura Academiei, I, 1960, II, 1967.

⁹ *Istoria logicii*, București, EDP, 1969, p. 631.

"Limitele" precise între obiectele reale sunt rezultatul "conceptualizării", adică al faptului că actul cunoașterii se realizează prin intermediul unei gândiri "prin esența ei abstractă", cum spune Anton Dumitriu, adică, putem noi adăuga, o gândire care nu e aptă să reflecte tocmai "fluiditatea" sau "trecerile" din realitate.

Am putea spune că rolul activ al intelectului constă, dacă nu în primul rând, cel puțin și în "izolarea" (benefică pentru cunoaștere) a obiectelor, prin "conceptualizare".

Pe baza celor arătate, putem spune că, în măsura în care intelectul cunoaște realitatea *prin concepte* – și, într-adevăr, acesta este modul în care cunoașterea realității are loc –, între schema conceptuală a intelectului și realitate nu poate exista o suprapunere perfectă, întrucât, în cadrul schemei conceptuale, acestea sunt clar delimitate între ele, în timp ce frontierele dintre lucruri sunt – măcar cum am văzut – graduale. Mai departe, în măsura în care limbajele lingvistice se referă la realitate prin intermediul conceptelor, este firesc să ne așteptăm ca nu tot ceea ce limba poate să atingă prin cuvinte să corespundă unor obiecte în mod net distinct între ele.

Cum putem explica atunci faptul că, în anumite cazuri, vorbitorii unei anumite limbi pot, fără dificultăți majore, identifica în realitate obiecte care sunt numite prin cuvinte diferite ?

O explicație acceptabilă ar putea fi găsită în teoria lui Cassirer "Formele simbolice" și a conceptelor. Indivizii iau cunoștință de realitatea obiectivă prin intermediul "datelor senzoriale". Datele senzoriale provenind de la același obiect real sunt variabile și depind de condițiile concrete în care individul are experiența obiectului real. În momentul în care datele senzoriale ajung să fie preluate în conștiință, ele devin "conținuturi ale conștiinței". Unui obiect real sau unei clase de obiecte reale îi corespund deci și multe "conținuturi ale conștiinței" și fiecare dintre aceste conținuturi este, în principiu, *variabil*, datorită faptului că simțurile

unt în permanență impresionate de realitatea înconjurătoare. Aceasta este de altfel și motivul pentru care Cassirer vorbește de „fluxul” permanent¹⁰ al datelor noastre senzoriale (provenite de la același obiect” sau de la aceeași clasă de obiecte), care determină stabilitatea continuă a „conținuturilor de conștiință”.

În momentul în care unul dintre aceste conținuturi este numit printr-un semn, el se stabilizează și, ulterior, devine simbol al tuturor celorlalte conținuturi de conștiință și, prin aceasta, un simbol al totalității conținuturilor de conștiință determinate de un obiect sau de o clasă de obiecte. În felul acesta se ajunge la ceea ce numim un *concept*¹¹.

Revenind la întrebarea pe care ne-am pus-o puțin mai sus, putem sugera următorul răspuns : în cazul în care conținutul de conștiință devenit „simbol al totalității” este foarte clar și – prin aceasta – apt de a caracteriza efectiv un anumit obiect, semnul acestui conținut-simbol, deci *cuvântul*, poate servi la identificarea fără dificultate a obiectului. Când conținutul-simbol nu are această calitate (sau o are în mai mică măsură), identificarea este mai dificilă. Aceasta deoarece un conținut-simbol insuficient de clar poate fi cu relativă ușurință confundat cu alte conținuturi-simbol etichetate cu alte semne. De ex. obiectele denumite *deal* și *munte* pot fi insuficient de tranșant distincte între ele numai în măsura în care nu deținem „conținuturi de conștiință” suficient de caracteristice legate de cele două obiecte. Putem considera, mai departe, că situațiile citate de Baldinger cad, în mod firesc, sub incidența aceluiași principiu explicativ.

¹⁰ Ni se pare util să atragem aici atenția asupra termenilor folosiți de cei care s-au ocupat de acest aspect : Anton Dumitriu vorbește de „fluiditatea” totalității ; de Saussure vorbește despre o „nebuloasă în care nimic nu este necesar delimitat” (*Cours...*, p.154) ; Cassirer vorbește despre „fluxul” permanent al „conținuturilor de conștiință”, v. nota 11.

¹¹ E. Cassirer, *The Philosophy...*, p. 85-89.

Revenind la explicația pe care am dat-o într-altă parte lipsei de concordanță dintre schema conceptuală a limbii și realitate, explicație pe care – la începutul acestui articol – am considerat-o insuficientă, putem spune că “gradul de indeterminare” al unui concept – invocat în legătură cu discordanța menționată – este în dependență de ceea ce am putea numi “forța caracterizatoare” a conținutului de conștiință cu funcție de reprezentanți ai întregului : cu cât această forță este mai redusă, cu atât conceptul vehiculat de un cuvânt este mai indeterminat, și invers. În sprijinul acestui mod de înțelegere a lucrurilor vine și observația, la îndemâna oricărui dintre cei care se ocupă de aspectele “pragmatice” ale limbii, că vorbitorii care au avut *experiența directă* a obiectelor denumite de un cuvânt, X, au o capacitate mai mare de a distinge obiectele cărora X li se poate aplica de obiectele cărora X nu li se poate aplica decât vorbitorii care nu au avut o experiență directă a obiectelor semnificate de X.

III. Câteva reflecții asupra distincției semn—simbol*

1. Enumerând caracteristicile “primordiale” ale semnului lingvistic, F. de Saussure acordă primul loc caracterului *arbitrar* acestuia¹. După cum se știe, de Saussure consideră *arbitrară* (nemotivată) relația dintre *signifiant* (= imaginea sonoră) și *signifié* (= conceptul semnificat).

Pe baza acestei caracteristici, F. de Saussure face, mai departe, distincția între semnul lingvistic (definit ca “entité psychique à deux faces”, “signifiant” și “signifié”²) și simbol, afirmând că *simbolul* este diferit de semn prin faptul că primul nu este niciodată cu totul arbitrar³. Ceva mai departe⁴, autorul adaugă, caracterizând simbolul în opoziție cu semnul : “il y a un rudiment de lien naturel entre le signifiant et le signifié”. Evident, aici de Saussure se referă prin *signifiant* și *signifié* la elementele constitutive ale simbolului, și nu ale semnului (ca în citatele de mai sus); spre a menține distincția terminologică necesară în discuția noastră, vom folosi, în cazul simbolului, termenii de *simbolizant* și *simbolizat*, pentru a ne referi la elementul care simbolizează și, respectiv, la elementul care este simbolizat. În continuare, în *Cours...* se dă următorul exemplu, cu intenția de a

*Articol apărut în SCL, XXXIX, 1988, nr.5, p. 381–387.

¹ F. de Saussure, *Cours...*, p. 100.

² *Cours...*, p. 99.

³ Id., *ib.*, p. 101.

⁴ Id., *ib.*

ilustra ideea caracterului *motivât* (= nearbitrar) al relației simbolizant-simbolizat : “Le symboles de la justice, la balance, ne pourraient pas être remplacé par n’importe quoi, un char, par exemple”⁵.

Ne propunem ca în cele ce urmează să prezentăm câteva reflecții pe marginea ideilor lui de Saussure prezentate aici mai sus ; cele câteva observații ale noastre sunt făcute cu intenția de a clarifica raportul dintre semnul lingvistic, pe de o parte, și simbol, pe de altă parte. Această clarificare o considerăm cu atât mai utilă, în cât cei doi termeni sunt foarte apropiați ca semnificație.

2. Observația cu care începem privește natura “obiectelor” implicate în relația de simbolizare. Discutarea acestui aspect se justifică prin aceea că din *Cours...* nu reiese cu claritate dacă, de exemplu, în cazul *balanței* ca simbol al “justiției”, simbolizantul trebuie considerat a fi obiectul-balanță, conceptul-balanță sau cuvântul *balanță*.

Încercând să răspundem la această întrebare, ni se pare clar că, de la început, trebuie să eliminăm din discuție prima variantă : obiect, balanța nu este legată în nici un fel nici de cuvântul *justiție*, nici de “ideea-de-justiție”. Ca obiect material, balanța nu este legată de nimic altceva decât de “conținutul de conștiință” determinat de perceperea directă a obiectului-balanță. Dacă este vorba de raportul dintre obiecte și “ideile” pe care le avem despre obiecte, trebuie să admitem că, în măsura în care conștiința noastră are un “act” de anumite obiecte, unui anumit obiect real îi corespunde un anumit “conținut de conștiință”, adică totalitatea datelor senzoriale primite de la un obiect, ajunse la nivelul conștiinței și, eventual, organizate de aceasta. În consecință, trebuie să spunem că unui obiect ca masă îi corespunde un anumit “conținut de conștiință”, că unui obiect ca creion îi corespunde un alt “conținut

⁵ Id., *ib.*

de conștiință”, diferit de primul ș.a.m.d. Tot așa, obiectului-balanță îi corespunde un “conținut de conștiință” specific.

Mai departe, urmând aceeași linie de gândire, trebuie să admitem că în măsura în care un obiect determinat este pus în corespondență cu un conținut de conștiință altul decât cel determinat în mod strict de perceperea directă a obiectului respectiv, aceasta se datorează nu obiectului însuși, ci unei anumite operații pe care conștiința o realizează. În cazul pe care îl discutăm trebuie să presupunem că, printr-un fel de “autoinspecție”, conștiința “descoperă” că în conținutul de conștiință pe care îl numim “justiție” se găsește într-un anumit sens și elementul de “evaluare a ponderii” pe care o au argumentele aduse (sau care pot fi aduse) pentru a stabili vinovăția/nevinovăția unei persoane care a săvârșit un act neconform cu normele sociale. Cum instrumentul cu ajutorul căruia se “evaluează ponderea” este balanța, “conținutul de conștiință” corespunzător acestui obiect devine asociat de “conținutul de conștiință” pe care îl numim curent “justiție”, ca un fel de parte componentă a acestuia din urmă. Evident că, pentru a se realiza această asociere sau integrare, este necesară o prealabilă disociere generalizantă a ideii de “ponderare” de ideea de “materialitate”.

Cele arătate ne conduc în mod firesc la concluzia că, în măsura în care o relație între balanță și “conținutul de conștiință” numit *justiție* există, relația nu se stabilește între obiectul-balanță și conținutul respectiv, ci între “conținutul de conștiință” corespunzător obiectului-balanță și “conținutul de conștiință” pe care îl numim *justiție*. Nu este deci vorba despre relația dintre un obiect și o idee, ci de o relație între două “conținuturi de conștiință”. Pe de altă parte, trebuie observat că relația menționată nu “există” pur și simplu și nu este deci *dată* conștiinței de către realitatea obiectivă, ci *este instituită* de către conștiință între propriile sale “conținuturi”.

3. Observațiile făcute sub 2. ne permit să considerăm că relația de simbolizare nu se stabilește între obiecte, ci între conținuturi de conștiință” corespunzătoare unor anumite obiecte, care la bază o relație pe care conștiința o stabilește între unele dintre “conținuturile” pe care le deține prin experiență. În cazul discutat “conținutul–balanță” pare a fi o parte din “conținutul–justiție”. Avem a face, prin urmare, cu ceva analog cu ceea ce în istorică se numește “metonimie”. Dat fiind că, în cazul nostru, partea (= instrumentul de evaluare) este considerat(ă) a fi reprezentant(ă) al(1) întregului (= “conținutul–justiție”), putem considera că metonimia are aici funcție generalizatoare.

Pentru a aduce un argument în favoarea ideii că relația de simbolizare nu se stabilește între obiecte, ci între modalitățile în care conștiința are experiența obiectelor, ne vom referi în continuare la un alt simbol uzual al ariei culturale la care aparținem: *vulpea* este considerată a fi simbol al “șireteniei”. Relația de simbolizare se stabilește aici tot între un obiect material (animalul) și o “idee” (= “șiretenia”). Vom observa mai întâi că “șiretenia” este atribuită “animalului–vulpe” printr-un fel de personificare (= unui animal i se atribuie o trăsătură umană); animalul–vulpe este deci *percept* de conștiință ca fiind “șiret”, “șiretenia” nefiind o “proprietate” intrinsecă a animalului (așa cum este, de ex., calitatea lui de a fi “vertebrat” sau “mamifer” etc.), ci depinde exclusiv de modul în care obiectul respectiv este perceput de conștiință. Nu poate fi vorba aici de o relație între obiecte. Este vorba doar de relația dintre un obiect (= animalul–vulpe) și un conținut al conștiinței noastre pe care *conștiința* leagă (prin personificare) de un anumit obiect, inserându-l între “proprietățile” acestuia. După cum ușor se poate vedea, simbolizarea se realizează aici tot pe bază metonimică (întregul = animalul) este reprezentant al părții (= o anumită proprietate a lui), însă particularizantă. Exemplul la care ne-am referit ni se pare deosebit de instructiv pentru discuția noastră, întrucât, în

mod evident, proprietatea simbolizată (= șiretenia) nu aparține (= face parte dintre proprietățile) obiectului-simbol, ci îi este atribuită. Nu poate fi, prin urmare, vorba despre vreo relație determinată de natura obiectelor. Este vorba numai de o relație care se instituie între obiecte și este *mediată* de conținuturile de conștiință corespunzătoare obiectelor respective.

Putem încheia acest paragraf cu concluzia că nu poate exista simbolizare fără intervenția datelor pe care conștiința le deține în legătură cu obiectele.

4. În urma celor spuse sub 3., putem considera că un obiect devine simbol în măsura în care conținutul de conștiință corespunzător obiectului respectiv este pus de conștiința noastră în relație cu un alt conținut al conștiinței. Relația de simbolizare nu există, prin urmare, între lucruri, ci este oarecum introdusă între lucruri de către conștiința noastră. Un obiect oarecare nu *este* simbol, ci *devine* simbol datorită unui mod special în care este perceput de conștiință.

Ajunși în acest punct, comparația cu *semnul* (așa cum a fost definit de F. de Saussure⁶) se impune.

Semnificantul (= signifiant) unui semn (care este, după F. de Saussure, "imaginea acustică") nu este semnificant "prin natura" sa, ci *devine* semnificant numai în măsura în care conștiința vorbitorilor aparținând unei colectivități lingvistice determinate îl pune în relație cu un anumit concept (devenit în aceste condiții semnificație (= signifié)). Dacă această "punere în relație" nu se produce, "semnificantul" rămâne doar un simplu "obiect sonor" produs de vocea umană. "Expresia este expresie numai în măsura în care îi corespunde un conținut", precizează L. Hjelmslev⁷.

⁶ *Cours...*, p. 99 ; v. și nota 2 aici mai sus.

⁷ *Prolegomena to a Theory of Language*, translated by Francis Whitefield, Madison, 1961 (The University of Wisconsin Press), p. 48 ; citatul

Generalizând, putem spune că un obiect, *X*, devine semn (mai exact, *semnificant*, în terminologia lui F. de Saussure) în momentul în care este pus în relație cu un conținut de conștiință” (eventual concept), altul decât cel determinat de simpla percepere a lui. Astfel, conținutul de conștiință determinat de perceperea unei balanțe este altul decât conținutul de conștiință numit *justiție*; conținutul de conștiință determinat de perceperea *sunetelor* din semnificantul *v-u-l-p-e* este altul decât cel numit cu ajutorul vântului *vulpe* (= *semnificația* acestui cuvânt).

După cum se observă, atât relația de simbolizant-simbolizat, cât și relația semnificant-semnificat este un raport pe care conștiința (colectivă) îl stabilește între un *obiect* și un conținut al conștiinței; obiectul este “asociat” cu un astfel de “conținut”. Această “asociere” nu ține nici de natura obiectului, nici de natura conținutului”, ci este rezultatul unei anumite activități a conștiinței.

Atât în cazul semnului, cât și în cazul simbolului, asocierea este *constantă* (căci altfel nici semnul, nici simbolul n-ar putea comunica efectiv ceva) și sociocultural determinată (un semn are semnificație determinată numai într-o comunitate determinată, după cum un simbol “simbolizează” ceva determinat numai într-o comunitate determinată; atât semnele, cât și simbolurile sunt utilizate într-o comunitate determinată în conformitate cu o anumită *tradiție* culturală).

Deosebirea dintre *simbol* și *semn* apare la nivelul conținuturilor de conștiință” și al operațiilor pe care conștiința le efectuează cu propriile conținuturi. În cazul *semnului* (lingvistic), conținutul de conștiință corespunzător semnificantului *nu are*

este dat după traducerea românească (București, 1967); trimiterea la pagină este făcută după versiunea engleză, cea română, într-un număr mic de exemplare, fiind mai greu accesibilă. În citatul de mai sus (ca și în alte locuri, altfel), termenul *expresie* corespunde termenului *signifiant*, iar termenul *conținut*, termenului *signifié* de la F. de Saussure.

elemente comune cu conținutul de conștiință corespunzător obiectului semnat (= "denotat" de semn). În cazul *simbolului*, conținutul de conștiință corespunzător simbolizantului are elemente comune cu conținutul de conștiință corespunzător simbolizatului (= conținutul corespunzător simbolizantului poate fi o parte din conținutul corespunzător simbolizatului sau, invers, acesta din urmă poate fi cuprins în conținutul celui dintâi). Instituirea unui simbol se face printr-un fel de "actualizare" a relațiilor existente între două conținuturi de conștiință, adică printr-un fel de "fixare" (sau "focalizare") a conștiinței asupra elementelor comune celor două conținuturi.

Credem că cele arătate în acest paragraf sunt de natură să facă mai clară ideea lui F. de Saussure cu privire la caracterul *motivată* al simbolului, în opoziție cu caracterul *arbitrar* al semnului (lingvistic): cele arătate sunt – credem – de natură să precizeze în ce anume constă ontologic *caracterul motivată* al simbolului, despre care vorbește F. de Saussure.

5. Am încercat sub 3. să arătăm că relația de simbolizare presupune o relație pe care conștiința o stabilește și o actualizează între anumite "conținuturi". Pe de altă parte, așa cum s-a arătat, semnele au rolul de a "fixa" anumite conținuturi⁸.

Deoarece (a) conținuturile noastre de conștiință corespunzătoare lucrurilor devin stabile numai în măsura în care sunt exprimate prin semne și (b) relația de simbolizare este o relație între "conținuturi de conștiință", trebuie să admitem și ideea că, într-un fel sau altul, simbolurile nu pot fi concepute în mod independent de semne.

Asupra acestei idei ne vom opri mai jos, arătând în ce anume constă relația simbol-semn.

Mai întâi credem că este util pentru discuția noastră să amintim că, în acord cu ideile lui de Saussure⁹, simbolul ar putea fi

⁸ E. Cassirer, *The Philosophy...*, p. 89.

⁹ Cf. *Cours...*, p. 101.

considerat un fel de "semn motivat" (= nearbitrar). În § 3., am încercat să aducem unele precizări privitoare la natura motivării existente între simbolizant și simbolizat : în măsura în care "conținutul" corespunzător unui obiect determinat, X, are elemente comune cu un alt "conținut", obiectul X poate deveni într-o comunitate socioculturală determinată simbol al unui alt "conținut", anume cel cu care conținutul determinat de X este legat ; de ex., obiectul-balanță devine simbol al conținutului "justiție", în măsura în care conținutul-balanță este legat în conștiința unei comunități socioculturale de "conținutul" semnificat în aceeași comunitate prin cuvântul *justiție*. Am putea spune, prin urmare, că un obiect, X, devine simbol al unui conținut, C, în măsura în care conținutul determinat de obiectul X este legat în conștiință de conținutul C. Vom spune deci, utilizând terminologia saussuriană, că simbolul este un *semnificant* legat de semnificația sa nu direct (ca în cazul semnului verbal), ci *prin intermediul* unui alt conținut, anume cel determinat în conștiință de perceperea semnificantului¹⁰.

Cum "conținutul" care "mediază" între simbolizant și simbolizat este, prin forța lucrurilor (v. mai sus în acest paragraf), semnificația unui *semn* și cum, de asemenea, conținutul simbolizat este, tot prin forța lucrurilor, semnificația unui alt semnificant, relația de simbolizare poate avea drept consecință (= se poate manifesta) un mod special de funcționare a semnului lingvistic. Într-adevăr, dacă vulpea poate funcționa ca simbol al conținutului "șiretenie", atunci cuvântul *vulpe* poate funcționa și el ca simbol, întrucât, așa cum spune I. Coteanu¹¹, poate "trimite la alt semn", anume la cel a cărui semnificație este "șiretenia".

¹⁰ Cf. și Tzv. Todorov, *Teorias do simbolo*, Lisboa, (Edições 70), 1979, pp. 294-296 ; traducere din franceză : *Théories du symbole*, Paris, Seuil, 1977.

¹¹ I. Coteanu, *Stilistica funcțională a limbii române. Stil, stilistică*, Editura Științifică și Enciclopedică, București, EA, 1973, p. 22.

După cum se observă, cazul în care un semn “trimite la alt semn” este un fel de produs secundar al faptului că, în conștiința orbitorilor, anumite “conținuturi” se găsesc într-o relație pe care am putea-o numi de “contiguitate”.

Am putea spune deci că semnele verbale (= lingvistice) pot fi utilizate ca simboluri (= pot “trimite la alte semne”) în măsura în care obiectul-referent al unui anumit semn are în conștiința unei colectivități determinate *statutul de simbol* (al unui anumit conținut de conștiință) : cuvintele *vulpe* și *balanță* pot fi utilizate cu valoare simbolică în măsura în care obiectul-vulpe și obiectul-balanță funcționează ca simboluri ale “conținuturilor” numite în limba română *șiretenie*, respectiv *justiție*.

F. de Saussure are meritul de a fi făcut distincția între *semnul lingvistic* (caracterizat prin “arbitrar”) și *simbol* (caracterizat prin “motivare”). Considerațiile făcute de I. Coteanu (v. nota 11 în acest paragraf) ne-au sugerat posibilitatea de a stabili existența unei relații între simbol (nelingvistic) și semnul lingvistic : într-o formulare sintetică am putea spune că un semn (verbal) devine simbol în măsura în care semnul are ca semnificație un simbol.

6. În paragrafele precedente, am discutat relația semn-simbol pornind de la ideea – puțin simplificată – că semnificația unui semn este un “conținut de conștiință”, anume cel “fixat” prin asumirea lui cu ajutorul unui semnificant. Realitatea este însă mai complicată. Acest lucru apare cu mai multă claritate în cazul așa-zimicilor “termeni generali”, adică al semnelor care nu denumesc un obiect individual, ci totalitatea obiectelor aparținând aceleiași clase. Într-adevăr semnificantul *câine* este legat, de fapt, atât de “conținutul de conștiință” determinat de perceperea imediată a unui câine ciobănesc, cât și de “conținutul de conștiință” determinat de perceperea imediată a unui câine de vânătoare sau a unui câine de culoare albă sau a unui câine de culoare neagră sau a unui câine văzut de la distanța de 1 metru sau de 20 de metri etc.

5., citându-l pe Cassirer, am considerat că semnul are rolul de "axă" un anumit "conținut de conștiință" din multitudinea celor care le determină perceperea directă a obiectelor (aparținând, exemplul de care ne-am folosit, "aceleiași clase").

Ajunși în acest punct, ne putem întreba : ce anume face ca, de o parte, același semnificant să poată fi utilizat pentru a desemna un număr practic nelimitat de "conținuturi de conștiință" (care "conținut" corespunzând unei "experiențe" determinate) și de altă parte, cum este posibil să se realizeze comunicarea între membrii unei colectivități, în condițiile în care unul și același semnificant se atașează unor "semnificații-conținuturi de conștiință" variabile ?

Răspunsul oarecum "tradițional" la această întrebare constă în faptul că semnificația unui semnificant nu este, de fapt, ceea ce numim un "conținut de conștiință", ci un *concept* și că acest concept își subsumează oarecum întreaga varietate a "conținuturilor de conștiință". După cum se observă însă, acest răspuns presupune recursul la un alt element, și anume la *concept*. Cu toate acestea, după cum a arătat F. de Saussure¹², conceptele nu se formează cu ajutorul semnelor (verbale) și nu preexistă acestora. Se pune chestiunea, prin urmare, de a vedea *cum anume* se realizează "trecerea" de la "conținuturi de conștiință" la *concepte*. Credem că această "trecere" nu se poate explica independent de cele discutate în paragrafele precedente cu privire la relația semn-simbol.

După cum am văzut, conștiința noastră are capacitatea de a "analiza" propriile sale conținuturi și a le pune în relație. Am văzut, în această ordine de idei (sub 5.), că prin *actualizarea elementelor comune* a două conținuturi de conștiință se ajunge la *relație de simbolizare* : obiectul A devine *simbol* al conținutului de conștiință B atunci când conținutul determinat de A are anumite

¹² Cours..., p. 155.

elemente comune cu conținutul determinat de B și când activitatea conștiinței se “focalizează” asupra acestor elemente. În măsura în care conștiința “descoperă” și “actualizează” elementele comune ale unei multitudini de conținuturi (în exemplul nostru, diferitele conținuturi deținute în urma percepției directe a unei varietăți de obiecte), unul dintre aceste conținuturi, anume cel “fixat” printr-un semnificativ, devine *reprezentant* al *totalității* conținuturilor. Altfel spus, după cum ușor se poate vedea, în prezența unei relații de simbolizare : obiectul A, care determină un “conținut de conștiință”, devine *simbolizantul tuturor obiectelor* care au conținuturi comune cu conținutul determinat de A. În acest moment putem vorbi de existența unui *concept* (general)¹³. Cele arătate în acest paragraf conduc la concluzia că, în formarea conceptelor (generale), relația de simbolizare, așa cum a fost prezentată în paragrafele precedente, are un rol esențial.

Pe de altă parte, dacă admitem, în acord cu de Saussure, că semnificația unui semn este un *concept*, trebuie să admitem și că orice semn verbal este inclusă o relație de simbolizare. Altfel spus, semnul lingvistic este, dintr-un anumit punct de vedere, concomitent și un simbol.

Am putea vorbi deci de o “microsimbolizare” – anume aceea realizată în interiorul structurii semnului – și de o “macrosimbolizare” – anume aceea care *transgresează* structura semnului. Microsimbolizarea este oarecum “ascunsă” de faptul că simbolizatul, în aceste cazuri, nu poate fi “verbalizat” decât printr-o *descriere* (eventual de tipul : “animalul patruped de culoare x, de culoarea y, văzut de mine (sau de altcineva) la ora w de la distanța w”). În schimb macrosimbolizarea se impune oarecum cu evidență observației, întrucât simbolizatul poate fi verbalizat, de multe ori, cu ajutorul unui singur cuvânt (ca în cazurile *justiție*, *șiretenie*, din exemplele discutate mai sus).

¹³ Vezi E. Cassirer, *The Philosophy...*, p. 89.

Concluziile la care am ajuns în acest paragraf vin în sprijinul
i formulate de unii cercetători¹⁴ că utilizarea “figurată” a
intelor în limbajul poetic (macrosimbolizarea este, credem, un
fel de caz) nu este un fel de “abatere” de la uzul “normal” al
ci ține de însăși structura intimă a semnelor. Macrosim-
zarea nu este decât generalizarea relației de “microsimbo-
re”, dincolo de structura “internă” a semnului.

¹⁴ V., de ex., Tzv. Todorov, *Synecdoques*, în *Communications* 16, 1970,
5-34, în special p. 27-29 ; sau Nietzsche, citat de Tzv. Todorov, *op. cit.*,
9.

IV. Numire și sens*

1. Relația semn-obiect. Pentru mulți lingviști, cea mai familiară concepție privitoare la relația *semn-obiect* își are originea în antichitatea greacă. În acord cu acest punct de vedere, semnele sunt legate de obiect nu direct, ci printr-un *concept* sau printr-o *idee*. Exact acest *concept* sau *idee* este considerat(ă) a fi sensul semnului.

Acest mod de a vedea lucrurile a fost susținut de mulți logicieni de tradiție fregeană¹ și de unii semioticieni, ca Ch. Morris².

Cu toate acestea, concepția menționată nu este împărtășită de toți cercetătorii care se ocupă de semantică. Unii dintre ei o consideră prea legată de concepția platoniciană a Ideilor³. Alții consideră că asemenea entități de natură conceptuală numite *ensuri* sunt pur și simplu "entități fictive"⁴ sau "obscure"⁵. Un alt

*Articolul de față reprezintă versiunea românească, ușor modificată, a articolului apărut în RRL, XXXV, 1990, nr.1, p. 3-7, sub titlul *Naming, Misnaming and Meaning*.

¹ Gottlob Frege, *Scrieri logico-filosofice I*. Traducere, studiu introductiv și note de Sorin Vieru, București, EȘE, 1971, p. 289-312 ; Carnap, *Meaning...*, p. 16-42 ; Alonso Church, *The Need of Abstract Entities in Semantic Analysis*, în J. A. Fodor, J. J. Katz (eds.), *The Structure of Language. Readings in the Philosophy of Language* (ed. a 2-a), New Jersey, Englewood Cliffs, 1965, p. 437-445.

² Ch. Morris, *Writings...*, p. 19-27.

³ V. de ex., Gilbert Ryle, *Ordinary Language*, în Charles Caton (ed.), *Philosophy and Ordinary Language*, Urbana, University of Illinois Press, 1963, p. 113.

ciian și filosof proeminent, anume Nelson Goodman, vorbind
ore asemănarea de sens, se întreabă ironic : “Cum putem
operi dacă doi termeni redau sau nu aceeași Idee Platonică ?”⁶

După părerea mea, toți cei care au criticat opinia conform
ia sensul este o entitate de natură conceptuală au încercat să
e “reificarea” scolastică a ideilor (sau a conceptelor).

Un punct de vedere asupra sensului cu totul diferit, bazat pe
cepția “nominalistă”, a fost propus de Nelson Goodman. El
inge, mai întâi, concepția după care semnele se referă la
uri numai în măsura în care ele se aplică proprietăților. Mai
arte, el adaugă : “Nominalistul *suprimă* [sublinierea mea, E.V.]
rietatea și tratează predicatul ca manifestând în mod direct o
ție «unu – mai mulți» cu diversele lucruri cărora li se aplică”⁷.

**2. Câteva observații privitoare la abordarea nominalistă
sensului” de către Goodman.** Voi încerca, în această secțiune,
examen mai amănunțit al punctului de vedere al lui Goodman,
zentat în § 1. În acord cu acest punct de vedere, un
n-predicat se leagă de obiecte în mod direct, prin mijlocirea
relații “unu – mai mulți”, fără intermediul vreunei entități
tale, ca *proprietate* (sau *sens*).

În aceste condiții, se poate pune următoarea întrebare : în ce
me constă această relație “unu – mai mulți” și cum anume
ctele sunt puse în relație cu un semn predicativ ?

⁴ J. L. Austin, *Philosophical...*, p. 61.

⁵ Willard van Orman Quine, *From a Logical Point of View* (ed. a 2-a),
York și Evanston, Harper and Row, 1963, p. 22.

⁶ Nelson Goodman, *On Likeness in Meaning*, în Leonard Linsky (ed.),
Semantics and the Philosophy of Language, Urbana, Chicago, London,
University of Illinois Press, 1952, p. 67.

⁷ Nelson Goodman, *Predicates without Properties*, în Peter A. French,
Dore E. Uehling Jr., Howard K. Wettstein (eds.), *Contemporary
Perspectives into Philosophy of Language*, Minneapolis, University of
Minnesota Press, 1979, p. 347–348.

Răspunsul la prima parte a acestei întrebări ar putea suna cam în felul următor : datele senzoriale primite de un agent, A, de la un obiect X, sunt *asociate* cu impresiile acustice (sau vizuale) primite atunci când A percepe semnul predicativ P. Astfel, în linii mari, ori de câte ori A are percepția directă a lui P, senzațiile determinate de obiectul X sunt legate de senzațiile provocate de auzirea lui P. Tocmai aceasta este – cred – condiția care trebuie îndeplinită atunci când se poate considera că P *reprezintă* obiectul X : senzațiile provocate de X și înregistrate de un agent A sunt legate de senzațiile provocate de P și înregistrate de același agent, A, și viceversa.

În ce privește răspunsul la cea de a doua parte a întrebării, trebuie să se admită că o legătură de felul celei descrise în linii mari mai sus se realizează prin mijlocirea unei proceduri ostensive (de tipul celei descrise de Quine⁸ atunci când vorbește despre felul în care i se explică cuiva semnificația unui termen cum este *Cayster*) : arătând un obiect determinat, X₁, cineva îi spune lui A : acesta este un P ; arătând un alt obiect determinat, X₂, cineva îi spune lui A, din nou : acesta este un P ; ș.a.m.d., până când A este făcut să reacționeze la obiectul perceput direct, X, prin pronunțarea predicatului P și să reacționeze la audiția predicatului P prin indicarea obiectului definit, X.

Desigur, ceva mai multe explicații sunt acum necesare :

1° Când spunem că auzind (sau pronunțând) P, A reacționează ca și când însuși obiectul X ar fi realmente perceput, aceasta nu înseamnă că organele de simț ale lui A reacționează ca și cum ar fi impresionate de însuși obiectul real X ; când A aude cuvântul *zăpadă*, el nu simte efectiv “frigul”. Așadar, trebuie să admitem că A are, în aceste condiții, numai *reprezentarea* frigului.

⁸ W. van O. Quine, *op. cit.*, p. 65-79.

2° Pe de altă parte, trebuie observat că, atunci când stimulul efectiv încetează să acționeze asupra simțurilor, orice senzație propriu-zisă dispăre. În locul acestei senzații rămâne numai reprezentarea ei în intelectul subiectului. În consecință, trebuie admis că, atunci când A recunoaște un obiect oarecare X, acest lucru nu se întâmplă pentru că A identifică realmente senzația provocată de X cu vreo senzație anterioară provocată de același stimul, ci pur și simplu pentru că percepția reală a lui A coincide cu reprezentarea pe care A o are despre X. Această chestiune va fi discutată în mod mai detaliat ceva mai târziu.

Observațiile noastre din această secțiune au avut intenția de a arunca mai multă lumină asupra felului în care pretinsa relație „unu – mai mulți” dintre nume și obiecte, a lui Goodman, ar trebui să arate atunci când se manifestă în realitate. Mi se pare că această relație este de natură psihofiziologică și, în consecință, trebuie privită ca total dependentă de activitățile psihofiziologice ale *agenților*. Din acest punct de vedere, sunt complet de acord cu ceea ce Morris a spus că ceva este *semn*, și deci are un „interpretant”, numai pentru cineva implicat într-o activitate semiotică. Fără o astfel de specificare, cred că relația „unu – mai mulți” a lui Goodman rămâne tot așa de obscură ca și conceptul tradițional de *signs*, deoarece o relație ca aceea presupusă de Goodman nu poate fi dată în mod direct observației noastre, ci poate fi numai dedusă din comportamentul vorbitorului. De aceea consider că trebuie admis că cel puțin folosirea termenilor generali implică *ceva de natură mentală* legat de acești termeni ; în consecință, ceea ce un semn semnifică nu poate fi definit pur și simplu ca ceva de natură obiectuală legat direct de semn.

Și încă ceva, înainte de a încheia această secțiune : acel „ceva mental”, menționat mai sus, care trebuie luat în considerație, este de natură să împiedice pe oricine de a privi relația semn-obiect ca și cum aceasta ar fi un simplu proces de „punere în relație a senzațiilor” ; dimpotrivă, dă un bun temelie pentru a susține ideea că această relație implică nivelele superioare ale activității psihice.

3. Câteva observații asupra “numirii”. În articolul despre “Alte gânduri”⁹, J. L. Austin examinează în mod cuprinzător chestiunea felului în care “numirea corectă” a unui obiect poate fi contestată sau apărată. Voi analiza pe scurt câteva dintre ideile dezvoltate în articolul lui Austin, deoarece consider că părerile lui pot fi un bun sprijin pentru ideile formulate aici mai sus, în încheierea secțiunii 2.

Mai întâi, aș vrea să menționez faptul că, asumându-ne ideea că relația semn-obiect este o simplă legătură stereotipă între senzațiile cuiva primite de la un obiect și senzațiile cuiva primite de la un obiect-semn, orice contestare sau apărare rezonabilă a unei “numiri” ar deveni fără obiect. Dacă cineva numește acest animal pe care îl am în față *pisică*, nu am nici un motiv să spun : *aceasta nu este o pisică*, pur și simplu pentru că mie nu-mi sunt la îndemână decât propriile mele senzații provocate de prezența acestui animal și datele senzoriale care vin de la apariția semnului material *pisică* în pronunțarea interlocutorului meu. Sau, altfel spus : eu nu pot compara senzațiile primite de la “obiect” cu ceva preexistent în mintea mea.

Pe de altă parte, o dată admisă ca sigură ideea că a numi un lucru nu este decât o chestiune de a lega senzațiile primite de la un stimul de o reacție vocală achiziționată, nu rămâne loc pentru apărarea numelui dat de cineva unui anume obiect. Într-adevăr, dacă eu numesc acest animal prin cuvântul *pisică* numai pentru că am fost învățat să reacționez prin a pronunța exact cuvântul *pisică* în momentul în care percep acest animal, atunci, dacă modul meu de numire este contestat, eu nu pot reacționa decât spunând că, în acord cu datele mele senzoriale și cu ceea ce am fost învățat, acest animal trebuie numit *pisică*. Trebuie însă să se observe că o astfel de apărare nu include decât o referire la procese aparținând nivelurilor foarte joase ale activității psihice umane (ca, de ex.,

⁹ J. L. Austin, *Philosophical...*, p. 76-116.

tele senzoriale”, stereotipul dobândit în legarea datelor senzoriale etc.).

După cele arătate până aici în această secțiune, suntem gâtiți să trecem la analiza punctului de vedere al lui Austin privind “numirea”.

Să începem cu exemplul lui Austin : când cineva se referă la o pasăre prin numele *sticlete*, i se poate obiecta după cum urmează :

- (i) “Dar *sticleții* nu au capul roșu”.
- (ii) “Dar acesta nu este un *sticlete*. Conform cu propria ta descriere, pot să-l consider o *cinteză*”.
- (iii) “[...] o mulțime de alte păsări au capul roșu. [...] După cum știi, poate fi o *ciocănitoare*”¹⁰.

1° Mi se pare evident că obiecția de sub (i) se referă la o trăsătură care nu e legată de ceea ce este realmente văzut, ci la ceea ce cuvântul *sticlete* “evocă”. Este această trăsătură o simplă “senzație”? Desigur că nu, deoarece, așa cum am văzut în secțiunea 2 de mai sus, semnele nu pot fi puse în legătură, în mod necesar, cu senzațiile propriu-zise, pentru că acestea dispar atunci când stimulul lipsește. În acord cu cele spuse în secțiunea 2, trebuie admis că trăsătura la care se referă (i) aparține la ceva mai mult decât simpla senzație ; trebuie spus că în (i) se face referire la *reprezentarea* a ceea ce, în mod uzual, se numește *sticlete* ; obiecția (i) se sprijină pe faptul că “a avea capul roșu” nu este decât o parte a reprezentării chemate în minte de cuvântul *sticlete*, și nu în mod direct, ci în urma faptului că cineva nu percepe în mod real această trăsătură și doar privește la pasărea prezentă.

Aș vrea să închei comentariile asupra obiecției (i) a lui Austin arătând că această posibilă obiecție presupune mult mai mult decât simpla *percepție* (sau “senzație”), și anume *comparația*

¹⁰ Citatele sunt din J. L. Austin, *Philosophical...*, p. 83.

între ceea ce este dat în mod real simțurilor și reprezentarea legată de cuvântul *sticlete*.

2° În ce privește cea de a doua obiecție, mă limitez la a observa că aceasta este bazată pe ceea ce cineva “descrie” ca fiind un *sticlete* : mai exact, obiecția constă în a sublinia faptul că ceea ce este “descriș” nu coincide cu obiectul observat în mod real. Mi se pare demn de remarcat că ceea ce este “descriș” nu este în nici un fel *stimulul* real, ci simpla reprezentare chemată în mintea noastră de cuvântul *sticlete*.

Așadar, simplu vorbind, justificarea unui mod anumit de numire constă, în principiu, în a arăta că *reprezentarea mentală* a unui obiect coincide cu datele reale ale simțurilor. În acest punct, trebuie pusă următoarea întrebare : dacă ceea ce descrie un cuvânt nu este, în mod necesar, obiectul realmente perceput, atunci ce anume descrie el ? Răspunsul nu poate fi decât că vorbitorul își descrie propria *reprezentare* mentală a unui obiect care nu este în mod necesar prezent. Dar cineva poate să meargă mai departe și să întrebe : de unde provine această “reprezentare mentală” ? La aceasta, singurul răspuns acceptabil ar fi : de la însăși *citirea* (sau *auzirea*) semnului.

3° Obiecția de sub (iii) are, în mod evident, a face cu ceea ce aș numi “corectitudinea” legăturii dintre *semn* și *reprezentarea mentală* chemată în minte de acest semn. De fapt, prin (iii) este contestată numai numirea corectă a unei anumite reprezentări mentale.

În aceste condiții, această contestare devine fără obiect dacă numirea este concepută în termenii relației “unu – mai mulți” (preconizată de Goodman) dintre semn și obiect.

4. Numire și cunoaștere. La începutul secțiunii 3., am încercat să arăt că prin concepția strict nominalistă a relației *semn-obiect* nu se oferă o bază solidă nici pentru a contesta, nici pentru a apăra un nume dat unui anumit obiect. M-am oprit pe

arg asupra discutării punctului de vedere al lui Austin privind această chestiune pentru a arăta cum în justificarea sau apărarea unui nume nu se poate evita recursul la anumite entități mentale (de ex., reprezentarea). Chiar și un important oponent al concepției uzuale a sensului cum este Austin, atunci când are a face cu felul în care un nume poate fi contestat (sau apărat), face afirmații care presupun o prealabilă (deși neexprimată) adeziune la ideea existenței unei oarecare "entități mentale" situate între *semn* și *subiect*. Dacă nu se acceptă existența unei astfel de entități, cum ar putea decide în mod rezonabil dacă o denumire este "corectă" sau "greșită" numai pe baza unei relații stereotipe între diferite date senzoriale?

În dialogul *Cratylus*, Platon se ocupă pe larg de această chestiune. În cuprinsul dialogului se face referire la felul în care și la ce măsură trebuie să fie cunoscută *esența* unui lucru atunci când, în legătură cu acesta, se folosește un nume. Aș vrea să subliniez că observațiile de sub 1°-3° din secțiunea 3. au avut scopul de a atrage atenția cititorului asupra faptului că punctul de vedere al lui Austin asupra acestui subiect conduce destul de clar la relațiile dintre *a numi* și *a cunoaște*, adică la *conținutul mental* al actului de numire. Foarte relevant pentru această idee a lui Austin mi se pare sfârșitul notei 2 de la p. 83¹¹ a articolului citat, anume: "A cunoaște *ce este un lucru* [sublinierea autorului] seamnă, în mare măsură, a cunoaște care este numele și care este numele corect al acestui lucru". Aș adăuga numai următoarea observație: formularea lui Austin *ce este un lucru* trebuie înțeleasă referindu-se la ceea ce *aș numi conținutul mental* al numelui.

¹¹ V. nota 10 de mai sus.

V. *Sens și definiție lexicografică**

1. Intenționăm ca, prin cele ce urmează, să aducem unele clarificări cu privire la natura raportului dintre *sens* și ceea ce numim "definiție lexicografică" a sensului unui cuvânt, adică cazul în care sensul cuvântului este specificat cu ajutorul definițiilor.

2. Lăsând, pentru simplificare, la o parte celelalte părți de vorbire, se poate spune că numele (proprii și/sau comune) împreună cu adjectivele au ca denotate (clase de) obiecte, înțelegând prin obiecte toate entitățile cu care este populat universul nostru. Un nume comun ca *masă* are ca denotat clasa tuturor obiectelor care au proprietatea de a fi 'masă' (unde prin 'masă' simbolizăm proprietățile definitorii ale tuturor meselor), după cum se poate considera că *roșu* are ca denotat clasa tuturor obiectelor care au proprietatea 'roșu' (unde prin 'roșu' simbolizăm prima din cele șapte culori fundamentale ale spectrului).

Trebuie observat că raportul dintre un semn și un anumit denotat are un caracter mai mult sau mai puțin regulat¹. Aceasta este de fapt ideea pe care se bazează noțiunea de "comutare" și de "funcție-semn" din glossematică. Vom nota prin $\{\varphi_{\alpha}\}$ clasa tuturor obiectelor care au proprietatea " φ_{α} " și prin x, y, z elementele care aparțin acestei clase (= obiectele). Prin D vom desemna

*Articol apărut în SCL, XXXI, 1980, nr. 5, p. 631-635.

¹ Spunem "mai mult sau mai puțin", fiindcă avem în vedere cazurile de ambiguitate figurată a cuvintelor sau cazurile de "mutații" ale sensurilor.

imea tuturor claselor sau obiectelor despre care se vorbește un limbaj, L , iar prin S , clasa tuturor semnelor (nume și active) ale limbajului L . Vom considera acum o funcție, f , care are ca domeniu elementele din S , iar al cărei co-domeniu este D . Funcția f trebuie înțeleasă ca un fel de "lege de corespondență" între elementele din S și elementele din D ; argumentele funcției sunt elemente din S , iar valorile ei sunt elemente din D . În aceste condiții, dacă avem un $\alpha \in S$ și $\{\varphi_\alpha\} \in D$ sau $\beta \in S$ și $x \in D$ vom

$$(1) f(\alpha) = \{\varphi_\alpha\}$$

$$(2) f(\beta) = \{x\}$$

Putem spune acum că f este o funcție-semn și că aceasta stabilește în corespondență fiecare semn al unui limbaj, L , cu un obiect (și numai unul) din mulțimea indivizilor și/sau a claselor din domeniul D al discursului.

Denotatul semnului α este clasa $\{\varphi_\alpha\}$, iar sensul semnului este proprietatea φ_α , pe baza căreia se definește clasa $\{\varphi_\alpha\}$ sau a celor x pentru care este adevărat $\varphi_\alpha x$.

Să presupunem acum că L este limba română: printre clasele din D figurează și clasa $\{\varphi_{masă}\}$ (= acele obiecte care au proprietatea 'masă'), iar printre semnele limbii române figurează și semnele mele comun *masă*. Vom avea deci:

$$(3) f(masă) = \{\varphi_{masă}\}.$$

Membrul din dreapta egalității reprezintă denotatul cuvântului *masă* (= valoarea funcției f pentru argumentul *masă*), iar 'masă' reprezintă sensul cuvântului *masă*.

3. Până la acest punct, lucrurile sunt simple și destul de ușor de înțeles. Dificultățile apar în momentul în care vrem să precizăm că denotatul este proprietatea pe baza căreia definim clasa $\{\varphi_{masă}\}$. După cum se știe, o clasă se poate defini fie prin enumerare, fie prin specificarea unei (unor) proprietăți, P , astfel încât, pentru

ce obiect (individ) x , dacă x are proprietatea P , atunci x aparține clasei C .

Pentru motive ușor de înțeles, o enumerare efectivă a obiectelor care fac parte din clasa acelorora cărorora li se aplică termenul *masă* este imposibil de făcut. Rămâne deci numai cea din două cauze: alegerea unei proprietăți (sau a unui set de proprietăți) care să ne permită să decidem pentru fiecare individ al clasei dacă aparține sau nu clasei.

Ceea ce numim "definiție lexicografică" sau felul în care un termen este glosat într-un dicționar (să spunem, unilingv) nu este decât o modalitate de a defini o clasă de obiecte (anume acele care cărorora li se aplică termenul glosat) prin specificarea unor proprietăți definitorii.

În cazul discutat mai sus, o definiție ca "mobilă formată dintr-o placă dreptunghiulară, pătrată sau rotundă, sprijinită pe un picior sau mai multe picioare și pe care se mănâncă, se scrie etc." (EX² s. v.) reprezintă de fapt un mod de a capta în cuvinte ale limbii române semnificația elementului $\varphi_{\text{masă}}$, despre care am spus că este sensul cuvântului *masă*. După cum se observă, acest termen este considerat ca echivalent cu următoarele proprietăți: 1. a fi mobilă, 2. a fi formată dintr-o placă rotundă sau dreptunghiulară, 3. a fi sprijinită pe unul sau mai multe picioare, 4. a servi la mâncare, la scris etc.

Conform cu cele arătate în acest paragraf, ar trebui ca orice obiect care are toate cele patru proprietăți specificate în definiție să aparțină clasei $\{\varphi_{\text{masă}}\}$, deci clasei de obiecte cărorora li se aplică termenul *masă*; și orice obiect care nu are toate cele 4 proprietăți menționate să nu fie membru al acestei clase.

În realitate, o definiție ca cea citată mai sus nu permite o decizie. Să ne gândim, de exemplu, la un obiect care are

² Dicționarul explicativ al limbii române, Editura Academiei, București,

proprietățile 1, 2, 3, dar nu are absolut nici o destinație (nu poate servi nici la mâncat, nici la scris, nici la altceva, ci există pur și simplu într-o magazie de obiecte pe care nu le mai folosește nimeni). Aparține acest obiect clasei în discuție? Sau: ce se întâmplă cu un obiect care are proprietățile 1, 3, 4, dar este format dintr-o placă *pentagonală*? Obiecții de tipul “independent de faptul dacă obiectul X este sau nu este, a fost sau nu a fost folosit pentru *mâncare* sau pentru *scris*, el a fost conceput sau a fost creat cu intenția de a servi la acest lucru” nu pot fi luate în considerare: definiția nu conține ca trăsătură definitorie **intenția** care a fost construit obiectul X, ci felul în care X este utilizat (de exemplu, se mănâncă, se scrie etc.) trebuie înțeleasă ca fiind formulată la “prezentul etern”.

Trebuie să precizăm că imposibilitatea de a decide, pe baza definiției citate, pentru orice obiect dacă aparține sau nu clasei notate de cuvântul *masă* nu se datorează vreunui eventual viciu de formulare a definiției.

Să presupunem că înlocuim elementul de sub 4 al definiției cu “poate servi la *mâncare*, la *scris* etc.” (deci condiția pe care trebuie să o satisfacă nu este aceea de a servi efectiv la mâncare, la scris etc., ci numai de a da **posibilitatea** unei astfel de utilizări). Și în acest caz, 4 lasă loc la un coeficient de nedeterminare: ce se întâmplă cu un obiect care satisface condițiile 1, 2, 3, dar care, dintr-un defect de construcție, prezintă un grad de instabilitate care împiedică folosirea obiectului respectiv la mâncare, la scris etc.?

Observații de aceeași natură se pot face în legătură cu generalizarea definițiilor lexicografice ale sensurilor. Generalizând, putem spune că, în cele mai multe din cazuri, o definiție lexicografică nu poate servi la definirea propriu-zisă a unei sensuri—denotat. Aceasta se întâmplă din cauza faptului că definiția lexicografică a unui cuvânt, α , nu este sensul cuvântului α , ci **proximează** sensul, φ_α , al cuvântului α (unde, așa cum am

convenit mai sus, φ_{α} este, de fapt, proprietatea pe baza căreia clasa $\{\varphi_{\alpha}\}$ denotată de α poate fi definită).

Că o definiție lexicografică este altceva decât sensul cuvântului definit, și anume o **aproximare** a acestui sens, o dovedesc și considerente de felul celor care urmează :

1° Același sens este susceptibil de definiții diferite (în dicționare diferite). De exemplu, sensul aceluiași cuvânt, *masă*, este definit de *Dicționarul limbii române moderne*³ (s.v.) după cum urmează : “Mobilă formată dintr-o placă dreptunghiulară, pătrată sau rotundă, sprijinită pe unul sau mai multe picioare” (se observă că din această definiție lipsește elementul referitor la “destinația” obiectului respectiv, prezentă în definiția din DEX). Definiția din DLR⁴ (s. v.) este : “Mobilă, de obicei, de lemn, alcătuită dintr-o suprafață plană sprijinită pe unul sau pe mai multe picioare și având diverse folosiri, mai ales pe aceea de mobilă pe care se servește mâncarea”. Se observă că aici apare, în plus, caracteristica de a fi “de obicei din lemn” (deci definiția devine, într-un anumit fel, mai restrictivă), iar caracteristica referitoare la “destinație” nu indică decât faptul că obiectul este o mobilă care se folosește **mai ales** pentru a se servi pe ea mâncarea (“mai ales” face ca acest element al definiției să aibă un caracter mai puțin restrictiv).

Este evident că nu se poate considera că definițiile citate sunt, riguros vorbind, **sinonime** ; ele sunt numai **asemănătoare**, în sensul că exprimă în mare aceeași idee. Această “aceeași idee”, pe care spunem că cele trei definiții o exprimă “în mare” și care nu este, strict vorbind, identică cu nici una dintre “ideile” conținute de fiecare definiție în parte, ar putea fi considerată sensul ($\varphi_{\text{masă}}$) pe care fiecare dintre cele trei definiții îl **aproximează** într-un fel propriu.

³ Editura Academiei, București, 1958.

⁴ *Dicționarul limbii române*, Serie nouă, Editura Academiei, București, 1965 și urm.

Ceea ce este dat observației noastre directe atunci când vorba despre funcția-semn este corespondența destul de precisă dintre un semn și un număr de obiecte sau clasa însăși a obiectelor. Pentru a putea spune că semnului α îi corespunde claritate o anumită clasă de obiecte și nu alta, spunem că α are proprietatea de a desemna obiectelor care au proprietatea φ_α . Această proprietate este *dată* direct observației; existența ei o presupunem în constatarea că obiectele care sunt denotatul lui α au un număr de caracteristici comune. Aceste caracteristici comune sunt, în mod necesar, și definitorii. Altfel spus, o caracteristică comună (sau un set de astfel de trăsături) obiectelor desemnate de α nu este numai decât identic(ă) cu φ_α (= proprietatea desemnată).

Lexicografii nu face decât să selecteze una sau mai multe caracteristici comune (eventual, le poate înregistra pe toate) obiectelor desemnate de α , conferindu-i (conferindu-le), prin ipoteză, caracterul de *ipoteză* al acestei selecții nu este însă prezent în formularea definiției. Că lucrurile stau așa ne-o arată clar că relația dintre un semn, α , și o clasă de obiecte $\{\varphi_\alpha\}$ (care este identificabilă prin observație) rămâne constantă, independent de felul în care definiția sensului lui α apare în dicționar. Altfel spus, cuvântul *masă* poate fi pus în relație și cu un obiect-masă care servește la scris, și cu un obiect-masă care nu servește la nimic, și cu un obiect-masă care este un piatră, și cu un obiect-masă care este o formă hexagonală etc., etc., independent de felul în care sensul lui *masă* este definit ca în DEX, ca în DLRM sau în DLR.

Admitând că sensul poate fi aproximat printr-o definiție lexicografică, dăm, *ipso facto*, sensului o interpretare conceptuală (lexicografică nu este altceva decât specificarea conținutului conceptului). Acest mod de a vedea se situează pe linia de demarcație saussuriană și fregeeană: sensul este ceva de natură conceptuală.

Dat fiind că sensul (entitate conceptuală) mediază raportul între semn și denotat, putem spune că avem a face cu o interpretare **semantică** a sensului (semantica privește semnele din punctul de vedere al relației lor cu denotatele corespunzătoare).

Interpretarea sensului ca entitate conceptuală convine însă mai puțin unui punct de vedere **pragmatic** (care privește raportul între semn și cei care folosesc sistemul de semne, adică vorbitorii). Într-adevăr, este greu de admis că orice vorbitor deține mentalmente câte un concept propriu-zis alături de un semn. Că vorbitorii stau așa ne-o arată faptul că foarte puțini sunt vorbitorii capabili să explice în propria lor limbă în mod satisfăcător ce înțeleg printr-un cuvânt anumit din aceeași limbă. O dovadă în plus este faptul că nu întotdeauna și nu orice vorbitor va recunoaște un raport de sinonimie între un cuvânt și definiția lui lexicografică, chiar dacă respectivul vorbitor cunoaște cuvântul definit.

Pentru vorbitor, semnul nu denotă un obiect sau o clasă prin intermediul unui **concept**, ci mai curând prin ceva ce se apropie de ceea ce I. Coteanu⁵, în acord cu alți cercetători⁶, numește **imagine** (a semnificatului sau a obiectului), atunci când interpretează teoria saussuriană a semnului. Altfel spus, pentru vorbitor, obiectele x_1, x_2, \dots fac parte din clasa $\{\varphi_\alpha\}$ (denotatul unui semn, α) nu pentru că au proprietăți definitorii identice, ci pentru că se subsumează unei anumite **imagini**.

Între **sensul-concept** și **sensul-imagie** nu există o relație de incompatibilitate. **Conceptul** (corespunzător definiției lexicografice) și **imaginea** reprezintă două interpretări pentru aceeași entitate teoretică, **sensul**, care nu se identifică cu nici una din ele și pe care ambele îl **aproximează** numai : prima reprezintă o aproximare convenabilă teoriei **semantice** a semnului, cea de-a doua reprezintă o aproximare convenabilă teoriei **pragmatice** a semnului.

⁵ I. Coteanu, Angela Bidu-Vrânceanu, *Limba română contemporană*, vol. II, București, 1975, p. 32-38.

⁶ Cf., de ex., A. Rosetti, *Le mot. Esquisse d'une théorie générale*, Copenhague-București, 1943, p.30-31; vezi și trimiterile bibliografice de aici.

VI. Adevăr analitic și definiție lexicografică*

1. Ideea filosofică de "adevăr analitic" a fost exploatată mai întâi în logică (în teoria semantică a limbajelor logice), pentru că, datorită cu aparatul conceptual al logicii, să pătrundă în cursul timpului al celor două decenii și în lingvistică.

Cu altă ocazie, am încercat să arăt că ideea de "adevăr analitic" poate capta o serie de aspecte ale limbajului natural date în mod, cred, mai puțin exact în termeni de "corectitudine semantică": ceea ce este calificat în mod uzual drept "semantic corect" este în fond *analitic fals*¹.

Ceea ce încerc acum este să arăt că ideea de "adevăr analitic" este în fond, o *bază lingvistică* sau, mai exact, că ideea de "adevăr analitic" ne este *dată prin limbaj*.

2. Întrucât teoria adevărului analitic apare într-una din formele cele mai elaborate la Kant², voi începe prin câteva citate semnificative:

"În toate judecățile în care se gândește raportul unui subiect la un predicat [...] acest raport e posibil în două feluri. Sau predicatul B aparține subiectului A ca ceva ce e cuprins (în mod propriu) în acest concept; sau B se găsește cu totul în afară de

* Articol apărut în "Analele științifice ale Universității «Ai. I. Cuza» din Iași" (Serie nouă), Secțiunea III, e. Lingvistică, XXVIII/XXIX, 1982/1983, pp. 133-186.

¹ Vezi E. Vasiliu, *Analyticity and Selection Restrictions*, RRL, XXII, nr. 3, p. 271-274.

² Kant, *Critica*...

conceptul A, deși se găsește cu el în legătură. În cazul dintâi judecata o numesc analitică, în celălalt, sintetică. Judecățile analitice (cele afirmative) sunt deci acelea în care legătura predicatului cu subiectul se gândește prin identitate, acelea însă în care această legătură se gândește fără identitate să se cheme judecăți sintetice. Cele dintâi le-am putea numi și judecăți explicative, cealalte, extensive, deoarece acelea nu adaugă prin predicat nimic la conceptul subiectului, ci îl despică numai prin destrămarea în conceptele sale parțiale, care erau acuma gândite în el (deși în mod confuz), pe când cele din urmă adaugă la conceptul subiectului un predicat care nu era deloc gândit în el și nu putea fi scos prin nici o destrămarea a lui, d. e. când zic : *toate corpurile sunt întinse*, aceasta e o judecată analitică. Căci eu n-am voie să ies peste conceptul ce-l leg de cuvântul *corp*, pentru a găsi unită cu el întinderea, ci numai să destram acel concept, adică să-mi devin conștii de varietatea ce o gândesc totdeauna în el pentru a întâlni în el acest predicat ; aceasta este deci o judecată analitică. Dimpotrivă, dacă zic : *toate corpurile sunt grele*, atunci predicatul este cu totul altceva decât ceea ce gândesc în general în simplul concept al unui corp. Adăugarea unui atare predicat dă deci o judecată sintetică³ [s.n. E.V.].

Privitor la *adevărul* propozițiilor analitice : “Ar fi absurd de a întemeia o judecată analitică pe experiență, deoarece eu n-am voie să ies deloc din conceptul meu, pentru a formula judecata, și deci n-am nevoie pentru aceasta de o mărturie a experienței. Că un corp e întins este o propoziție care *e certă a priori* [s.n. E.V.] și nu o judecată de experiență⁴.”

Reținem deci că :

1° O judecată analitică este o judecată în care prin predicatie se atribuie conceptului-subiect una dintre notele sale *definitorii*.

³ Kant, *Critica...*, p. 44-45.

⁴ Id., *ib.*, p.45-46.

O judecată analitică nu poate fi, în condițiile de sub 1°, devărată.

Adevărul unei judecăți analitice nu rezultă deci din adevăr sau "din fapte", ci din analiza conceptelor, în speță, a subiectului-subiect.

Voi încerca, mai departe, să degajez relevanța *lingvistică* a acestor idei.

Ar fi suficient să spun pentru aceasta că, în măsura în care *judecată analitică* nu se poate defini fără a recurge la analiza *conceptelor* și în măsura în care conceptele sunt legate de realitate, problema analiticității este cel puțin și o problemă de

lingvistică. Există însă și motive mai adânci, care arată că problema analiticității este *pusă de limbaj*.

Un astfel de lucru apare, cred, destul de clar dacă vrem să ne întindem la următoarea întrebare: de unde *știm* (= luăm cunoștință de faptul) că, pentru a relua exemplul lui Kant, *întindere* (*intension*) se găsește în conceptul de *corp*, ca "notă" – adăugăm și că *greu* nu se găsește ca "notă" în același concept. Sau: de unde *știm* (= luăm cunoștință de faptul) că *animal* se găsește în conceptul de *câine*, pe când *negru* nu se găsește. Altfel formulat: permite să spunem că prin "destrămarea" conceptului *corp*, printre altele, conceptul *întins*, și "nu apare" conceptul *greu* sau că prin "destrămarea" conceptului *câine* "apare" conceptul *animal*, și nu conceptul *negru*?⁵

G. Ivănescu, (*Gramatica și logica. I. Structura gândirii ca factor al structurii morfologice a limbii*, AUT, Seria științe filologice, I, 1963, consideră că o judecată exprimă "inclusiunea sau exclusiunea unei note în conținutul noțiunii [exprimate de subiect, n.m. E.V.], notă care devine predicatul propoziției și al judecății". Se poate observa că, într-un anumit sens, acest mod de a înțelege raportul subiect-predicat este înrudit cu concepția kantiană de analiticitate, căci "nota", care devine predicat în concepția Ivănescu, în cazul judecăților analitice rezultă din "despicarea" în sens a conceptului numit de subiect.

Un prim răspuns ar fi acela că *întindere* și *animal* sunt note definitorii pentru conceptele de *corp* și, respectiv *câine*, pe când conceptul de *greu* și *negru* nu sunt.

Răspunsul, deși corect, nu este satisfăcător, deoarece, mai departe, ne putem pune întrebarea : care sunt notele definitorii unui concept și care nu sunt ? Sau : de unde știm că *întins* este notă definitorie pentru un *corp*, și *greu* nu este ? De unde știm că *animal* este notă definitorie pentru *câine*, și *negru* nu este ?

4. Pentru a evita o soluție convenționalistă spunând că este definitoriu ceea ce *decidem prin convenție* că este definitoriu (punct de vedere care nu concordă, de altfel, nici cu punctul de vedere kantian, care este apriorist), trebuie să admitem că singurul mijloc de a separa trăsăturile definitorii ale unui concept de cele definitorii este observarea uzului lingvistic.

Vom începe cu un exemplu mai concret decât cel discutat de mai sus : cu *animal* putem numi o serie întregă de obiecte, printre care și pe acelea pe care le putem numi și cu cuvântul *câine* ; cu *câine* putem numi o serie întregă de obiecte care *toate* pot fi numite și cu cuvântul *animal* ; deci : tot ce putem numi cu *câine* putem numi și cu *animal*, dar nu tot ce putem numi cu *animal* putem numi și cu *câine*.

Dacă luăm în considerare mulțimea de obiecte numite *câine*, și mulțimea de obiecte numite *animal*, A, trebuie să spunem că între cele două mulțimi se stabilește o relație de incluziune : $C \subset A$. Dacă vom defini, mai departe, mulțimea C prin proprietatea c (= orice obiect care are proprietatea c aparține mulțimii C și mulțimea A prin proprietatea a (= orice obiect care are proprietatea a aparține mulțimii A), va trebui să spunem că orice obiect care are proprietatea c (de "a fi câine") are și proprietatea a (de "a fi animal").

Pe de altă parte, dacă *negru* se poate folosi în raport cu un număr mare de obiecte printre care și obiecte-câine, *câine* se poate folosi în legătură cu obiecte care "sunt negre", dar nu numai în

cu astfel de obiecte (aşa cum se foloseşte numai în raport cu obiecte care pot fi numite prin *animal*). Dacă notăm prin N mulţimea obiectelor caracterizate prin proprietatea denumită prin *negru* şi prin n proprietatea caracteristică a clasei, obţinem : nu toate obiectele clasei C aparţin clasei N , deci $C \not\subset N$; sau : nu orice obiect care are proprietatea c are şi proprietatea n . Aşadar n nu face parte din proprietatea c (aşa cum face parte a)

Proprietăţile menţionate în formulările de mai sus sunt, în domeniul *conceptele* în sens kantian sau *concepte*, pur şi simplu.

Faptul obiectiv care ne permite să vorbim despre o relaţie de dependenţă între conceptul c (= *câine*) şi conceptul a (= *animal*) este de uz al cuvintelor care "vehiculează" cele două concepte. În mod paralel, faptul obiectiv care ne împiedică să stabilim o relaţie de asemănătoare între c şi n (= *negru*) este tot un fapt de uz al cuvintelor *câine* şi *negru*.

5. Uzul unui cuvânt se poate descrie (incomplet) fie prin definiţie directă : observăm care sunt obiectele numite *câine*, fie prin definiţie lexicografică. O definiţie lexicografică, aşa cum am văzut că să arătăm cu alte ocazii⁶, nu face decât să *aproximeze* uzul cuvântului definit : prin definiţie se arată care sunt obiectele care pot fi numite cu cuvântul respectiv.

Conform cu DEX (s.v.), *câine* se foloseşte în legătură cu "animal mamifer carnivor domesticit, folosit pentru pază, vânătoare etc."

Dar orice definiţie este, la rândul ei, alcătuită din *cuvinte*, care la rândul lor, numesc mulţimi de obiecte. Prin urmare, prin definiţia citată, *câine* numeşte obiecte din mulţimea caracterizată prin *animal*. Prin definiţia dată se exprimă, în acelaşi mod, relaţia dintre conceptul "câine" şi conceptul "animal".

Se observă că definiţia reflectă, aşa cum era de aşteptat, de fapt, atât relaţia dintre mulţimile de obiecte numite de *câine* şi

⁶ Vezi E. Vasiliu, *Sens şi definiţie lexicografică*, Anexa V.

animal, precum și relația “specială” dintre conceptul vehiculat de *câine* și cel vehiculat de *animal*.

Orice definiție stabilește *genul* cuvântului de definit, precum și *notele* lui specifice și, prin aceasta, mulțimile de obiecte cu care mulțimea denumită prin cuvântul de definit intră în relație.

Prin urmare, conceptele de “animal”, “carnivor”, “domesticit” etc. fac parte din conceptul de “câine” sau sunt nume ale unor mulțimi de obiecte din care face parte mulțimea de obiecte numită de cuvântul *câine*.

Facem observația că structura unei definiții este *determinată de uzul lingvistic*. În definiția citată n-ar putea figura, de ex., cuvântul *negru*, corespunzător conceptului “negru” (deci ar fi improprie o definiție de forma: “animal carnivor de culoare neagră etc., etc.”), fără riscul de a da o descriere incorectă a uzului, căci *câine* nu se folosește numai în legătură cu animalele carnivore etc., etc. *care sunt negre*, ci în legătură cu *orice* animal carnivor etc., etc., *indiferent de culoare*.

Observațiile de mai sus ne permit să spunem că definiția lexicografică, în măsura în care reflectă uzul, pune în evidență relația analitică dintre conceptul corespunzător cuvântului definit și conceptele corespunzătoare cuvintelor din definiție. În cazul particular, dintre conceptul “câine” și conceptele “animal”, “carnivor”, “domesticit” etc., etc.

În consecință, propoziții de tipul :

Câinele este un animal

Câinele este carnivor

Câinele este domesticit

sunt propoziții care exprimă *judecăți analitice*.

6. În măsura în care definiția lexicografică specifică uzul cuvintelor, este clar că această definiție va reflecta, prin intermediul uzului, și *sistemul de cunoștințe al unei comunități culturale*.

În măsura în care cuvântul *pește* va fi utilizat în legătură cu

ate care trăiește în apă, va trebui să spunem că, pentru
 tea lingvistică în care *pește* se folosește în acest fel,
 l "pește" este un element, o "notă" a conceptului
 zător cuvintelor *rac*, *balenă*, *scoică*⁷ etc. În mod paralel,
 e *lexicografică* va trebui să reflecte acest uz, introducând
 ementele definitorii ale unui cuvânt ca, de ex., *scoică*
 de "pește".

re aici în mod clar deosebirea dintre semantica limbajului
 emantica limbajului științific.

tru un limbaj, L_p , în care *pește* este folosit în legătură cu
 "balena", "scoică" și "racul", definiția va trebui să aibă
scoică..., *pește* care...". În aceste condiții, *pește* face parte
 ptul *scoică*, iar propoziția
ce scoică este un pește
 itică.

tru limbajul științei (care poate fi o modificare a lui L_p ,
 n L_i^*), cuvântul *pește*, evident, nu va figura în definiția
 ii *scoică*.

l "popular" al limbajului bănuim că nu pune în evidență
 analitică între *corp* și *întins* și o alta, ne-analitică, între
reu. Distincția ține de limbajul științei⁸.

est aspect a fost relevat de unii cercetători ; cf. de ex. F. de
 , *Lexicographie alphabétique ou idéologique*, "Cahiers de
 ", 2, 1960, p. 19-29.

reacă fie spus, opoziția dintre "definiția cuvântului" și "definiția
 , despre care vorbesc unii cercetători lexicografi, se reduce, în
 stincția dintre definiția cuvântului X în L_i (= limbajul uzual) și
 eluiasi cuvânt într-un limbaj modificat printr-o convenție explicită,
 ajul științei) ; în ambele cazuri avem a face însă cu definiții *ale*
 mai exact, cu specificarea aproximativă a clasei de obiecte în
 care se folosește cuvântul X .

ora distincției dintre semantica limbajului științei și semantica
 natural, vezi F. de Tollenaere, *op. cit.* ; A. Rey, *A propos de la*
lexicographie, "Cahiers de lexicologie", 6, 1, 1965, p. 67-80.

7. În cele arătate, am pornit de la definiția filosofică a analiticității și am ajuns la problema definiției lexicografice. Aceasta nu este de natură să ne surprindă dacă acceptăm că ideea definiției analitice dintre concepte nu poate apărea observației directe decât într-un limbaj determinat sau, așa cum am încercat să scriu, ca *fapt de uz al cuvintelor*. În măsura în care orice glosă reprezintă, mai bine sau mai rău, acest uz, orice definiție lexicografică exprimă un raport analitic între sensul (= concept) cuvântului definit și sensurile (= concepte) pe care le au cuvintele incluse în definiție.

Profesorul G. Ivănescu a atras atenția asupra necesității de a analiza limba din punct de vedere logic⁹. Cele discutate mai sus se leagă pe această linie de gândire a profesorului căruia îi aduc cu acest ocazie modestul meu omagiu. În plus, aș vrea să subliniez că cele discutate aici mai sus pun în lumină și un alt aspect al raportului lingvistic–logic, anume necesitatea de a examina anumite concepte logice din punct de vedere lingvistic. Căci ceea ce am discutat în rândurile de mai sus a fost faptul că relația analitică dintre concepte ne este dată prin limbaj și nu o putem separa de limbaj determinat și că nu poate fi concepută decât ca relație între sensuri. De aceea relația analitică dintre concepte nu poate fi tratată de cel care se ocupă de semantica limbajului natural.

În urma celor arătate, problema filosofică ar fi următoarea : relația analitică între două concepte determină un anumit uz lingvistic al cuvintelor care denumesc aceste concepte sau uzul lingvistic "creează analiticitate" ?

⁹ Vezi G. Ivănescu, *op. cit.*, p. 266.

VII. Nume și eidos : de la Cratylos la F. de Saussure*

1. Am încercat cu altă ocazie¹ să relevăm o serie de puncte comune între teza *anticonvenționalistă* dezvoltată de Platon în *Cratylos* și teza *convenționalistă* (= arbitrarul semnului) dezvoltată de Saussure în *Cours de linguistique générale*. Am discutat, în această ordine de idei, în primul rând aspectele pe care le-am numit sociologice și psihologice ale problemei. Ne propunem în cele ce urmează, să ne referim în mod exclusiv la modul în care relația *semn-obiect* este văzută, ca să spunem așa, "în ea însăși" în cele două texte menționate².

2. S-a observat³ cu deplină justificare că, în *Cratylos*, atunci când se discută despre caracterul convențional (*arbitrar*, în terminologia saussuriană) sau natural (*motivată*, în aceeași terminologie) al numelui, nu se are în vedere în mod exclusiv relația *nume-obiect*, ci se introduce și un al treilea element, ceea ce am numit *ideea cuvântului*⁴ (ὀνόματος εἶδος, *Crat.*, 390 a

*Articol apărut în "Analele științifice ale Universității «Al. I. Cuza» din Iași" (Serie nouă), Secțiunea III, e Lingvistică, XXXIII, 1987, p. 1-7.

¹ Vezi Emanuel Vasiliu, *From Cratylos to Saussure and Backwards*, în *Journal of Linguistics*, XXXI, 1986, nr. 6, p. 491-502.

² În cele ce urmează referirile se fac la Platon, *Œuvres complètes*, tome 2e partie, *Cratyle*, texte établi et traduit par Louis Méridier, Paris, Les Belles Lettres, 1931 : *Crat.* și la F. de Saussure, *Cours...*

³ Josef Derbolav, *Platons Sprachphilosophie im Kratylos und in den anderen Schriften*, Darmstadt, 1972, [Wissenschaftliche Buchgesellschaft], p. 80-99.

⁴ Derbolav, *op. cit.*, p. 84-87, pass. : *Worteidos*.

4-5). Această idee are rolul de a "media" oarecum între nume și obiect⁵.

Citatele relevante pentru întreaga teorie privitoare la *ideea cuvântului* pot fi găsite în Derbolav, *op. cit.*, p. 80-83. Ne limităm aici doar la următoarele precizări :

1° *Ideea cuvântului* este aceea care – imprimată în silabe – face ca acesta să fie (sau să nu fie) "cel cerut" de către obiectul numit (ἕως ἄν τὸ τοῦ ὀνόματος εἶδος ἀποδιδῶ τὸ προσήκον ἐκάστῳ ἐν ὁποιασοῦν ἀλλαγαῖς, οὐδὲν χεῖρω νομθέμεν εἶναι τὸν ἐνθάδε ἢ τὸν ὀπουοῦν ἄλοθι, *Crat.*, 390 a 5-8).

2° Forma fonică a numelui este, într-o anumită măsură, independentă de *eidos*. În sprijinul acestui punct de vedere vine afirmația lui Platon că onomaturgul, atunci când stabilește un nume, este ținut să imprime "ideea cuvântului" în silabe, *oricare ar fi natura acestora* (*Crat.*, 390 a 6-7).

Nu ni se pare lipsit de interes – în această ordine de idei – să atragem atenția asupra următorului aspect : operația pe care onomaturgul o face fixând numele obiectelor este asemănătoare cu aceea a unui fierar : acesta nu folosește *aceiași fier* ori de câte ori fabrică cu un anumit scop un anumit instrument ; cu toate acestea atâta timp cât îi dă aceeași formă, anume cea cerută de natura instrumentului, instrumentul realizat este bun. În mod analog, deși nu fiecare onomaturg operează cu aceleași sunete și silabe, oricare onomaturg trebuie să știe să imprime în sunete și silabe numele apropiat fiecărui obiect denumit, având în permanență ochii fixați asupra a ceea ce este numele în sine (*Crat.*, 389 d 5-390 a 3).

3° *Numele* (ὄνομα) nu trebuie înțeles, în acord cu teoria dezvoltată în *Cratylus*, numai ca *fonie* (sunete și silabe), ci ca *fonie și eidos* (= "ideea cuvântului").

⁵ Acest *eidos* al numelui ar avea deci rolul pe care îl are "intensiunea" din terminologia semantică actuală.

După cum a observat Genette⁶, la baza *etimologiilor* în *Cratylus* se află, de fapt, o tratare *eponimică* a adică o interpretare a numelor (comune și/sau proprii) *nume*. În felul acesta, după cum observă Genette, *etiimologiile* din *Cratylus* trebuie luate ca o încercare de a găsi o (în sens saussurian) a raportului dintre *fonie* și *lucru*. De exemplu *Dionysos* denumește pe “zeul vinului” întrucât analiza *etimologică* arată că sensul numelui este “cel care dă vin”⁷. Un asemenea se aplică și numelor comune. Cităm, pentru a ilustra mecanismul tratării eponimice, din Genette : “je trouve le mot *sôma*, qui désire le corps, veut dire «signe» et «tombeau» ; le corps est à la fois le signe et le tombeau de l’âme, je trouve que ce nom de *sôma* est juste et bien trouvé pour le désigner, comme *Dionysos* pour désigner le dieu du vin”⁸.

Urmasii acestei linii de gândire, nu ni se pare deloc riscant să afirmăm că în fond etimologiile din *Cratylus* nu sunt decât mijloc și de indicare a sensului unor cuvinte printr-un fel de raportare a lor cu ajutorul unor alte cuvinte, asemănătoare ca sens cu primele.

Acum este momentul să ne întrebăm : nu este cazul să facem distincție între această “explicare” a sensului (Sinn) și *eidusul* ? Altfel spus, nu cumva aceste etimologii ar putea fi considerate ca modalități prin care ni se spune care este *eidusul* al cuvintelor dintre cuvintele supuse analizei etimologice ? Suntem înclinat să răspundem afirmativ la această întrebare, cu atât mai mult cu cât un astfel de răspuns nu vine în contradicție cu întreaga concepție a dialogului.

Unul dintre argumentele principale pe care Platon le aduce în susținerea tezei convenționaliste (susținute în *Cratylus* de

⁶ Gérard Genette, *Mimologiques, Voyage en Cratylie*, Paris, Editions du Seuil, p. 22-28.

⁷ *ib.*, p. 23.

⁸ *ib.*, p. 24.

Hermogenes) este, în linii mari, următorul⁹. Numele obiectelor nu pot fi schimbate (așa cum pretind adepții tezei convenționaliste, deci și Hermogenes) întrucât actul atribuirii de nume nu poate fi făcut decât de o *persoană competentă*, care să știe să descopere “numele just” al fiecărui obiect. În aceste condiții, “dreapta numire” nu poate fi la îndemâna oricui. În actul numirii, onomaturgul trebuie să realizeze potrivirea dintre *eidosul* (pe care îl imprimă în sunete și silabe) numelui și obiect (vezi și citatul de sub 2. 1°).

Prin urmare, numele “cel drept” nu poate fi legat de obiect prin simplă convenție, ci numai în conformitate cu “ideea” (*eidos*) imprimată în fonie. Criteriul “dreptei numiri” este deci această adecvare a “ideii” exprimate prin nume la obiectul numit.

5. Dacă încercăm să raportăm teoria lui F. de Saussure a semnului lingvistic la ideile dezvoltate în *Cratylos* trebuie să facem următoarele observații.

1° Între cele două teorii există un punct esențial de convergență. *Semnul* pentru F. de Saussure nu este numai *fonie* (sau “imagine acustică”), ci *fonie* și *concept*: “Nous appelons *signe* [subl. aut.] la *combinaison du concept et de l'image acoustique*” [subl. noastră, E.V.]¹⁰ și, mai departe: “Nous proposons de conserver le mot *signe* [subl. aut.] pour désigner le total et de remplacer *concept et image acoustique* [subl. aut.] respectivement par *signifié et signifiant* [subl. aut.]”¹¹. După cum am văzut sub 2. 3°, pentru Platon *numele* (dat obiectelor) nu este numai *fonie* (“imaginea acustică” la de Saussure), ci și *idee-eidos* (“concept” la de Saussure). Ceea ce numim “binarismul” semnului din concepția lui de Saussure¹² poate fi regăsit deci în modalitatea platonice de înțelegere a numelui ca fonie și eidos.

⁹ Vasiliu, *op. cit.*

¹⁰ *Cours...*, p. 99.

¹¹ *Cours...*, p. 99.

¹² Emanuel Vasiliu, *Încercare critică asupra teoriei “binariste” a semnului lingvistic*, în LR XXXV, 1986, nr. 2, p. 79–88.

Un al doilea element de convergență asupra căruia vrem să vorbim este următorul.

Căutat să punem în evidență în paragraful 4. relația care există între concepția numelui ca *fonie* și *eidos* și anticonvenționalismul lui Platon : atâta timp cât numele nu este numai fonie, ci și *eidos*, unui anumit obiect nu-i poate conveni orice nume, ci numai cel al cărui "litere și silabe" este imprimat (de natură fonetică) un anumit *eidos*, anume acela care exprimă (în mod arbitrar) natura obiectului. Tot astfel, dacă prin *semn* înțelegem ceea ce înțelege de Saussure, anume *image acustică* și *concept*, raportul dintre semn și obiectul căruia acesta se referă nu poate fi nici el convențional (= "arbitrar" în sensul logia saussuriană) : *semnul* nu poate fi aplicat decât acelor obiecte care "cad sub conceptul" semnului respectiv și *numai* acelor obiecte¹³. Este locul să facem aici o precizare esențială asupra concepției noastre asupra naturii semnului lingvistic. Vorbind despre caracterul arbitrar (= convențional) al semnului lingvistic, Saussure nu se referă niciodată la raportul dintre *semn* și "obiect", "signifié", adică *fonie* și *concept*) și *obiect*. Pentru Saussure, arbitrar este exclusiv raportul dintre "imaginea acustică" (*signifiant*) și *concept* (*signifié*). "Le lien unissant le signifiant au signifié est arbitraire, ou encore, puisque nous ne pouvons pas par signe le total résultant de l'association d'un signifiant à un signifié, nous pouvons dire plus simplement : *le lien linguistique est arbitraire* [subl. aut.].

Ca să nu se confunde însă l'idée de «soeur» n'est liée par aucun rapport intérieur avec l'association de sons s-ö-r qui lui sert de signifiant ; il pourrait être représentée par n'importe quelle autre : à preuve les différences entre les langues et l'existence même des langues : le signifié «boeuf» a pour signifiant b-ö-f d'un côté de

¹³ În terminologia semantică actuală se vorbește despre faptul că *semnul* este determinat de *extensiunea* sa.

ontière, et *o-k-s* (*Ochs*) de l'autre"¹⁴. Sau : "...par rapport à l'idée représente, le signifiant apparaît comme librement choisi"¹⁵. De altfel, de Saussure face în mod explicit și următoarea izare : "Le signe linguistique unit non une chose et un nom, un concept et une image acoustique"¹⁶.

În urma acestor precizări, trebuie să admitem că principiul surian al caracterului *arbitrar* al semnului nu se opune convenționalismului lui Platon (din *Cratylos*) : spunând că ele nu se atribuie lucrurilor prin convenție (= numele nu este arbitrar" în raport cu lucrul căruia i se atribuie), Platon are în vedere raportul dintre *nume* (adică fonie și eidos) și *obiect* ; spunând că semnul (= fonia și conceptul) este *arbitrar* (convențional), de Saussure are în vedere exclusiv raportul dintre imaginea acustică(fonie) și concept (eidos). Anticonvenționalismul lui Platon se referă deci la altceva decât convenționalismul lui de Saussure. Mai mult : dat fiind că în *Cours...* nu se face nici o referință la raportul semn-obiect atunci când se vorbește despre arbitrarul semnului", suntem liberi să facem în mod logic presupunerea (pe care am avansat-o la începutul considerațiilor anterioare de sub 2°) că semnul binar (fonie+concept) nu poate fi arbitrar în raport cu obiectul.

3° În ce privește raportul arbitrar dintre *fonie* ("imaginea acustică") și concept, trebuie să observăm că nici în această privință punctul de vedere al lui F. de Saussure nu se opune celui al lui Platon pe care Platon îl exprimă în *Cratylos*.

În paragraful 2., sub 2°, am atras atenția asupra relativei dependențe dintre *fonie* și *eidos* care rezultă din câteva pasaje din *Cratylos*. După cum remarcă Derbolav¹⁷, acest raport de

¹⁴ *Cours...*, p. 100.

¹⁵ *Ib.*, p. 104.

¹⁶ *Ib.*, p. 98.

¹⁷ Derbolav, *op. cit.*, p. 87.

relativă interdependență este o idee care, prin dezvoltări ulterioare, a ajuns să constituie o explicație a “pluralismului cuvintelor” (germ. *Wortpluralismus*), inclusiv a sinonimiei și a pluralității limbilor. Într-adevăr, faptul că același concept “Ochs” se exprimă atât prin fonie *b-ō-f*, cât și prin fonie *o-k-s* devine explicabil în termeni cratyliști prin faptul că onomaturgul a imprimat același eidos “Ochs” în silabe diferite : *b-ō-f* și *o-k-s* ; faptul că *b-ō-f* și *o-k-s* pot fi atribuite aceluiași obiect este explicabil – tot în termeni cratyliști – prin aceea că în cele două fonii a fost imprimat (de către onomaturgi diferiți ?) același eidos, “Ochs”.

Se poate observa cu ușurință cum, urmând cursul de gândire al lui Platon ajungem fără dificultate și în mod firesc exact la procedeul saussurian de demonstrare a caracterului arbitrar (convențional) al raportului fonie–eidos (la de Saussure : “*image acustică–concept*”). Aceste considerații par a conduce către concluzia că în *Cratylus* găsim sugerată ideea relației convenționale dintre concept și fonie dezvoltată, după secole, în mod sistematic, de către de Saussure.

6. Înainte de a încheia, considerăm util să ne oprim asupra unei chestiuni conexe, dar care, credem, este de natură să precizeze unele dintre ideile pe care le-am dezvoltat în rândurile precedente. Punctul de vedere pe care l-am susținut aici mai sus (cf. 5) cu privire la *Cours...* pare a nu fi compatibil cu observațiile critice pe care Émile Benveniste le face cu privire la teoria saussuriană a semnului¹⁸.

Prima observație a lui Benveniste în această ordine de idei este că, în ciuda faptului că semnul este considerat *arbitrar* numai în ce privește raportul *fonie–concept*, de Saussure mai introduce în discuție și raportul dintre *fonie* și *obiect*.

“... Saussure prend le signe linguistique comme constitué par un signifiant et un signifié. Or, [...] il entend par «signifié» le

¹⁸ Émile Benveniste, *Problèmes...*, p. 49–55.

concept [subl. aut.] [...] Mais il assure, aussitôt après, que la nature du signe est arbitraire parce que il n'a avec le signifié «aucune attache naturelle dans la réalité». Il est clair que le raisonnement est faussé par le recours inconscient et subreptice à un troisième terme, qui n'était pas compris dans la définition initiale. Ce troisième terme est la chose même, la réalité"¹⁹.

A doua observație a lui Benveniste derivă din prima și este că numai relația fonie—obiect este arbitrară :

“Or c'est seulement si l'on pense à l'animal «boeuf» dans sa particularité concrète [...] que l'on est fondé à juger «arbitraire» la relation entre *bōf* d'une part, *oks* de l'autre, à une même réalité"²⁰.

Sau : “Ce qui est arbitraire c'est que tel signe et non tel autre soit appliqué à un tel élément de la réalité et non à un tel autre. En ce sens et en ce sens seulement, il est permis de parler de contingence"²¹.

În sfârșit, a treia observație este că relația fonie—concept nu este arbitrară, ci necesară ; un concept există în conștiință numai în măsura în care este exprimat printr-o fonie (determinată) după cum o anumită fonie există în conștiință numai în măsura în care este expresia unui concept.

“Entre le signifiant et le signifié le lien n'est pas arbitraire ; au contraire il est *nécessaire* [subl. aut.]. Le concept («signifié») «boeuf» est forcément identique dans ma conscience à l'ensemble phonique («signifiant») *bōf*. Comment en serait-il autrement ? Ensemble les deux ont été imprimés dans mon esprit : ensemble ils s'évoquent en toute circonstance. Il y a entre eux symbiose si étroite que le concept «boeuf» est comme l'âme de l'image acoustique *bōf*. L'esprit ne contient pas de formes vides, de concepts innommés"²².

¹⁹ Id., *ib.*, p. 50.

²⁰ Id., *ib.*, p. 50.

²¹ Id., *ib.*, p. 52.

²² Id., *ib.*, p. 51.

această ordine de idei, Benveniste mai adaugă :
 ire, oui, mais seulement sous le regard impassible de
 u pour celui qui se borne à constater *du dehors* [subl.
 E.V.] la liaison établie entre une réalité objective et un
 tement humain et se condamne ainsi à n'y voir que
 ence. Certes, par rapport à une même réalité, toutes les
 nations ont égale valeur ; qu'elles existent est donc la
 qu'aucune d'elles ne peut prétendre à l'absolu de la
 nation en soi"²³. Analizăm pe rând cele trei observații
 formulate de Benveniste.

ce privește obiecția că de Saussure ar introduce în definiția
 și ideea de "obiect real", observăm că pasajul citat de
 este nu justifică în nici un fel o astfel de critică. Într-adevăr, în
 la care ne referim se spune : "vrem să spunem că acesta
 ificantul, n.n., E.V.] este *nemotivat* adică arbitrar în raport cu
 ația [= fr. signifié, n.n., E.V.], față de care nu are nici o
 naturală în realitate"²⁴. Este deci vorba în mod neechivoc de
semnificant/semnificație, fără nici o deviere de la sensul acordat
 doi termeni la p. 99 (semnificație = concept ; semnificant
 ne acustică). Termenul de *realitate* (fr. réalité) se referă
 la faptul că semnificantul nu are cu semnificația o legătură
 "în realitate", adică în situația de fapt. Nu este vorba, prin
 în nici un fel de relația dintre semnificant și obiect. Benveniste
 în continuarea pasajului referitor la presupusul "al treilea
 considerat în teoria semnului : "Saussure a beau dire que
 e «soeur» n'est pas liée au signifiant *s-ö-r*, il n'en pense
 la réalité de la notion. Quand il parle de la différence entre
o-k-s, il se réfère malgré lui au fait que ces deux termes
 uent à la même *réalité* [subl. aut.]"²⁵.

d., *ib.*, p. 51.

Cours..., p. 101.

Benveniste, *Problèmes...*, p. 50.

Aceste observații nu au, după părerea noastră și în urma celor arătate aici, nici o justificare în textul lui F. de Saussure²⁶. Întrucât acest mod de a vedea ni se pare pur și simplu *atribuit* lui F. de Saussure de către Benveniste, putem rămâne la ideea formulată de noi sub § 5., anume că de Saussure nu se ocupă nicăieri de relația fonie—obiect și nici de relația semn—obiect.

Observația de mai sus ar fi suficientă pentru a lăsa la o parte cea de a doua critică formulată de Benveniste : deoarece de Saussure nu face nici o referire la relația fonie—obiect, nu are sens să discutăm dacă această relație este sau nu este motivată în termenii teoriei lui de Saussure. Remarcăm totuși că, în cazul în care admitem o dată cu de Saussure (și cu Benveniste, de altfel) că semnul este bilateral (*semnificant+semnificație*), relația dintre semn (entitate bilaterală) și obiect *nu* este nemotivată, ci *determinată* prin intermediul semnificației (conceptului). În rest, dacă facem abstracție de concept, ca element constitutiv al semnului, și *numai* cu această condiție, relația fonie—obiect nu poate fi decât arbitrară, în sensul că nu există nici o relație “naturală” între cei doi termeni.

Ne oprim, în sfârșit, la cea de a treia observație critică a lui Benveniste. În această privință, facem următoarea remarcă : Din faptul că, în conștiința mea, conceptul de “boeuf” nu există decât în măsura în care este asociat de fonia *b-ō-f*, nu rezultă în nici un fel că *b-ō-f* este singura fonie care ar putea face ca acest concept să existe în conștiința mea. Condiția necesară și suficientă pentru ca “boeuf” să existe în conștiința mea este ca acest concept să fie atașat la o fonie *oarecare* (de ex., la fonia *o-k-s*, pentru a ne menține la exemplele invocate de Benveniste). Și invers : pentru

²⁶ Facem abstracție aici de formularea cu totul nefericită în acest context “la réalité de la *notion*” din pasajul menționat. Căci, evident, nu “realitatea” sau “nerealitatea” noțiunii interesează aici, ci pur și simplu *obiectul* (la care se referă fonia *s-ō-r*).

știința mea să se fixeze fonie *b-ö-f* este necesar și ca această fonie să fie asociată de un concept, oricare ar fi nu numai decât de conceptul "boeuf", adică să aibă o valoare *oarecare*, și nu o anumită semnificație (în cazul "boeuf"). Putem considera că întreaga argumentare a lui Benveniste se bazează pe un echivoc : condiția pentru ca o oarecare fonie să aibă statut de *semnificant* și pentru ca un element "ideal" să aibă statut de *semnificație* este prezentată în mod greșit drept condiție a existenței fiecărui semn în parte. Este evident : din faptul că fiecărui x din mulțimea X îi corespunde din mulțimea Y se deduce în mod fals că dacă y' aparține mulțimii Y și x'' aparține mulțimii X , atunci lui y' îi corespunde x'' . Se pare deci că "privirea de pe Sirius" despre care Benveniste considerând-o oarecum lipsită de interes este de fapt asigură acuratețea raționamentului lui F. de Saussure. Criticile ale lui Benveniste nu fac altceva decât să nega distincția dintre raportul fonie-concept așa cum există în realitate și natura lucrurilor și felul în care acest raport este *perceput* de vorbitori : aceștia percep ca *motivată* un raport prin esență și nu de fapt, întreaga argumentare a lui Benveniste referitoare la motivare în discuție nu face altceva decât să reformuleze *punctul de vedere al vorbitorului* referitor la relație. Și în acest sens, întreaga argumentare a lui Benveniste este în întregime corectă. Mai mult : ideile lui Benveniste sunt perfect compatibile și cu punctul de vedere pe care îl dezvoltă în partea a treia din *Cours...* (cap. IV, unde se vorbește despre felul în care vorbitorii (prin intermediul "etimologie populare") caută să introducă un anumit motivare în structura semnului și, în ultimă analiză, și cu punctul de vedere al lui Platon din *Cratylus*²⁷.

²⁷ Vezi observațiile noastre în acest sens din articolul citat în nota 1.

Abrevieri bibliografice

- L. Austin, *Philosophical...* — J. L. Austin, *Philosophical Papers*, Edited by J. O. Urmson and G. J. Warnock, Second edition, London, Oxford, New York, Oxford University Press, 1970.
- Benveniste, *Problèmes...* — Emile Benveniste, *Problèmes de linguistique générale*, Paris, Gallimard, 1966.
- Carnap, *Meaning...* — Rudolf Carnap, *Meaning and Necessity*, Third Impression, Chicago, University of Chicago Press, 1960.
- Cassirer, *The Philosophy...* — Ernst Cassirer, *The Philosophy of Symbolic Forms*, vol. I: *Language*, translated by Ralph Manheim, preface and introduction by Charles W. Hendel, 6th printing, New Haven & London, Yale University Press, 1966.
- Coseriu, *Pour une sémantique...* — Eugenio Coseriu, *Pour une sémantique diachronique structurale*, în “Travaux de linguistique et de littérature publiés par le Centre de philologie et de littératures romanes”, II, 1, 1964, p. 139–186.
- nt, *Critica...* — Immanuel Kant, *Critica rațiunii pure*. Traducere însoțită de o schiță biografică și o prefață de Traian Brăileanu, București, Editura

Casei Școalelor, 1930.

Limba română, București, Editura Academiei Române, Anul I, 1952, ș.u.

rris, *Writings...* — Charles Morris, *Writings on the General Theory of Signs*, The Hague, Paris, Mouton, 1971.

— *Revue roumaine de linguistique*, Bucharest, Editura Academiei Române, Tome I, 1956, ș.u.

Saussure, *Cours...* — Ferdinand de Saussure, *Cours de linguistique générale*. Publié par Charles Bally et Albert Sechehaye avec la collaboration de Albert Riedlinger, Lausanne, Paris, 1916 ; citatele se fac după ed. a 3-a, Paris, Payot, 1971.

— *Studii și cercetări lingvistice*, București, Editura Academiei Române, Anul I, 1950, ș.u.

Emanuel Vasiliu, Elements of the language philosophy
(Elemente de filosofie a limbajului)

Contents

<i>Introduction</i>	7
1. Sign and reality	9
1. Sense and existence	9
2. The concept of "interpretant"	11
2. Designatum : object or concept	13
1. Sign and "interpretant"	13
2. The sign within F. de Saussure's conception	14
3. Attempts to avoid conceptual features	15
4. Critic of the attempts intended to avoid conceptual features	17
5. Representation and concept	19
3. Sense (concept) and reference	21
1. Concept and reference	21
2. Fictitious entities	24
3. Final remarks	27
4. "Predicates" and "names"	28
1. "Predication" and "reference"	28
2. Predicative and nonpredicative words	30
3. The "copula" concept	31
4. Substantives and "names"	32
5. The sentence meaning as truth value	35
1. The sentence meaning	35
2. The relations between sentence constituents	35

h values and the relation between sets	36
h value as denotatum	37
actic connectors and their meaning	37
ual sentences	41
c determinate (L-determinate) sentences	41
termination and necessity	44
quivalence of L-determinate sentences	45
<i>c and synthetic sentences</i>	47
roduction	47
kantian origin of the distinction	47
lyticity and apriorism	48
lyticity and semantics	49
lyticity and necessity	49
lyticity and "meaning postulates"	50
"subjective" character of "meaning postulates"	50
<i>ective outlook</i>	53
<i>eaning and reference</i>	57
<i>ng and knowledge</i>	75
<i>reflections on the distinction sign-symbol</i>	81
<i>ng and meaning</i>	93
relation sign-thing	93
he remarks on Goodman's nominalist approach to "meaning" ..	94
he remarks on "naming"	97
ing and knowledge	99
<i>ng and lexicographic definition</i>	101
<i>tic truth and lexicographic definition</i>	108
<i>e and eidos : from Cratylus to F. de Saussure</i>	116
<i>hical abbreviations</i>	127

Redactor : VERONICA GANĂ
Tehnoredactor : CARMEN ELENA FLOREA
Coperta : GIGI GAVRILĂ

Bun de tipar : 30.III.1995. Format : 16/61x86

Coli de tipar : 8,25

**C.Z. pentru biblioteci mari : { 4.01
41.514.2**

C.Z. pentru biblioteci mici : 41
